

DINICU GOLĂSCU

ÎNSEMNARE A CĂLĂTORIILOR MELE

Constandin Radovici din Golești,
făcută în anul 1824, 1825, 1826

Postfață și bibliografie
de
MIRCEA IORGULESCU

Textul este reprodus după *Însemnare a călătoriei mele* Constandin Radovici din Golești, făcută în anul 1824, 1825, 1826. Ediție îngrijită și prefăcută de G. Pienescu. București, Editura Tineretului („Biblioteca școlarului”), 1963

Glosar și Indice de nume geografice
de G. Pienescu

**INSEMNARE A CĂLĂTORIILOR CE AM FĂCUT EU,
CONSTANDIN GOLESCU, COPRINZĂTOARE DE
CÎTE ORAȘE AM VĂZUT, ȘI ÎNTR-ÎNSELE ORICE
VREDNIC DE ÎNSEMNARE, CUM ȘI PRIN SATE,
SAU PRE DRUMURI, ORICE DEOSIBIT LUCRU
AM VĂZUT.**

**AȘIJDEREA ȘI DEOSIBIREA NEAMURILOR ȘI
A SEMĂNĂTURILOR, CUM ȘI APELE, ȘI POȘTELE,
ȘI ORICE OBICEI ȘI FAPTĂ BUNĂ AM VĂZUT,
SPRE FOLOSUL NAȚIILOR MELE AM ÎNSEMNAȚI,
ARĂȚIÎND ȘI URMĂRILE CELE RELE CE CUNOSC
CĂ SĂ URMA ÎÎN PATRIA NOASTRĂ, CARELE
NELIPSIND, HOTĂRÎȚI, NICI NOI CÎNSTE, NICI
NORODUL FERICIRE, NU PUTEM DOBÎÎNDI.**

ARĂTARE DESPRE CELE CE SĂ COPRIND ÎN
CALĂTORIA CE AM FĂCUT ÎN ANUL 1824,
1825, 1826

Braşov	<i>Cuvîntări deosebite</i>
Făgăraş	<i>Cuvîntări deosebite</i>
Avric	<i>Cuvîntări deosebite</i>
Sibiul	Clasi
Sas-Sebeş	<i>Cuvîntări deosebite</i>
Beligrad	Folx-Garten
Torda	Paradais-Garten
Clujul	Prater
Oradia-Mare	Belvedere
Peşta	Şenbrun
Buda	Laxenburg
Naidorf	Au-Garten
Raab	Dornbah
Viselburg	Kalenberg şi Leopoldberg
Ainburg	Baden
Pojunu	Elenatal
<i>Cuvîntări deosebite</i>	<i>Cuvîntări deosebite</i>
Beciul	Ailvagen
<i>Cuvîntări deosebite</i>	Graţ
<i>Cuvîntări deosebite</i>	<i>Cuvîntări deosebite</i>
Faceri de bine	Laibah
Spitaluri	Triesti
Şcoale	Vaporul

Veneția
Padua
Vițenția
Cuvîntări deosebite
Verona
Bresția
Milanu
Cuvîntare deosebită
Pavia
Cremona
Mantua
Cuvîntare deosebită
Cuvîntare deosebită
Cuvîntare deosebită
Linț
Cuvîntări deosebite

Minhen
Biblioteca
Icoane și cadre
Grădinile
Școale, spitaluri și altele
Cuvîntare deosebită
Cuvîntări deosebite
Cuvîntări deosebite
Bern
Birturile
Losana
Geneva
Universitate
Cuvîntare deosebită
Cataractul Rinului

De este slobod aceluia ce umblînd prin casele altora să vădă și să gîndească la a sa, slobod au fost și mie, în toată călătoria ce să coprinde întru această cărticică, să gîndesc nu la casa, ci la patria mea, la care cine nu gîndește, nici face pentru dînsa orice bine, poate n-are nici casă, și de are, o lasă.

Și de este sădită¹ firește în om pohta a avea orce lucru bun vede la altu, — și făr' de a-l hrăpi de la acela, să să silească, de nu îl are, să-l cîștige, iar de îl are rău, să-l prefacă în bun, — nu poate nimeni, drept judecînd, să mă dojenească, căci, în toate pasurile mele, nu am putut, după orce vedere să nu îmi întorc către dînsa ochii minții.

Pre aceste vederi, și gîndirile ce îmi ațîța în suflet întîmpinarea lor, am socotit ca prin tipar să le comunesc doriților miei compatrioți, îmboldit spre aceasta mai mult de rușine; căci în bibliothicile ce am văzut, poate cinevaș să încarce cară de cărți coprinzătoare de călătorii făcute de evropei, nu numai prin India și prin China, și prin alte țări și ostroave, mai depărtate și puțin cunoscute,

¹ În textul de bază : *silită*. (N. ed.)

ci încă și prin țările cele mai apropiate. Iar la noi nu s-au văzut o acest fel de carte, nici de aceia carii au putut să scrie și mai multe și mai bine.

Infrenat de cunoștința micșoririi mele în științe și ascultării întru învățături, nu aș fi îndrăznit niciodată să apuc condeiul. Dar cum puteam, ochi avînd, să nu văz, văzînd, să nu iau aminte, luînd aminte, să nu aseamăn, asemănînd, să nu judec binele și să nu pohtesc a-l face arătat compatrioților miei? Și cum puteam să nu însămnez cele văzute, dacă în toată călătoria, și în privirea lucrurilor celea mai multe vrednice de văzut, întovărășit de mulți oameni dintr-alte neamuri, îi vedeam pre toți însemnînd și culegînd binele ca să-l facă cunoscut celor de un neam cu ei?

Binele l-au învățat oamenii întîi unii de la alții, neamurile, mai pre urmă, unul de la altul, precum vedem în istorii, că elinii, prin călătorii la Eghipt, au tras de acolo luminările știinților, multe din meșteșuguri, și romanilor, strămoșilor noștri, înmulțite le-au comunicat. Iar aceștia în toată Evropa cea luminată le-au răvărsat, și aceasta, din zi în zi sporindu-le, însutit roditoare le-au făcut. Si îș ferecește noroadele prin comunicația binelui adunat din călătoriile ce fac neamurile, unile prin țările altora, si publicarisindu-le prin cărți.

Plină este Evropa, precum de altele, așa și de asemenea cărți. Nici un unghi, cel mai nebăgat în seamă, de pămînt, nici o țară, nici un oraș, nici un sat nu este necunoscut la nici un evropeu, ajunge să știe citi. Iar noi, ca să ne cunoaștem țara bine, trebuie să cîștigăm această cunoștință din citirea a vreunii cărți scrisă de evropeu. Multime de istorii ale Țării Românești să află în Evropa, scrise în limbele ei, și în limba românească, dar

tot de streini, iar de vreun pămîntean al aceştii țări făcută, nu să pomenește. Acum dar, cînd și domnia este încredințată pe mîini de otcîrmuitor și domn pămîntean, măriia-sa Grigorie v[oie]v[o]d Ghica, cînd și școale naționale s-au așăzat, cînd și filosofia în limba românească a vorbi acuma în-tîi s-au început, prin părintele ieromanahul Efrosin Poteca, profesorul filosofiei, ale căruia osirdii ne dau foarte bune nădejdi, cînd mulți din nobila tinerime a patriii noastre, după ce ș-au săvîrșit cursul învățăturilor în Evropa cea luminată, în patrie s-au întors, prin care putem să dobîndim și multe tălmăciri de cărți în limba națională, și mijloace spre folosul luminii, podoabă și bunelor orînduieli a patriii noastre, vremea este a ne deștepta, ca niște bune gazde care, cînd es din casele lor, adună pe seama lor și a casnicilor lor ; așa și noi, adunînd binele, care din citiri de cărți bune și folositoare, care din călătorii, care din întîlniri și adunări cu oameni de neamuri luminate, să-l împărtășim compatrioților noștri, și să-l sădim în pămîntul nostru, spre rodire înmulțită, ca să cîștigăm și noi, de la următorii noștri, mulțumirile ce le aud moșii și strămoșii, cîți, sau de la sine au aflat, sau de la alții au luat și ne-au lăsat vreun bine.

Căci iată, fericism pre izvoditorii¹ cărții românești, părintele Chiril, în al șaptelea veac și întemeiate în Valahia de v[oie]v[o]d[ul] Vlad Dracula [la] 1439, după sinodul de la Florentia, pre aducătorii tipografiei, Matei Basaraba v[oie]v[o]d ; pre așezătorii de școale, Nicolae v[oie]v[o]d Mavrocordat și Constan-din v[oie]v[o]d Mavrocordat, carele au alcătuit

¹ În textul de bază : *izvoditirii*. (N. ed.)

școale : elinească, italinească, turcească, slovenească și românească, și pre cei întâi tălmăcitori ai *Evanghelii* și *Bibliei*, iar Matei Basaraba, în anul 1654, și pre ziditorii și zăstrătorii de spitaluri, spătarul Mihai Cantacozino, și pre întâiul izvoditor al grămăticiei, Ioan Văcărescu, și întâiul aducător al sămînții porumbului, iar Constandin Mavrocordat ; și pre alți începători și săditori de orce bine, și iubitori de om, și folositori de obște, care cu cît de puțini sînt la număr, cu atît și lauda lor este mai mare, și vina noastră, — a următorilor în neam, și neurmătorilor în fapte, — este mai neertată și netăgăduită.

Acest oraș este în ținutul Sibenbirghen, în județul Bîrsii, mic și cetățuit, dar îndestul lăcuit, avînd peste douăzeci de mii lăcuiitori, căci este aproape de hotarale Prințipatului Valahiii, și negoțul să află în mare lucrare. Acesta să otcîrmuiește cu ale sale deosebite pravile și obiceiuri, supt stăpînirea austriecească. Și cînd jăluitorii nu să odihnesc după hotăririle maghistratului alcătuit de nația săsească, pornesc jalba lor la Sibii, și de acolo, nemulțumindu-să, la Cluj, și de acolo, iarăș, de nu să vor odihni, la Viena, de unde să dă cea de săvîrșit hotărîre.

Pămîntul acestui județ este, cel mai mult, cam pietros, de aceia sînt siliți a-l îngrășa cu gunoi în toți anii, și, în cele mai multe părți, a nu semăna locul de estim și la anu viitor. Dar această pagubă ce le aduce acest pămînt, o împlinesc cu vredniciia lor, fiindcă această nație săsească este foarte muncitoare, căci bez munca cîmpului, care o fac la vreme și cu multă sirguintă și bună chibzuire, cîte lucruri sînt a le săvîrși în curțile lor, cum melițatul, bătutul snopilor de grîu, orz, ovăz și alte asemenea lucruri, să scoală noaptea cu lumină de le săvîrșesc.

Și, în scurt, un strein, cum va intra în satele lor, numai dupe cele ce vede, cunoaște a lor vrednicie, și că au pravili drepte spre fericirea națiunii. Căci va vedea în toate satele case de zid cu câte trei și patru odăi, geamuri pe la ferestre, jalogii văpsite, și într-însele paturi, lăviți, mese, lăzi, scaune, toate văpsite; oglinzi, chipuri, ceasornice, rînduri de așternuturi destule, și de masă cu prisos, și oricîte vase spre gătirea bucatelor și întrebuințarea mesii, toate le au cu prisos, pă cît socotesc că le-ar trebui peste tot anul. Și în veci îmbrăcați curat; iar sas cu picior gol, nu să va învrednici nimeni să vază.

Pe la satele lor au foarte bună orînduială, spre podoabă, buna vicțuire și învățătura copiilor, căci toți copiii trebuie să învețe carte încît să poată citi și a scrie, și cele trebuincioase trei socoteli: adunarea, înmulțirea și scăderea. Și preoții lor sînt datori, o dată pe săptămîină, duminica, la doao ceasuri dupe prînz, să cuvinteze către toți copiii satului ce sînt în vîrstă de zece ani, și pînă să însoară, cum să-ș păzească datoriia către Dumnezeu, cum să poarte către părinții lor, către cei mai bătrîni și către toți sătenii¹, și la datoriile către stăpînire, și cum să cuvine să le fie petrecerea bună și cinstită, și la vremea lucrului de a fi foarte silitori, încît treaba de astăz niciodată să nu o lase pentru mîine, căci, a doa zi, sau alta poate i să va întîmpla, sau vremea îi va sta împotriva, și accasta de într-o zi lenevire poate să-l facă lipsit peste tot anul. Și pe care, după multa auzire a povățuirilor², îl va dovedi neascultător și neurmător povățuirilor,

¹ În textul de bază scris : *сѣтѣни*. (N. ed.)

² În textul de bază : *повățuirii lor*. (N. ed.)

îl și pedepsesă, și pedeapsa este gloabă la cutiia satului, ce au spre faceri de bine, de la zece creștari și pînă la un fiurin hîrtie. Și pentru necuviincioasa urmare a acelui tînar, trebuie să fie mărturie care să se dea în fața adunării și a părinților lui, căci nici acei zece creștari nu să dau după voia preotului sau a altui cuivaș, ci după dreptate, și căci aceasta să socotește o mare rușine în familia celui greșit.

Dintr-aceste bune îngrijiri ale acestui neam, judece fieșcine că un neam așa iubitor de muncă, așa bine crescut, bine învățat în datoriile sale, bine prăvilnicit în dreptățile sale, bine mînat pe calea fericirii, nu poate să nu ajungă la sfîrșitul spre care tot omul privește.

Și de voi voi să fac descriere pentru toate bunele orînduieli ale orașului Brașov, cum pentru preoții bisericilor, cum sînt împodobiți cu toate cele cuviincioase unui preot; cum orînduiala școalelor, unde nu este copil, măcar de șălar, măcar de ștengar, a nu merge spre cîștigarea luminii, și mulțime alte bune chibzuiri și urmări spre odihna și folosul aceștii nații, mi-ar fi trebuit vreme și hîrtie, mai vîrtos în vreme ce am să cuvîntez pentru multe orașe.

Semănăturile ale tot județului Bîrsii este cel mai dintîi grîul, apoi porumbul, ovăzul, rișca, săcara, cartoflii, orzul, mazerea, lintea, fasolea, meiul; iar bobul și dovlecii, pentru vite. Poamele sînt: cireșele, vișnile, perile, merile, prunele, nucile.

Din Brașov și pînă în Făgăraș sînt poște trei: Vlădeni, Șărcaia și Făgărașul. Să trece apa Ghimbășălu și Bîrsa.

Oraș mic, cu o cetate foarte mică, în județul Făgărașul; are un pod peste apa Oltului, lungul poate fi ca de optzeci stînjini, latul de trei, lucrat cu mare meșteșug, întemeiat numai la căpătîie și la mijloc într-o zidire țeapănă, iar celalant tot spînzurat cu mare meșteșug arhitectonicesc¹, închis de amîndoaă părțile și învălit. Un asemenea pod în toată stăpînirea austriecească nu am mai văzut, iar foarte mici și cu asemenea meșteșug lucrate, sînt multe.

Semănăturile oareșce încep a să schimba, fiind porumbul cel mai mult, apoi grîul și celelante. Iară rișca și săcara să împuținează, și din poame iarăș prunile să înmulțesc.

Din Făgăraș pînă în Sibii, poște trei: Uța, Ghi-rezau și Sibiu. Să trece rîul Făgărașului pe pod de piatră, iar mergînd spre Mureș-Vașarhei sau Mediiăș, să trece gîrla Oltului pe acest pod ce mai sus am numit.

AVRIC

Aceasta este moșia a baronului Bruchental, carele are o grădină din cele dintîi ce am văzut, întru

¹ *Arhitecton* este cel mai mare peste meșterii zidării, căruia noi îi zicem *mei-marbașa*. Dar învețat la academie și cu știință de toate aceste lucruri.

care are seturi¹ foarte frumoase, scări de piatră mari pe acele seturi, havuzuri cu şadrivanuri², apă curgătoare care curge prin multe locuri ale grădinii, din care fac şi un frumos cataract³, lângă care este şi o odăiţă, pe dinafară căptuşită cu coajă de copaci, asemenea şi acoperită, iar înăuntru foarte frumos împodobită. Copaci roditori, atât din cei din partea locului, cât şi mulţime streini, care trebuiesc iarna să să puie în florărie, cum şi feliurimi de flori asemenea pămînteşti şi streine, şi alee⁴ de copaci foarte nalţi şi tunşi drept, întocmai ca zidul, păduriţă foarte întunecoasă, şi alte multe înfrumseţări, cu mare cheltuială şi muncă săvîrşite. Şi toate acestea acuma sînt destul scăzute din ceia ce era mai nainte cu doaozeci şi patru ani, cînd întîiaş dată am văzut.

De aciia, puţin mai înaintea, spre Sibiu, să trece apa Oltului cu pod mişcător.

ERMANŞTAD — SIBIUL

Şi acest oraş este în cetate, şi tot în ţinutul Sibenbirghen, în judeţul saxilor, lăcuit de destui

¹ *Seturi* să cheamă un deal săpat ca o scară, şi în loc de treaptă îngustă sînt late de stînjini puţini sau mulţi, şi alţii, spre a nu cădea pămîntul, zidesc cu zid, alţii cu brazdă. Aceste le numesc *seturi*.

² Heleşteu foarte mic, zidit împrejur cu piatră sau cu cărămidă, din care cu meşteşug să aruncă apa în sus.

³ O apă care de la un loc nalt cade jos cu repeziciune.

⁴ *Alee* să cheamă un drum cu copaci pe amîndoaă părţile sădiţi, sau aproape, sau mai departe, sau scurţi, sau mai nalţi.

domni și neguțători, căci și aciia este negoțul mare, fiind iar cu apropiere de hotarele Prințipatului Valahiei. Lăcuiitorii să urcă pînă la 16.000 ; și într-acest oraș au toate chipurile de bune îngrijiri : spre buna orînduială, spre odihnă, spre podoabă și spre înlesnirea învățaturii și spre toate urmările carele aduc pe om la fericire. Aciia lăcuiaște și comandiru ostășăsc, a căruia stăpînire să întinde peste tot Ardealu, cum și vistieriul iarăș al tot Ardealului. Și pe tot anul o dată să strîng la poliția universitate cîte un sinator din toate maghistraturile, și săvîrșăsc pricinile cele nesăvîrșite în județele lor.

La poarta acestii cetăți fofez nu sînt, din porunca împăratului Iosiv al doilea, carele viind în partea locului, și mergînd la hotarul Cîinenilor, unde văzînd cît au fost de anevoie a trece cu siluire o oaste vrăjmășească, cînd ar fi fost o cît de puțină adevărată împotrivire, întorcîndu-să la Sibiu, au poruncit ca toate fofezile porților să strice, ca un lucru nefolositor ; căci acel vrăjmaș care au putut să aibă întru nimic acel firesc loc, îndestul întemeiat decît o cetate ce are într-însa lăcuiitori, porțile le are întru nimic, cînd să va apropiia de acel oraș.

Și aciia are baronul Bruchental o mare casă, întru care are vivliothică cu cărți deosebite și strînsoare de cadre vrednice de vedere ; și multe lucruri din vechime și destule bucăți de metaluri cu pămîntul lor nelucrat.

Semănăturile și poamele sînt asemenea.

Din Sibii și pînă în orașul Sas-Sebeș, sînt poște trei : Săcele, Raismarc și Sas-Sebeș. Să trece apa Sibiu, aproape de orașul Sibiului.

Şi acest oraş este tot în ținutul Sibenbirghen, în județul saxilor, oraş mic, lăcuit de domni și neguțători, și meșteri spre trebuința oroșanilor.

De aciia și pînă în Beligrad, o poștă.

CARLSBURG — BELIGRAD

Și aceasta este cetate, tot în ținutul Sibenbirghen, în județul unguresc. Dar cetate adevărat deosebit frumoasă și vrednică de vedere, prenoită din zilele lui Carol al VI-lea. La poartă, mai vîrtos la cea de al doilea, sînt statue¹ vrednice de vedere și de însemnare. Înăuntru ocîrmuiește ghenral ostășesc; au strînsoare de arme și fabrică unde să lucrează moneta crontalilor, țfanțihii și galbeni.

De aciia și pînă în Cluj, poște șase: Teviuș, Natcnet, Felvint, Torda, Banuabie și Cluju.

Aci aproape curge apa Mureșu.

TORDA

Aceasta este un oraş mic, tot în ținutul Sibenbirghen, în județul unguresc. În cîmpii acestui oraş Turda sînt acele trei mari movili din vremile vechi făcute; acolo s-au omorît preaslăvitul domn Mihai-vodă Viteazul, în bătaia ce au avut cu Austria.

¹ Trup de om lucrat, sau de marmură, sau de aramă, sau de orice alt metal.

Acesta este cel dintâi oraș în Sibenbirghen, în județul unguresc, unde este și scaunul guberniîi, întru care ocîrmuiește exelenția-sa gubernator baronul Iojica. Într-acest oraș sînt case frumoase și mari; dar printr-acestea sînt și proaste, cu un învăliș din vechime, foarte urît, avînd strașna scoasă afară din zidiri, peste doaăsprezece palme, care lucru foarte mult supără frumuseța orașului; ulițele iarăș frumoase, căci sînt foarte late, — o asemenea lățime într-alte orașe n-am văzut, — iar pardosala tot cu pietre rătunde, ca în Sibii și în Brașov.

Aciaa lăcuiesc mulți domni unguri, de neam mare, care au moșii prinprejur, unii cu apropiere, și alții cu depărtare, și bez cei ce sînt în slujbă, toți ceilanți vara o petrec pe la moșii, iar iarna să strîng în Cluj. Acest neam de oameni este foarte iubitor de streini: mesile lor sînt bogate și slobode, și cu bucurie primesc pe fieșcare, mai vîrtos pe aceia care cu îndrăzneală intră în casele lor, căci nu să prea îndatorează de politica cea multă și mincinoasă.

Iar norodul unguresc nu este fericit. Sînt îmbrăcați prost, au lăcuință proaste și făr' de multă avere.

Negoțul într-acest oraș este mic, căci nu este schelă, nici drum mare de trecerea neguțătoriilor, ci tot negoțul este pe seama trebuinții oroșanilor.

Și aciaa cu deosebire să urmează toate cele spre bună orînduiala urmări, mai vîrtos mărimea școalelor.

Sămănăturile cele mai multe sînt : grîul, porumbu, ovăzul ; poamele sînt tot acelea ; oareșce încep viile, pe unde sînt dealuri, și pepenii negri și galbeni.

Unul din veniturile cele bune este și vînzarea cailor, căci cei mai mulți domni din toată Ungariia au erghelii la cîmpuri, și grajduri foarte mari pe la moșiile lor ; și scot soiuri de cai foarte buni și frumoși. Chiar eu am văzut cal de preț cinci și șasă mii fiurini hîrtie, dar și cumpără armăsari străini, ca de preț doa[ă]zeci-triizeci mii fiurini. Mai mult să vînd acești cai spre întrebuițarea ostașilor din toată stăpînirea Austriii, în Valahia și în Moldavia, și în alte locuri mai dăpărtate.

Norodul să urcă pînă la 14.000.

Apa Someșul curge pe lîngă Cluj.

În tot ținutul Sibenbirghen sînt băi de aur, argint, aramă, ocne de sare, ape metalicești.

Din Cluj și pînă în Oradia-Mare, poște zece : Andraș-haza, Bogart, Chispetri, Nireș, Fechete-to, Barot, Elești, Mezo-Telec, Balenți și Grosvardain.

GROSVARDAIN — ORADIA-MARE

Oraș măricel, cu o cetate mică, în ținutul Ungariii. Într-acest oraș și între Cluj, la satul Niereș, este hotarul Ungariii de către Sibenbirghen, ce-i zic latinește Transilvania, și românește Ardeal. Lăcuiitori domni și neguțători — puțini, căci și acest loc nu e de negoț, ci iar numai cît este pe seama trebuinții oroșanilor. Într-acest oraș sînt și trei biserici frumoase : una a papistașilor, alta a uniților, a treia a neuniților.

Curge apa Chiorioș.

De la Oradia-Mare și pînă la Peșta, pe drumul cel mai de drept, nu pe drumul poștii, sînt unsprezece oroșele și sate, în cîmpii Ungariii, pe unde este și acea groaznică pustă, adecă locul tot nisipos, unde carul abia să mișcă, aibă măcar doaozeci de cai. Numele acestor sate sînt acestea : Chereti, Uifalu, Barad, Carțog, Chisuisal, Terimsamicloș, Solnou, — unde să trece apa Tisa, — Ambon, Țiglet, Pilet, Ulu. Pînă a trece aceste sate, nu vede călătorul alt decît ceri și pămînt, întocmai parcă ar fi pă mare, și ori în ce loc să va afla, vede, în cîte patru părți, loc ca și de zece ceasuri, căci deal sau copăcel nu să vede, decît numai în sate. Cînd ese călătorul dintr-un sat vede pe cel din nainte sat parcă ar fi drum de un ceas, dar tot trebuie să călătorească cel puțin cinci ceasuri pînă va ajunge. Pe asemenea drumuri călătorind omul, și pe mare, curînd trebuie să îmbătrînească.

Toate aceste cîmpuri sînt sămănate cu grîu, ovăz și porumb, și livezi de fîn. Un asemenea loc de ar fi în țara noastră, nu numai nu l-ar sămăna, ci ar fugi de el ca de cel mai mare vrăjmaș. Și cu toate acestea, sămănăturile Ungariii hrănesc și alte țări.

Lăcuiitorii sînt proști și făr' de nici o învățătură, urît și soioș îmbrăcați, căci unii lucrează pe an 104 de zile, iar cei din Ardeal, ce să hrănesc de stăpînul moșiii, 198. Unii lucrează și mai puțin, după tocmirile ce au prin legături cu stăpînii; și acestea zile sînt bez zilele ce lucrează în trebuințarea împărăției, cum la forșpanurile, adecă la trecerile ofițierilor ostășăști, și la facerea și dregerea drumurilor; care zile toate, strîngîndu-le cinevaș, și alăturînd duminicile și sărbătorile împărătești, și de să va întîmpla omul, peste an, bolnav cîtuș

de puține zile, nu știu de le vor mai rămînea zile să muncească pe seama lor. Și cu toate acestea sînt mai fericiți decît românii noștri, care lucrează numai 12 zile pe an. Acum judece fieșcare, care pot fi pricinile de a fi mai în bună stare aceia care muncesc altora peste 200 zile pă an, de cei ce lucrează numai 12, decît numai căci nu-i lipsește din auzul urechii, de cum să naște și pînă moare, cuvintele : „ado bani !” — cu feliurimi de mijloace prefăcute, în auzire numai drepte.

PEȘTA

Oraș al Ungarii, frumos și vrednic de vederc, pentru mulțimea lucrurilor ce are spre învățătura oamenilor, podoaba orașului și odihna norodului. Are zidiri foarte mari spre întrebuintarea școalelor, unde poate, cine va voi, să asculte tot cursul a tuturilor învățăturilor, cum și a dohtorii. Odăi cu bucăți despărțite din trupul omului, în multe feliurimi tăiate, și aceste toate făcute de ceară, întocmai și făr' de nici o deosibire din cele adevărate, cum și copii adevărați, în vase mari de sticlă, puși în spirturi, care s-au născut pocîți, și alții cîte doi lipiți, și alte multe asemenea, toate pentru învățătura dohtorii. Și capitalu a tuturilor acestor școale este atît de mare, încît dă venit pe tot anul aproape de patru sute mii fiurini, și toți acești bani să cheltuiesc, pe fieșcare an, numai pe seama învățaturii.

Această Peșta nu poate să să potrivească nici cu Craiova, — atît la venituri, cît și la toate, — și are un

aşa mare venit pentru învăţatură, încît nu numai nici în vis nu l-au văzut ai noştri, ci de multe ori stăpînitorii au stricat şi acele mici şcoale, dinadins, ca să nu să deştepte norodul, şi dintr-acele puţine venituri iarăş au luat, şi l[e]-au întrebuinţat în alte lucruri, nu spre folosul patriii.

Altă zidire, iar cu multe odăi pline de cărţi, şi cele mai multe vechi, în limba ungurească, latinească, nemţască, romanească, elinească şi franţozească. O sală mare plină cu feliurimi de monete strînse din vechime şi pînă acuma, streine şi ungureşti, din începutul stăpînirii Ungarii şi pînă cînd cu legături s-au închinat Austrii. Cum şi feliurimi de arme turceşti în multe feliuri şi cu mare deosibire de cele de acum, cum şi alte multe asemenea lucruri, pentru care ar fi trebuit vreme multă spre a le însemna.

Aşijderea şi semnul ostăşesc a lui Bonaparte, uliu cel poleit, pe care l-au luat ungurii în bătaie, biruitori fiind. Cum şi toate feliurimile de metalur[i], cu pămîntul lor, precum şi piei de toate neamurile dobitoacelor ce să află în toată Ungaria, atît cele de pre pămînt, cît şi cele din pămînt, cele sburătoare şi cele de mare, unile în spirturi băgate, şi altele aşa de frumos umplute, încît nici o deosibire de cele vii nu au. Multe bucăţi împietrite — de lemn, de pămînt, din picătura apii — carele să fac cu înmulţirea anilor, şi o mumie¹ şi alte multe oase de alte dobitoace foarte mari.

Are şasă pieţe, din care una este atît de mare, încît în nici un alt oraş al Austrii asemenea nu să află ; a căruiaocolişu tot, gîndesc că va fi aproape

¹ Trup de om, întreg, nezmintit, carnea, pielea neagră şi uscată pe oase.

de 800 stînjini, după numărul pașilor ce am făcut la o parte din patru părți. Aciia fac și soldații muștra cea obicînită, unde adesea vine și cel de al doilea după împărat, măriasa palatinul, ce lăcuiește în Buda, carele este mai mare ocîrmuitor ostășesc peste toate oștirile Ungarii, așijderea și ocîrmuitori politicesc, dinpreună cu alți șasă senatori. O deosebită cazarmă (zidită de vrednicul de pomenire împăratul Iosiv al doilea) împrejur coprinde ca stînjini șase sute, întru care sînt peste una mie odăi, unde lăcuiesc numai tunari, și înăuntru, împrejurul curții, sînt peste doao sute cincizeci tunuri, și mulțime de ghiulele. La patru colțuri, patru porți, cu deosibite încunjurări de zid, unde sînt iar odăi și grajdiuri pentru caii cei trebuincioși la acestea tunuri. Alte doaa cazarne, din care una iarăș este lucru vrednic de a-l vedea omul, care sînt pentru soldați; și alta, iarăș, cu 800¹ de odăi, ce este pentru invaliți².

Are un theatru mare, adecă casă de comédie, foarte mare și frumos, întru care poate încăpea peste trei mii de oameni, iar în ștena³ încape ostași călăreți cu tunuri dinpreună.

Cele mai multe case din tot orașul sînt mari și frumoase, lucrate tot cu arhitectură, din care unile dau venit și peste cincizeci mii fiurini hîrtie pe an.

O zidire de baie atîta deosibită, încît nu numai eu nu am văzut alta asemenea, ci am auzit și pe alții, care au umblat prin țări, asemenea zicînd, că nu au văzut o așa frumusețe și curățanie. Care

¹ În textul de bază : 800 *sute*. (N. ed.)

² Soldați slutiți și bătrîni, care la războaie nu merg, ci sînt pentru trebuința orașului.

³ Locul întru care stau comedienii și îș arată istoriile sau jocurile ce vor să facă.

este într-acestaș chip : o zidire mare în patru colțuri de jur-împrejur odăi, și în fieșcare odaie cîte o baie și cîte doază, unile de lemn, altele de aramă să plătește, pentru o îmbăitură, de la treizeci de creițari pînă la o sută doaozeci ; și aceste locuri cele mai scumpe, sînt împodobite întocmai ca casele celor mai mari și bogați domni, cu canapele și scaune îmbrăcate cu stofă, oglinzi mari, din tavar pînă în pardoseală, și așternute cu covoare de cele scumpe, și hainele de îmbrăcat foarte bune și curate încît și baia într-o care o să între omul o îmbracă peste tot cu o pînză supțire, și apoi lasă apa. Deasupra acestor odăi de jos, unde sînt băile, alte odă destul de frumoase și împodobite. Toată curtea este o grădină foarte frumos întocmită, avînd la mijloc un havuz cu șadîrvan (s-au zis că havuzul este un loc mic, zidit, cu apă într-însul, și șadîrvanu este o aruncătură de apă în sus, pe care o fac în multe feliuri) ; împrejur, pînă la odăi, loze cu brazdă, și printr-însle flori și copaci, și drumurile așternute cu pietricele albe, nu mai mari decît mazerea, întocmai parcă le-ar fi ales cîte una-una. Trei lucruri adună pe oameni la această baie : întîi curățania băilor și a hainelor ; al doilea, frumusețea podoabii odăilor și, al treilea, acea mică grădină unde mulți vin numai pentru plimbare, făr' de a să îmbăia.

Negoțul este în mare lucrare, căci este trecerea tuturor mărfurilor ce vin din Viena, din Lipsia și din alte locuri și trec pentru Prințipatul Valahiei Moldovii și în Țara Turcească. Și dintr-acestea țăr iarăș duc la Viena, și mai nainte, mărfurile, cum pieile de vită, lîna, ceara, și alte multe, unile cu carăle, și altele pe Dunăre.

Aş fi cuvîntat şi pentru frumuseţea bisericii, dar cine au văzut bisericile Rosii, poate numai pentru Roma va vorbi.

Norodul să urcă pînă la 35.000 ; oştirile — doasprezece.

Semănăturile — tot acelea : grîul, ovăzul, secarea şi porumbul, lipsind rişca cu totul ; iar poamele şi legumile — asemenea tot acelea, şi mai multe.

Are şi destule fiachere, adecă carîte şi caleşci care stau de dimineaţa şi pînă seara prin pieţi, şi oricare unde voieşte să meargă, — în oraş şi afară, sau cu apropiere, sau cu depărtare, — tocmeşte şi îşi împlineşte trebuinţa.

OFEN — BUDA

Acest oraş este scaunul al Ungarii, unde este şi cetate întru care lăcuieşte preaînnălţatul palatinul, pentru care zic că este om cu foarte bună voinţă asupra omenirii. Şi spre mărturie zic că nu s-au întîmplat vreun întrebuiţat, făcîndu-ş arătarea, a nu să folosi la nevoinţa lui. Este cel mai mare din cei şapte dintru a căroră hotărîre spînzură toată ocîrmuirea Ungarii ; după aceşti şapte sînt alţi doisprezece, şi după aceştia alţi una sută, din care unii şad la Buda, şi alţii în Peşta. Aciia lăcuieşte un episcop neunit de biserica Răsăritului. Din susul oraşului şi din jos sînt băi metaliceşti, fireşti ferbinţi. Pre un munte destul de nalt,

este o casă de observație astronomică¹ unde lăcuiește profesor. De aici mai întâi, estimp, au văzut comitul ce s-au arătat. Printr-aceste două orașe curge apa Dunării, pe care le împreună un pod făcut pe luntre, carele dă venit pe tot anul 60 mii fiurini hîrtie la Buda, și 60 la Peșta. Foarte frumoasă vedere este de a vedea cinevaș din orașul Budii pe orașul Peștii, cum și din Peșta pe Buda. Mai vîrtos pe pod este o plimbare minunată, căci să văd amîndoaă orașele, cum și mulțime de luntre mari, neguțătorești, și mici, din sus și din josu podului; precum și sumă de trecători neconteniți de la un oraș la altul, și călători. Aciia, spre sară, este cea mai frumoasă plimbare care poate fi, spre a petrece cinevaș cu mulțumita lui.

Lăcuitorii sînt aproape la 20.000, iar ostașii cinci [mii].

Sămănăturile tot acelea, asemenea și poamele; iar viile de tot întemeiate, avînd dealuri necurmate.

Lăcuitorii acestor două orașe sînt foarte blînzi, și stăpînirea liniștită; nu să aud gîlcevuri, nu să văd bătai, nu necînstesc pe streinii care nu-i supără, nu să văd în tot minutul rădicări pe la închisori, cum am văzut în alte orașe, unde poliția este mai iute, și tot oamenii fac rele mai multe. Dar acești oroșani parcă au dascăl pe liniștita viețuire a vie-nezilor; căci acolo cea mai dintîi grijă și datorie a fieșcăruia aceasta este: a nu aduce altuia cîtuș de puțină supărare.

Din Buda pîna în Naidorf sînt poște trei: Vereș-var, Dorog și Naidorf.

¹ Lăcuință de profesor, cu toate felurimile de ochianuri, ce cantă la mișcările comiților, planitelor.

Și acesta este un oraș mic, tot în ținutul Ungariii, în Țara-de-Sus, căci dincoace de Dunăre să cheamă Țara-de-Jos. De aciia înnainte, ca de o poștă drum, sînt tot case necurmate, unde șad pietrari care lucrează foarte frumos, și toată piatra cîta am văzut-o în lucrare avea fața mahonului, adică : puțințel mai închisă decît fața lemnului tisa.

Sămănăturile și poamele, asemenea.

De aciia și pînă în orașul Raab, poște cinci : Nermeli, Cumorin, Eși, Gheniu și Raab.

RAAB

Acest oraș este mare, tot în ținutul Ungariii, în Țara-de-Sus. Curge printr-însul gîrla Raab, pe care cu meșteșug o măresc și o micșoresc, fiindcă aciia să lucrează luntri mari pentru mărfuri ; și cînd vreuna este gata, umflă apa șanțului, și îi dă drumul la matcă. Pe aciia aproape curge și Dunărea, unde intră apa Raab, și împotriva orașului este un ostrov, care îl încunjoară doaă despărțituri ale Dunării, pe care sînt sate și semănături.

De aciia pînă în Viselburg, poște doaă : Hohstras și Viselburg.

Oraş mic, tot în ţinutul Ungarii, în Țara-de-Sus. Pe acest drum este o casă de iconomie a lui prinţ Carol, unde au multe vite, cum şi vacile cele negre şi cele roşii, pentru care zic că dau lapte de cinci ori mai mult decît celelalte. Şi alte multe vite, unde fieşcare neam are deosibit grajd cu deosibite curţi, alee şi livezi, toate vrednice de vedere.

De aciia pînă în Ainburg, poşte trei: Raghen-dorf, Chittes şi Aghenburg.

AGHENBURG

Şi acest oraş mic, tot în ţinutul Ungarii, în Țara-de-Sus. Aci aproape are grafu Țuţen o grădină foarte mare, cu deosbite lucruri.

PREZBURG — POJONU

Oraş mare şi frumos, în marginea Dunării, şi cu toate cele spre odihnă şi podoabă orînduieli. Aciia, în vechime, au fost scaunul Împărăţiei Ungarii; aciia şi pînă astăz să păstrează toate acele semne ale stăpînirii. Aciia am avut noroc de a vedea încoronaţia a mării-sale împărătesii a împăra-

tului Austrii, Franțisc al doilea, ce s-au săvârșit la anul 1825, septembrie 25, lucru adevărat vrednic de vedere și însemnare. Nu zic aceasta căci m-am speriat de luminoasele lucruri împărătești, nici de mărirea podoabii ungurilor celor de mare neam și bogați, ci căci, cu toate că eram neîmpărtășit de dreptățile aceștii stăpîniri, ca un strein, dar tot nu am putut să-m opresc lacrăma, care mi s-au pricinuit de mulțimea glăsurii și strigării a norodului, ce, cu toată a lor sufletească mulțumire, -i ura fericire, cuvînuînd : „Treiască împărăteasa noastră !“

⟨CUVINTARI DEOSEBITE⟩¹

Aceste neconținute glasuri și strigări ale norodului și ale multora lacrimi de bucurie, făcea pe fieșcare să să cutremure. Dar eu, carele mi-am adus aminte că, pe la noi, la acest fel de paradie, unii înjură, alții scuiță și muierile blestemă ? Căci nu numai nu au pricină pentru care din tot sufletul să ureze bine stăpînitorilor, ci împotriva.

Foarte mic lucru este și făr' de mulțumire sufletească, făr' de laudă și cinste, de a stăpîni un om măcar multe împărății, cu a sa numai tiranicească putere și prăpădenia norodului. Și iarăși, mare fericire, mulțumire sufletească, laudă și cinste este, cînd un stăpînitor este încredințat că acel puțin

¹ Titlurile împrumutate din tabla de materii a ediției originale (mai analitică decît *cuprinsul* ce s-ar putea alcătui după titlurile din text) au fost închise între paranteze unghiulare. (N. ed.)

norod pe care el îl otcîrmuiește, că îl iubește, și de aceea nu are nici pricină a să teme de al său norod, ci în veci este pîntre ei, făr' de nici o pază. Mai vîrtos, cum îl simpte, din toate părțile îi strigă : „Vivat !“. Aceste vederi, auziri și gîndiri mi-au stăpînit toate simțirile, iar nu vederea strălucirii lucrurilor împăratești.

Din toate ulițele, ferestrele, ușile și duprin vălișul caselor (căci multe case dezvăliseră, ca să încapă lumea) ișa acest fel de strigări, încît gîndea cinevaș că să cutremură pămîntul, din răsunetul glasului al norodului. La care împărăteasa era silită de bunăvoință, — căci pe la noi, cînd un mic să închină celui mare, acela-i răspunde numai cu o căutare a coadîi ochiului, — să răspundă cu o neconținută mulțumire, cu plecare de cap în toate părțile. A căria veselie, pentru cîntea norodului, obrazul cel vesel o mărturisea.

Din toate părțile Ungarii, au fost strînși cei mai de neam și mai bogați unguri, cum și din toate orașele deputați¹ și alți mulți, și din cei mici, cum și Viena, mai deșărtată. Aceștea toți, foarte împodobii cu hainele naționale, și paradia curții, s-au dus, și luînd pe împărăteasa de acasă, au dus-o la biserică, unde, după obicînuita săvîrșire a slujbii, i-au pus coroana² Ungarii pe umere, (căci în cap să pune numai cînd chiar împărăteasa stăpînește). Și la întoarcere avea o altă coroană, mai mică, și

¹ Vechili care trimit duprin orașe, din partea norodului, la scaunul otcîrmuirii. [În textul de bază, după *deputați*, se repetă, probabil din neatenția tipografului, sintagma : *din toate orașele*. — N. ed.]

² În textul de bază : *corona*. (N. ed.)

obicinuită, iar coroana Ungarii o aducea în urma împărațesii, într-o carîță deschisă, patru inși, doi din partea bisericească, și doi din partea politică, pe o pernă de fir, ținînd fiecare de un colț al pernei. Așijderea alte șase carîțe deschise, cu cocoane ale curții. Podoaba, atît a cailor ungurești, cît și a telegarilor, i a carîtelor și a fieșcăruia rînd de paradie este de prisos a prea lungi, căci eu voiesc să arăt numai mulțimea mulțumirii ce au cercat sufletul acei împărațesi, pentru cinstea și dragostea ce i-au arătat norodul, și a norodului către stăpînire mulțumire și dragoste, și ticăloșia a lăcuitorului Valahiei.

Din Prezburg pînă în Viena — poște cinci, unde, la cea dintîi, este și hotarul Ungarii de către Austria : Ainburg, Rieghelzburg, Fișamend, Șvehat și Viena. Din Prezburg spre Viena mergînd, este un drum, ca de doao ceasuri și mai mult, cu zid de piatră pe amîndoao părțile, carele pe la unele locuri este mai nalt decît fața pămîntului mai mult și decît doi stinjini, și cu alee, lucru vrednic de vedere.

VIENA — BECIUL

Acest oraș este scaunul Împărăției Austriei, unde împărațește preaînnălțatul aftocrator¹ Franțiscul al doilea, de la anul 1792, iulie în 14. Acestui oraș darurile sînt nepomenite, — nu zic podoaba zidurilor

¹ Titluș împărațesc : din sineș împărat.

sau alte înfrumusețări, căci este foarte veche, ci zic orînduiala ocîrmuirii cea minunată, și cele după împrejurul orașului podoabe, — cum grădinile, ce sînt unile împrejurul Vienii, și altele cu depărtare de un ceas și două, pe care trebuie cinevaș să le umble destulă vreme, să le vază de multe ori și cu băgare de seamă, ca pe urmă neconținut să poată povesti lucruri vrednice de a le spune.

Nu este mai folositor lucru decît a privi cinevaș, cu mare băgare de seamă, mijloacele cu care stăpînirea ș-au adus pe tot norodul, mari și mici, la o așa bună orînduială și liniștită viață, încît toți petrec ca niște frați, și, mai vîrtos, a vedea cinevaș blîndețea celor mari, ce arată către cei mici. Și a acelor de tot proști viață iar este vrednică de pildă. Căci peste puțină este într-un așa mult norod să vază omul doi oroșani gîlcevindu-să sau ocărîndu-să, fiindcă pe aceștea îi ridică poliția, pe care întîi îi ceartă pentru a lor necuviincioasă umare, cu care aduc desfăimare la tot orașul, apoi le cercetează pricina care pot avea.

Și cum într-un așa mic oraș, pe lîngă mulțimea norodului, s-ar cuveni să nu mai aibă cinevaș loc să umble de mulțimea carălor ce ar trebui să între și să iasă, cărînd cele trebuincioase spre hrana acestor orășeni și pentru zidirile cele noă ce să fac, și, după vreme, dresurile caselor. Dar și aceasta este într-o așa bună orînduială, încît rar să vede car. Numai acele cu lemne cară sînt siliți să le descarce înaintea prăvăliilor, unde nu au curți, iar celelalte tot au vreme hotărîta, foarte de dimineață, între noapte și între zi, ș-apoi, cînd oroșanii încep a umbla, carăle sînt de mult eșite afară, și drumurile toate udare și măsurate de cei orînduiți.

Un lucru, și numai, este supărător : praful cel mult din pietre, carele să pricinuieste din necontenitul umblet al caleștilor, cu toate că nu stau din udat și măturat.

(CUVINȚĂRI DEOSEBITE)

Bez aceasta supărare nu mai este alta, ci numai obștească viațuire veselă și fericită, care să pricinuieste din dreptele hotărâri pravilnicești, ce nu îș au puterea urmărilor numai către cei mici, ci și către cei mari, și nu numai către cei săraci, ci și către cei bogați. Și așa, fieșcare, după a sa avere și agoniseală, răspunde și dreptul împăratului ; iar nu cel mare și bogat nimic, căci îl ocolește puterea, și cel mic și sărac să dea tot, orice are, fără de a mai rămînea și pe seama lui, ca unul ce el au muncit, și așa în veci să muncească, necontenit să dea, și lui nimic să nu-i rămîie ; ci, cum am zis, plătesc toți după starca care au. Căci ocrotitorul celui mic și neputincios este chiar pravila cea dreaptă, legiuită, care, fără de deosibire, în veac să urmează ; iar nu ca pe la noi, unde îmi trebuie hîrtie de voi voi să înșir numele acelor trănțăroși și cu picioarele goale, sau streini sau pămînteni, care, fără de avere de o sută lei, au ajuns, în puțini ani, milionști cu palaturi ¹ și cu moșii, întocmai ca familiile ce le agonisesc în vreme de două-trei sute ani, și nu ajută nici patria, nici trebuințele orașului, cu nici un mijloc, măcar să dea din averea lui dintr-o mie una ; ci

¹ Case împărătești.

strîng numai din averea norodului, făr' de a să folosi și norodul de la ei. Și, în scurt, după acelea care știu, cînd chiar eu am fost în slujbele patriii, zic că toți acești mulți speculanți, stăpînirea cu toți cei din prinprejuru-i, și, făr' de deosibire, toate treptele dregătoriilor, de la mare pînă la cel mai mic, neconținut și făr' de milostivire, zleiesc toată sudoarea norodului, făr' de a pricinui nici unul acestui neam, acestor frați, folos măcar cît bobul de mei.

În sate, casele sătenilor, adecă a acelor proști birnici, sînt de zid, întocmai ca pe la noi, prin orașe, casele boierilor ; iar orînduielile cele bune ale acestor sate nici că să pomenesc pe la noi în orașe, căci acele sate au theatre, dohtori, gerahi, spițeri, școale, preoți vrednici de preoție, și toate săvîrșite prin îngrijirea stăpînirii ; apoi, și în casele lor averea mai cu prisos, dupe cum am arătat în satele săsești ; și acest sătean dă după starea lui, adecă 50 sau 100 fiurini, iar milionistii vienezi și din alte orașe dau 50 sau o sută de mii ; iar nu ca la noi, unde, făr' de deosibire, toți caută numai din spinarea rumânului [să ia], din care pricină le sînt și spinările goale, făr' de a face și lui un cît de mic ajutor și bine.

Mult m-am depărtat din descrierea Vienii, dar mult mi s-au și amărît sufletul văzînd adevărata fericire a altor neamuri.

Casele cele din Cetatea Vienii sînt puține, numai peste o mie trei sute, dar sînt foarte nalte, cîte șapte și opt rînduri ; și pe unde sînt ulițele foarte strîmpte, nici că văd soare în veci. La acest fel de locuri lucrează și zioa cu lumînarea.

Numărul a lăcuiitorilor, atît a celor din Cetatea Vienii, cît și din 32 mahalale ce sînt împrejurii, trece peste doao sute mii.

Biserica cea mai vestită decît toate este a Sfîntului Ștefan, care este lucrată cu mare meșteșug arhitectonicesc, pentru care multe însemnasem, dar după ce am văzut biserica de la Milan, lucrată cu asemenea arhitectură, însă cu mai deosibită podoabă și meșteșug, ca să nu scriu de doaa ori tot acelea lucruri, le-am rădicat.

Piațe¹ are cincisprezece, din care cele mai deosibite sînt: al împăratului Iosif al doilea, căruia i-au dat aceasta numire pentru cinste și aducere aminte, împodobită fiind și cu statua împăratului, făcută de aramă, de doao ori mai mare decît un stat de om, îmbrăcat cu haine romanești, și în cap cu cunună de dafin, călare pe un cal iar de aramă, cu potrivită mărime, pusă în mijlocul pieții pe un mare temei zidit de piatră.

Piața a Sfîntului Ștefan, unde este această vestită biserică, ce mai sus am zis.

Piața Sfintei Troiți, care are în mijloc un stîlp de marmură, nalt ca de zece stînjini, care fiind făcut în trei colțuri, din trei părți curge și apă în zghiaburi mari de marmură, și de la cursul apii și pînă în vîrf sînt multe chipuri, tot de marmură, din care unele închipuiesc Cina cea de taină, altele — pe Sfîntul Duh, altele — zidirea celui dintîi om, și altele — familia lui Noe ce au scăpat din potop.

¹ Loc larg, făr' de a lăsa să zidească nimeni pe el nici o zidire, fiind pentru întrebuințarea tuturilor oroșanilor, pe care locuri vînd pîine, poame, verdețuri, legumi și asemenea lucruri.

Vrednic de pedeapsă este cel ce va fi venit în Viena și nu va fi văzut acea mare zidire într-o care este strînsoare de arme, căci aci nu are a vedea cinevaș numai aceia ce numirea cuvîntului însemnează, adică că sînt arme multe strinse, ci aceia ce mintea omului nu poate socoti, și de aceia vederea numai îl va mulțumi. Împrejurul aceștii curți, pe lîngă zidul caselor, poate sînt peste cinci sute tunuri, mari și mici, obicînuite și deosibite, cum și pive cu care aruncă cumbaralile. Toată fața zidului despre curte — înșiruită cu un lanț de fier, gros ca pe mîna și lung mai mult de o sută stînjini, luat de la turci, în război, cu care vrea să închiză Dunărea dintr-o margine și pînă în alta, spre a nu putea trece vasele. Iar într-acea mare zidire sînt odăi închipuie și săli mari cu stîlpi, toate numai de arme, făr' de a să vedea nici o bucățică de zid, cum și acei stîlpi tot de arme înșirate, — unile din veacul de acuma, și altele din vechime, care sînt și cele mai multe și au mare deosibire din cele de acuma, unile pămîntești, și altele streine, cîte au luat de la începutul Austrii, de la cîte războaie au cîștigat. Apoi, mulțime steaguri și feliurimi de semne ostășăști; paveze, feliurimi de sulii din vechime, coifuri de cap, tunuri mici și multe feliuri, mulțime și feliurimi haine de fer din creștetul capului și pînă în degetele picioarelor, care să îndoiesc numai la încheieturile trupului omenesc. Și acestea toate ale acelor romani care au fost numiți și mai mari otcîrmuitori ostășești. Puști, pistoale, săbii, iatagane și alte feliurimi de mult număr; cu aceste toate, închipuie odăi și săli, întocmai

parcă ar fi o zugrăveală. Pînă și chiar semnul austriacesc, zgripsorul cu doao capete, pe un tavan de sală mare, întocmai parcă ar fi zugrăvit; și acesta tot este alcătuit numai de arme, cu așa meșteșug așăzate, încît, pînă a nu' veni cinevaș tocmai supt el, crede că este zugrăvit; și din cele ce țiiu minte, penile aripilor sînt alcătuite din săbii, iar fulgii pieptului, din cuțite mai mici. Îndestul cunosc că într-un zădar mă silesc, căci cetitorul nu va putea rămînea mulțumit de aceste descrieri, neputînd să socotească cum o așa alcătuire cu arme ar putea închipui un zgripsor întocmai zugrăvit; de aceea am și zis că acela ce nu va merge să vază acest minunat lucru este vrednic de pedepsă.

Așijderea și altă zidire destul de mare, ce o numesc cabinet firesc¹, întru care au pieile celor mai multe dobitoace dumentnice și sălbaticе, și jigăniі, cum și cele ce pot trăi în apă și pe uscat, și cele tîrătoare, cele sburătoare, cele din mare, cele din ape curgătoare și cele ce să închid în cojile lor. Această vedere este nesățioasă, căci fieșcare om abea vede dintr-o mie una, din care sînt lui cunoscute; și, mai vîrtos, cînd vede feliurimea și nespusa frumusețe a păsărilor, din care unile sînt foarte mari, și altele, iarăș, numai ca lăcusta, și, cu toată micșorimea, are fețe mai multe și mai poleite decît a păunului, pe care zic că le bălsămuiesc și le poartă în urechi cu mai multă mulțumire decît sculele. Așijderea și multe bucăți de mărgean, bucăți împietrite, și multe alte lucruri pe care anevoie poate cinevaș a le ținea minte.

¹ Casă în care au strîns lucruri firești, cum acestea care să cuprind.

La Biserica Avgustinilor este mormîntul arhiepiscopului Cristinii, soția lui Albert, stăpînitorul Saxoniei, făcut de vrednicul de laudă și pomenire scobitorul de piatră, Canova. Acest mormînt închipuiește o piramidă¹ zidită de marmură, într-o căruia vîrf să vede icoana a Cristinii. La stînga este o statuă care, în mîna, ține o ghirlandă² de dafin. Și iarăși, în stînga, aproape de ușa mormîntului, altă statuă, ce închipuiește Fericirea, care ține în mîna un vas, ce are înlăuntru cenușa inimii a Cristinii. Înaintea aceștii statue și înapoi, două statue de copile mici, carele într-o mîna țin făclii aprinsă, iar într-acelealante țin cîte un căpătîi din o ghirlandă de flori, a căroro celelante două căpătîe să țin dintr-acel vas. Mai în urma acestora este o altă statuă, ce să numește Facerea-de-bine, care trage de mîna pe o altă statuă, ce închipuiește Bătrîneța, carele bătrîn, de ceialantă mîna, să ajută de un tînăr. În dreapta ușii piramidii zace un leu, și, în grumazu lui răzămătă, o statuă cu aripi, ce închipuiește Vestea. Toate aceste lucruri de marmură și în mărimea trupului omenesc. Pentru care acest lucru a lui Canova, zic că au făgăduit englezii șaptezeci mii galbeni, și nu au dat-o, fiind făgăduită.

Are cinci theatre, două în cetate, și trei afară, unul în ulița Viden, altul în Leopoldstatd, și al treilea în Iosefstatd.

O altă mare zidire unde au strînsoare de multe și feliurimi monede, antici foarte vechi, și

¹ O zidire în trei colțuri.

² O legătură cu încovrigături, sau de flori împreunate, sau de panglice, sau de orice alt.

alte asemenea de mult preț, statue de marmură de persoane vechi, vrednice de aducere aminte, cum și alte de aramă, mici și mulțime, feliurimi de cuțite din vechime, și coifuri, vase foarte vechi, un lighian lucrat cu pietre scumpe și alte multe lucruri în odăi pline.

O altă mare zidire, ce o numesc Școala a multora meșteșuguri, unde au toate uneltele ce le întrebuințează la cîte meșteșuguri pînă acum sînt cunoscute ; cum și cea dintîi bucată ce au lucrat toată fabrica, așijderea și toate instrumenturile mathematicesti.

Altă zidire unde să lucrează fabrica de farfurii, feliurimi de fețe, cu flori, cu chipuri și poleite, lucru adevărat vrednic de vedere.

Și cîte alte multe lucruri sînt mai vrednice de vedere decît acestea care am văzut, pe care nu am avut vreme, întru o lună de zile, cît am șăzut în Viena, vrînd să bag seama mai mult la alte întocmiri, ce caută spre buna pază, podoabă, odihna obștii, și, în scurt, spre toate fericirile, cum este : îngrijirea pentru facerea drumurilor ; apoi, udatul și măturatul neconținut ; felinarele care luminează de cum însărează și pînă să face zioă, în toată Viena, în toate ulițele ce sînt afară din cetate, și în toată grădina ce este împrejurul Vienii, ce o numesc Clasi. Apoi, întocmirea și împărțirea popoarelor, ce are poliția spre a îngriji pentru siguranția norodului, pentru întîmplătoarele gîlcevuri, de a le despărți pînă a nu ajunge într-o așa supărare, încît să nu-i poată a-i folosi, de a avea în fieșcare popor un dohtor, un gerah, un

spițier și o muiere cu bună viețuire¹, spre îngrijirea săracilor, — și mai mult a acelor care să sirguiesc cu munca spre hrana lor, dar nu pot a ș-o agonisi, sau căci au familie mare, sau din alte pricini, — care îngrijesc după ponturile ce le-au dat poliția. Cum și slujitori care îngrijesc pentru toată siguranța, odihna și buna orânduială a tot orașului, și, iarăș, pentru fieșcare deosibit, orânduiri cu deosibite ponturi.

Cum și o casă de lucru, unde strîng pe toți săracii ciungi, șchiopi, orbi și leneși, pe care îi pun de lucrează la feliurimi de meșteșuguri, nelăsîndu-i să umble pe drumuri despoiați, cerînd milă, căci stăpînirea este mai mult datoare de a îngriji pentru aceștia, decît fieșcare alt oroșan de a-i ajuta cu cîte o para. Și iată că au îngrijit, cu acest mijloc,

¹ Nerva Hodoș, în ediția sa din 1911, echivalează sintagma „muiere cu bună viețuire” cu termenul „sage-femme” și glosează „moașă”. Această glosă este contestată de Perpessicius (Dinicu Golescu, *Insemnare a călătoriei mele*, București, Editura pentru literatură și artă, „Biblioteca pentru toți” [1952], p. 51): „glosa nu pare să fie justă. «Muiere cu bună viețuire» e mai curînd: o femeie cu bune moravuri, o educatoare, o pedagogă. A se vedea mai jos o expresie înrudită: «Și cine dintr-aceștia (din decilații morali) după vreme, învățînd vreun meșteșug și făcînd dovadă cu *a sa bună viețuire...*» Dealtminteri cuvîntul «moașă» nu e necunoscut lui Golescu, care-l folosește tot în acest capitol”. Aceeași glosă este propusă de Petre V. Haneș în ediția sa din 1934.

Ținînd seama de contextul de mai sus, precum și de faptul că Dinicu Golescu, dispunînd de un lexic destul de redus, utilizează adeseori, pentru noțiuni diferite, același termen, sensul depinzînd, în mare măsură, de context, credem că înțelesul sintagmei „muiere cu bună viețuire” este, aici, mai curînd: „soră de caritate”, „înfîrmieră”, sau „femeie cu bună purtare”, „femeie cu bune moravuri”, decît „moașă”, „educatoare”, sau „pedagogă”. (N. ed.)

spre a-i îmbrăca, a-i încălța și a-i hrăni, și ei a munci. Și nu numai pe acest fel de oameni îi strîng la această școală de învățătura meșteșugurilor, ci pe cîți găsesc prin oraș făr' de stăpîni, sau făr' de nici o muncă, ci numai petrec viață leneșă și blestemată, din care pricină peste puțină vreme vor fi siliți de a să apropiia sau la hoție, sau la alte rele urmări. Și care dintr-acestea, după vreme, învățînd vreun meșteșug, și făcînd dovadă cu a sa bună viețuire că să va apuca să să străduiască în munca acelui meșteșug ce au învățat, cu care să să poată hrăni, i să dă slobozenie.

Cum și mulțime de fiacare, adecă carîte, caleșii, căruță, și alte felurini, mai proaste, stau prin piețe, ca și aceia care nu au putere să ție calești și să hrănească în veci cai, întîmplîndu-să trebuința, să poată a ș-o împlini.

Și bez poșta cea mare și obicînuită, este poșta a orașului, ce-i zic mică, prin care oricine nu are slugă, sau sluga nu știe să meargă acolo unde va să-l trimeată, sau că este străin și nu știe lăcuința aceluia pe care va să-l întîlnească, dă fieșcare scrisoare la această mică poștă, sau amanet, și, în puține ceasuri, îș va avea răspunsul.

《CUVINTARI DEOSEBITE》

Cît ar fi de trebuincioasă pe la noi această supt-poliție-poștă, ca să nu mai tremure cei ce vin la răspunsuri prin săli și prin tinzi, și să vie și de doaăzeci de ori pentr-o treabă ; și să nu mai auză trimișii : „Vino mîne, la cutare vreme“, cînd, viînd, boieru au fost de mult plecat. (Nu mă do-

jeni, frate cititorule, unde găsești întocmai adevărul, ci adastă pînă vei găsi vreo mincinoasă arătare, sau vreo urmare care să urmează și în alte părți de lume deșteptată, pentru care nu să cuvine să mă ciudesc, căci să urmează și de noi, și atunci singur te rog să mă dojenești.)

La aceste poște, în ceasuri hotărîte, de trei ori pe zi să dau scrisori, și de trei ori să iau răspunsuri, pentru care scrisoare, de este să dea în oraș, să plătește patru creițari, iar de este a trimite afară, drum ca de doao ceasuri, șasă creițari.

⟨FACERI DE BINE⟩

Și cîte alte multe lucruri, ce să împart în trei faceri de bine, spre ușurința scăpătaților, spre paza sănătății norodului și spre luminarea omenirii. Cum sînt veniturile ce au orînduite spre faceri de bine, întru care să cuprinde :

1. Școala ce-i zic cea pentru săraci, la care nu numai merg de învață un ce prin care să poată a să hrăni, ci le dau și bani pentru hrana vieții, avîndu-i în trei stări împărțiți. Și toți îngrijitorii ai aceștii case să numesc părinții săracilor. O, va fi om în lume să nu simță cea mai mare bucurie cînd să va învrednici această slujbă ce-l numește părintele săracilor ? O, ce dulce slujbă ! O, cît de mult bate la ureche această auzire !

2. Alt mijloc de ajutor : pentru cei mai detreabă și cu familii grele. Aceia adesă să cercetează și să

ajută, sau la boale, sau la ușurarea soțiilor lor, sau la plata chirii caselor unde lăcuiesc, sau la cumpăratul lemnului de foc celor trebuincioase peste tot anul. Acest chip de ajutoare este cu mult mai cuviincios decît lefii ce sã dau de la cutia obștilor, cãci acei bani, luîndu-i în mînă sau bărbatul ce are vreun rău nãrav, cheltuielnic, jucător de cãrți, sau nevastă-sa, de va fi iubeață de panglicuțe, în zioa ce-i primesc îi și cheltuiesc, fãr' de a simți toată familia acel ajutor.

3. Alt mijloc de ajutori la oameni ce au mai puțină trebuință ; cãci și pe aceia nu-i lasă lipsiți de ajutor, ci au case de împrumutare, de unde pe unii împrumută cu dobîndă mică, și pe alții fãr' de dobîndă, după stare și trebuință.

4. Casă pentru copiii ce sã lapădă de maicile lor pentru oricare cuvînt.

5. Casă pentru copiii sirimani, pe care, după ce-i hrănesc, îi învață și meșteșuguri, prin care sã poată a sã hrăni, cum și carte. Și care dintr-înșii sã vor cunoaște cã au cuget de mai multă învățatură, îi trimit la școalele cele mari.

6. Casă de unde sã dă lefi la slugile care au slujit ani 25, însă nu acești toți ani la un stăpîn, dar nici la mulți, ci la doi sau trei. Acelora li sã dă cîte o sută cincizeci fiurini, ca un chip de cinste și ajutor, făcîndu-se dovadă cã trebuie sã fie oameni buni, de vreme ce au putut sluji 10—15 ani la un stăpîn, — și celui bun trebuie sã i sã facă răsplătire, spre pilda celui rău.

7. Casă cu venituri pentru măritișul fetelor sãrace.

8. Adunare de cocoane, adevărat vrednice de laudă, care sã chibzuiesc și pun în lucrare orice

vor socoti că poate fi spre folosul obștii. Lucru ce, pe la noi, bărbații nici în vis nu-l văd, în alte părți muierile îl săvîrșesc.

〈SPITALURI〉

Cea de al doilea parte, ce am zis că este pentru îngrijirea sănătății oroșanilor, este mulțimea spitalurilor, ce au cu deosebită mărime și curățanie, încît fieșcare stare de om poate rămînea mulțumit. Din care :

1. Spitalul cel obștesc ;
2. Spitalul săracilor ;
3. Spitalul cel ce este spre a învia pe cei după părere morți ;
4. Spitalul Mănăstirii Călugăriților Elizavetine ;
5. Iar Spitalul obștesc ;
6. Spitalul Mănăstirii Frății de Milă ;
7. Spitalul pentru preoții mireni ;
8. Spitalul pentru aceia ce au boale nelecuite ;
9. Spitalul pentru ovrei ;
10. Spitalul pentru robi ;
11. Spitalul al acelor muieri care sînt silite de a naște făr' de a le ști nimenea și făr' de a le cunoaște. Oricare, de orice stare, cînd își cunoaște ceasul, sau zioa sau noaptea, mergînd la poartă și trăgînd un clopoțel, într-acel minut o și priimesc, dîndu-i odaie cu toate cele trebuincioase, și slujnică, și, la vreme, dohtor, moașă, dohtorii și hrană în cîtă vreme să va afla aciia. Și pentru toate acestea are să dea pe toată zioa 90 creițari, și o scrisoare pecetluită în mîna celui întîi îngri-

jitor, unde să scrie care îi sînt părinții sau cele mai de aproape rude, ca cînd, din nenorocire, i să va întîmpla din facere să i să pricinuiască moarte, să știe la cine să arate pierderea ei. Iar neîntîmplîndu-să această nenorocire, îș ia înapoi acea carte pecetluită și merge cu copilul unde va voi. Iar care va pofti să-și lase copilul acolo, lasă și 40 de fiurini în hîrtie, și dintr-acești bani îl hrănesc, îl îmbracă și îl învață carte; din care mulți pot eși oameni mari, după a lor vrednicie și noroc, căci toată învățătura cea bună li să dă. Și acestea muieri pot a intra cu mască la obraz, și de cîte ori le vizitarisește dohtorul sau moașa, iar poate fi cu mască, cu toate că nu este nici o trebuință, căci nici împăratul nu să va învrednici să afle de la ei un ce, fiind jurați și încercați. Și aceasta facere de bine este tot a lui Iosiv al doilea, carele au judecat că va fi mare păcat de a nu scăpa din moarte pe acei prunci ce pe tot anul pot fi hotărîți morții, din pricina fricii sau a rușinii maicilor lor, al căror păcat are a-l judeca dumnezeirea, cum și chiar păcatul al acelui otcîrmuitor, căruia, fiindu-i prin putință cu acest mijloc să scape din pierzanie pe acei prunci, și nu va voi.

12. Spitalul nebunilor, pe carii n-am avut noroc să-i văz, căci nu mi-au dat voie dohtorul, cerîndu-m destulă ertăciune, pricinuind că sînt îmbrăcat cu haine turcești, și, cum mă vor vedea, toți să vor turbura atît, încît spitalul să va amesteca. Pentru care, adevărat, mi-au părut foarte rău, dar nu căci nu i-am văzut, ci de ciudă: pentru ce numai nebunii să nu poată suferi de a vedea turc, iar cei înțelepți și luminate neamuri în învățături și în cunoștința dreptăților omenirii îș pun trupurile înaintea gloanțelor grecești, ca întîi ei să le poprească ?!

Iar cea de al treilea îngrijire spre folosul luminii sînt mulțimea școalelor, din care :

1. Școala ce au pentru învățătura bunelor viețuiri a copiilor ;

2. Școala pentru surzi și muți, pe care îi învață cele trebuincioase asupra datoriei legii, cum și limba nemțească și socoteala, unde îi hrănesc și îi îmbracă ;

3. Școală pentru copiii cei orbi ;

4. Școală pentru învățătura a bunii creșteri ;

5. Școală unde să învață tot cursul învățăturii preoțești și călugărești ;

6. Școalele cele mari și obștești ;

7. Școală unde să învață neguțătoria și iconomia ;

8. Școala împărătesii Mariii Tereziii, unde învață fiii nobleții, întîi iubirea de omenire ; al doilea, învățătura filosoficească și politicească ; al treilea, limbile cele mai trebuincioase și, al patrulea, cum să cade un fiu de bun neam să știe să încalece bine, să poarte arma și să joace ;

9. Academia pentru învățătura dohtorilor, a împăratului Iosif al II [-lea] ;

10. Școală pentru învățătura fetelor, unde învață legea, socoteală, istoria firească, gheografia, limba nemțească și franțoească, și toate lucrurile cîte sînt trebuincioase unii fămei ;

11. Școală pentru fetele ce au părinți ofițieri scăpătați ;

12. Școală pentru fetele cele de mai mare neam, care, după ce învață celelalte trebuincioase, învață acia limbi și jocuri ;

13. Școală pentru toate fetele oroșanilor, unde învață cele trebuincioase învățături ;

14. Școală unde să învață cum să să tămăduiască boalele vitelor ;

15. Casa științii pentru aceia care să nasc, mor și să însoară ;

16. Însoțire iconomicească, unde să strîng cei de mai mare neam, și aceia care au moșii sau orice alt chip de venit, și să socotesc pentru orice lucru folositor, cum pentru iconomie, pentru depărtarea de lux și înmulțirea veniturilor moșiilor.

⟨CUVINTARI DEOSEBITE⟩

Intr-acest cuvînt — lux — să coprind toate felurile de cheltuieli, cele de prisos, cum și cheltuiala cea mai mare decît veniturile. Apoi urmează și pofta, nu numai de a face orice vede la altul, ci și mai scump, nemaisocotind de i să cuvine sau nu, și de are venit pe cît are acela pe care el va să-l întreacă cu podoaba. Din care pricină, iată, sărăciia și stîngerea de familii ne-au călcat, în hula gurii lumii am căzut, și condeie streine ne-au zugrăvit. Ce ne vom folosi cînd noi între noi vom voi să le ținem ascunse, și vom crede că nu sînt știute, în vreme ce toate neamurile le cetesc, fiind scrise de aceia ce ne pismuiesc ? Mai bine să le cunoaștem, să le mărturisim, ca prin strașnică hotărîre să ne îndreptăm, depărtînd aceste focuri și pîrjoale din patria noastră, căci luxul și luarea cea făr' de dreptate ne-au stins din fața pămîntului, rădicîndu-ne din toată lumea cea mai puțină cinste ce poate avea orice nație.

O ! ce mare și neadormită îngrijire au otcarmitorii de prin alte țări spre toată închipuirea fericiților neamurilor omenești ! Cîte felurimi de ajutoare pentru cei scăpătați, și cîte iarăș pentru alții, de a nu ajunge în scăpătăciune ! Cîte spitaturi pentru oricare treaptă de om vrednice ! Cîte mulțimi de școale, prin care să străduiesc a-ș deștepta norodul, a-l aduce la adevărată cunoștință, prin care poate zice că are deosibire de un dobitoc necuvîntător. O, cît s-au înălțat iubirea de omeneire ! Căci cea dintîi învățătură a tinerinii nobleții aceasta este, iar pe la noi aceasta învățătură nu s-au pomenit, adecă de a auzi tinerimea, sau de la preot, sau de la profesorul școalelor, cun să să poarte stăpînitorul către norodul lui, pe care trebuie să-l vază întocmai ca pe niște fii ai lui, îngrijind pentru ei cum ciobanii pentru oi, ce le paște și le adapă pentru mulțumita folosului ce de la ele dobîndește. Asemenea și stăpînitorul, pentru căci tot norodul să străduiește, muncind, spre a-i da avere și cinste, este dator pentru acestea să aibă către turma lui dragoste și îngrijire spre folos, mai vîrtos fiindcă turma lui nu este de dobitoace necuvîntătoare, ci cuvîntătoare, și tocmai deopotrivă-i ; căci nu va găsi nimeni vreo deosibire între cenușa din trupul împăratului și dintr-a săracului. Cum, de la cine și cînd au auzit norodul cum să cuvine să să poarte către stăpînitor, și în toate datoriile lui, sau toți cei mari către cei mici, și cei mici către cei mari, sau bogații către săraci, și săracii către bogați, milostivi sau nemilostivi, cum și părinții către fii, și fiii către părinți, — iar zic : cine, cînd, și de la cine le-au auzit, în vreme ce

toate lucrurile cele bune să așază în om sau din
auzirea cuvîntării preotului, sau a profesorilor, sau
a teatrurilor, care pînă acum toate au lipsit. Și
de vor lipsi și de acum înnainte, tot așa vom fi,
căci noi, cei bătrîni, neștiind nimic de tot pe lîngă
alții dintr-alte părți ale lunii, cu neștiința vom
și intra în pămînt. Și copiii noștri, neavînd de la
cine să înveță și a să îndrepta, asemenea ca noi
vor și urma, de nu și mai rău; căci învederat lucru
este că noi am rămas în urma tuturilor neamurilor,
în vreme ce, în anii cei vechi, au fost începere de
deșteptare prin mulți care au dus la lumină, alții
înlăcînd cărți, cum și grămatica, tipografia,
școale, spitaluri care să coprind la întiaș cuvîn-
tare. Și în loc să să înmulțească cu cursul anilor,
nu numai nu s-au înmulțit, ci nici acelea nu au
stat în ființa lor, și mai vîrtos cea spre mai mare
pagubă și rușine este, căci s-au și împuținat, cum
școalele, care, cu cuvînt de mai bună prefacere,
s-au stricat în anii trecuți spre a nu să lumina
neamul. Pentru care aş fi pus condei¹ asupra strei-
nilor, de nu aş ști că aceia au avut ajutoare de la
pămînteni. Cum și spitalurile pentru ciumă, care
mai s-au dărapănat, și toate lucrurile s-au răsipit,
dîndu-se veniturile mănăstirești, ce era pentru în-
trebuințările spitalului, în stăpînirea călugărilor,
spre dobîndirea și folosul lor. O! cine poate zice
că așa este plăcut dumnezeirii? În loc să să folo-
sească obștea, să să îmbogățească trei persoane
călugărești, una de la Anadol, alta de la America,
și alta de la Bagdat. Și fie măcar și pămîntean,
ce folos pot aduce patriii, cînd acestea au ajuns să
să vînză și să să cumpere ca o marfă, făr' de a să

¹ În textul de bază : condeo (N. ed.)

mai păzi acele hotărâte orînduicli de titor, ce s-au străduit și au cheltuit spre folosul obștii, iar nu spre a sta călugării răstornați în colțurile odăilor, îmbrăcați în haine scumpe, cu șaluri de mult preț încinși, și fie măcar și căldură, cu cîte doaă blane de miluri și de samururi îmbrăcați, în desfrînări și în desfătări petrecînd? Cine poate zice că aceste persoane, mulțumindu-să din veniturile mănăstirilor, iar nu toată patria, nu vor judeca chiar sfinția-lor că nu este cu cuviință, și, de-i vor întreba cinevaș, vor răspunde că au găsit un norod orb și de aceea s-au strîns unul peste altul.

Vă rog, sfințiților! — căci vorbesc pentru folosul patriii mele, pentru deșteptarea, pentru luminarea, pentru înfrumusețarea și, în scurt, pentru fericirea ei, și chiar pă mine mă dojenesc pentru cea pînă acum necuviincioasă viețuire și nedrepte luări de bani din patrie, — nu mă blestemați, căci eu personale nu am nici o pricină cu nici unul, și pe fieșcare, pe cît i să cuvine, mă închin și cinstesc, — și mai vîrtos vă rog să mă blagosloviți, și vă încredințez că oricare, cît de interesat pe seama lui, de ar fi văzut, cum am văzut în Viena și aproape de Veneția, mănăstire armenească, ar fi scris mai mult decît mine pentru acest urît mijloc călugăresc ce să urmează în patria mea. Măcar și de nu ar fi fost fiu al aceștii patrii, tot ar fi ajuns în mare pocăință și ar fi scris mai multe. Căci acei ce să îmbracă în negru și să numesc călugări nu să închid în mănăstire, hrănindu-să din sudoarea fratelui lui, care are nevastă și copii și plătește multe biruri, ci chiar el, după ce muncește pe seama lui, muncește și pentru de a putea să facă mănăstirea altora bine, căci aceste mănăstiri au spitaluri înăuntru, și nu numai numire de

spital, ca pe la noi, ci lucru adevărat, întemeiat și plăcut Dumnezeuului. Și oricâți călugări mai mulți sînt, atît și folosul mai mare este, fiindcă unii muncesc spre a aduce venit, și alții din mănăstire slujesc bolnavilor, măturîndu-le și scoțîndu-le udul afară, și toate celelalte slujbe, și avînd fiecare atîți bolnavi în grija lui, încît ticălosul de călugăr somnul ș-îl face moțăind ; și pă cel mai mare dintre ei văzînd, nu îndrezești să-i săruți mîna, ci adevărat urma piciorului. Și fieșcare ajunge într-o așa simțire de pocăință, încît și cămașa dupe el să ș-o dea la o așa mănăstire. Cum și întru o mănăstire ce este într-un ostrov aproape de Veneția, de legea armenească, cu mari cheltuieli au adus profesori franțози, nemți ; și stringînd și tinerime multă, după învățatură de șapte-opt ani, alții, care au cîștigat învățatură mai multă, au început la tălmăciri dintr-aceste limbi în limba lor naționale ; și alții, mai tineri, ș-au urmat învățatura alți șapte-opt ani, și pe urmă au dat de știre în toate orașele unde sînt armeni, că, de au trebuință de dascăli, și de profesori, și de cărți noao tălmăcite, spre lumina națiii, acolo să înștiințeze și vor dobîndi. Cînd au și vrut să plătească acelor streini procopsiți oameni, nemai-avînd trebuință (căci în vreme de 15—16 ani au dobîndit mulți destulă putere), dar ei văzînd rîvna lor și deosibitele virtute ale acestor călugări, nu au vrut să fugă, ci au hotărît, cîtă viață vor mai avea, să slujească acestor cuvioși oameni, făr' de nici o plată.

Aceste vederi, fraților, m-au silit să scriu ; iar nu că am vreo vrăjmășie personale cu toți călugării patriii mele.

Am întâlnit și în Veneția călugăr de ai noștri, care au umblat îndeștule mănăstiri de ale noastre, și-apoi, văzînd și acest fel de mănăstiri, pe cum scriu, nu era destoinic, aducîndu-ș aminte și vorbind, să nu blesteme necuviîncioasele urmări a acelor de mănăstiri stăpînitori, cînd chiar și el au fost o dată unul de aceia, și chiar el să scîrbea aducîndu-ș aminte de faptele lui. Așa, fraților, și eu scriu, nu cu vrăjmășie, căci nu poci avea cu toți vrăjmășie, ci cu lacrimi, și mă jur pe ceia ce-m este mai scump, că cu lacrămă ; și voi scrie, fiind încredințat, că în anii cei mai vechi au fost în trupurile moșilor noștri singe romanesc, au avut fapte virtuasă ; iar de la o vreme s-au ațîțat luxul și scîrboasa diplomatică, care n-au fost spre vreun tenei al nostru sau folos al patriii.

Vreme este, fraților, de a să da o bună orînduială, întîi la clirosul bisericesc, căci nesuferit lucru este de [a] vedea cinevaș preoți prin cîrciumi, îmbrăcați în cămăși numai, și cu opinci, cu carăle la tîrgul de afară, cu cherestiele de vînzare, și cîrînd nisip și cărămidă, făr' de nici o știință de datoriile legii lui, și făr' de nici o cunoștință de cuvioasele urmări. Cum și acele venituri mănăstirești, păcat este și rușine să nu să întrebuițeze spre pomenirea acelor ce le-au făcut, unele ajutînd la feliurimi de școale, la plată de mulțime de dascăli ce trebuiesc la toate județele, nu plătindu-le cîte 5-6 sute de lei pe an, mai puțin decît plata vizitiilor, ci după cît să cuvine unuia ce nu poate a mai face altă speculație, ci numai a căuta spre folosul luminii. Și altele, iarăș, spre ajutorul spitalurilor, spre întemeierea și mulțimea lor ; și altele, iarăș, spre plata dohtorilor, gerahilor ce trebuie să fie în fieșcare județ, cum și ajutor pentru o însoțire de 7-8

oameni învățați în limbi străine, ca să tîlmăcească cărți trebuincioase în limba națională. Și cel mai mare ajutor spre a tipări cărțile, ce mulți din nou pot scrie, sau tîlmăcesc cărți folositoare nației, și mijloc nu au de a le tipări. Cum și ajutor de a să trimită tineri în țări străine, spre învățătura doctoriei, ca, cu vreme, aceia să învețe pe alții în patria noastră, deschizindu-să academie. Căci am zis că Peșta, care are toate aceste, nu poate a să sîmui nici cu Craiova, necum cu tot Prințipatul Valahiei, fiindcă nu e scaun Ungariei, ci un județ al Ungariei. Și multe alte spre fericirea și lauda nației, care sînt atît de lesne, încît cînd stăpînirea să va uni cu boierimea, și boierimea cu stăpînirea, pot pe toată luna să puie în lucrare un ce folositor patrii.

Iar lăcașul împărătesc pe afară nu are vreo deosibită podoabă, căci este zidire veche ; dar darul lui este foarte mare, căci este o zidire în patru colțuri, ca masa, avîndu-ș curtea la mijloc, cu patru porți în patru părți ale zidirii, prin care slobod trece norodul în veci, măcar și la miezul nopții ; nici că poate cinevaș a găsi un ceas cînd nu fierbe lumca și carîtile printr-acele porți, socotindu-să curtea împărătească ca o piață slobodă. Și acestea negreșit urmează într-acest chip, căci nu are trebuință de a să împrejura cu ziduri, nici cînd să culcă a să închide cu lacate multe, fiindcă cunoaște într-adevăr iubirea norodului, și a tuturilor celor de obște pămînteni și străini, căci singur să simpte că-i sînt urmările către norod întocmai ca ale unui părinte către fii. Și, mai vîrtos, că cînd

norodul nu-l va iubi, acele lăcate să pot socoti ca niște nodături de panglice.

Acești otcîrmuitori evropenești, adevărat făr' de plăcere trebuie să iasă la pilmbări, căci nu le rămîne minut de a-ș arunca ochii la vreo vedere de un ce, fiind siliți făr' de contenire să mulțamească norodului, și cu plecarea capului și cu pălăriia în mîină, la închinăciunea și strigarea norodului de : „Vivat !”. La doă vremi are numai o scăpare : cînd este cald, căci îș ține pălăriia supt mîină, și cînd mîină singur cail. Dar ticălosul gît tot trebuie neconținut să să plece.

《CUVINTARI DEOSEBITE》

O ! ce deosebire de la noi : ne plecăm pîină ne dă capul de pămînt, și rămînem foarte mulțumiți cînd numai cu coada ochiului să vor uita către noi, căci trupurile nu le mișcă, parcă sînt de ceară și le tem să nu să frîngă. Iar cînd ne vor zimbi a rîde, atunci cu mare bucurie trebuie să povestim către familie și către oamenii casii.

Iar podoaba cea din năuntru lăcașului împărătesc este destul de frumoasă și cu bună plăcere închipuită, atît odăile împăratului și ale împărătesii, cele spre lăcuință, cum și acele care au spre priimirea acelor care vin spre închinăciune la zile mari. Și mai cu deosebire vreo cîteva odăi, și o sală mare, foarte frumos împodobită cu stîlpi de marmură și cu multe policandre de argint, mari și frumoase.

unde dau baluri sau priimesc deosebite persoane.
Pînă aciia am însemnat lucrurile cele deosebite
ale oraşului, pe care eu am văzut, şi buna îngrijire
a stăpînirii pentru fericirea norodului, mijloacele
care am cuvîntat ; dar fiindcă tot omul, după muncă,
— alţii de ceasuri, şi alţii de zile, — trebuie să să-
mişce spre însănătoşirea trupului şi depărtarea
gîndului, ce dărapăna pe om, au avut stăpînirea
şi aceasta grijă de a face grădini, spre veselii şi
buna petrecere a norodului, din care una este
aceasta :

CLASI

Aceasta este o plimbare frumoasă, împodobită
cu feliurimi de alee şi luminată cu felinare, de cum
înserează, pînă la zioă. Care grădină încunjoară
toată Viena, şi la o parte este lostărie, unde sînt
mulţime de meşcioare şi scaune, unile supt învă-
lişuri şi altele descoperite, şi dau toate feliurimile
de băuturi, cum : cafea, lemonade, ponci, înghe-
ţată, lapte de migdale, şi ciubucile slobode.
Printr-acele alee au şi multe lăviţi de şădere. La
această plimbare, bez că şi zioa sînt mulţi, dar
seara nu poate fi mai multă frumuseţe şi mulţu-
nire decît a merge cinevaş de a-ş petrece ceasurile
într-acea luminată grădină, cu mulţimea oame-
nilor. Şi s-au întîmplat seara să fiu acolo, şi de
mulţimea norodului să nu mai merg unde voiam,
ci unde mulţimea mă ducea ; fiind silit să mă trag
foarte departe, ca numai cu vederea, făr' de a mă
mai mişca, să-i privesc pe toţi ; unde era destui

oameni mari și bogați, și deosibite dame, dar cea mai mare parte era a norodului, și mai totdeauna trei părți sînt din norod, și a patra parte din nobleți, din care un strein nu poate cunoaște care este din noblețe, și care din norod, sau pe bogat din sărac, căci nu sînt cei mari îmbrăcați în firuri, și damele pline de scule, ci toți îmbrăcați cu haine numai curate.

(CUVÎNTĂRI DEOSEBITE)

Muierea cea proastă — cu haină de zece fiurini, de stambă curată și croită frumos; și doamna cea din noblețe și bogată — cu rochie sau de maldehi, sau de croază, sau de percal, curate și croite pe trup, frumos, făr' de a avea pe rochii cutiia lui Bucur, cu toate fețele de panglice, care sînt de preț de 50-60 de fiurini. Cine vor vedea pe acele de mai mare neam dame din Viena și pe ale noastre, pe cele de al treilea mîină, vor socoti pe vieneze de sărace, și pe acestea ale noastre stăpînite de lux, milioniste. Iar adevărul este cu totul împotrivă: căci acelea au destul, dar luxul și hainele împestrite nu le plac. Iar ale noastre sînt destul de sărace, căci toată marfa să ia pe răboj, pînă începea a-ș pune moșiile la mezat, dar sînt stăpînite groaznic de lux. Mai bucuroase sînt acasă să le moară copiii de foame, decît să iasă la plimbare făr' de a avea pe rochie alte o sută de bucățele în feliurimi cusute, ce le zic garnituri, carele este o îndoită cheltuială,

Au strigat bietul Efrosin la părădie, — nu silit din vreo vrăjmășie, ci din iubirea către nația lui, — că stofele, în toată Evropa, le port comedienii ; dar cine ș-au apropiat auzul, după auz judecata, și după judecată hotărîrea care au făcut ?

Această grădină este făcută de Iosiv al doilea, al căruia trup s-au făcut cenușă, iar numele lui des să pomenește de norod.

FOLX-GARTEN

Și această grădină este cu feliurimi de înfrumusețări și iar luminată, și cu apropiere de cea din sus-zisă. Are o zidire în făptura lunii când este de 10 zile, împodobită cu policandre, și pe amîndoao mărginile destule meșcioare și scaune, unde dau, iarăș, toate feliurimile de băuturi, bez ciubucile, care nu sînt slobode. Tot într-această grădină este și o altă zidire, ce o numesc Lăcașul al lui Thiseu, unde îi este și statua.

PARADAIS-GARTEN

Și această grădină, dinpreună cu celelante doao, tot slobode pentru obște, împreunată cu cea mai de sus. Și acia iarăș este altă zidire, unde iar dau toate feliurimile de băuturi, și ciubucul iar este

slobod. Întru aceste doao grădini și acea care încunjoară toată Viena, zic că au fost zi cînd s-au aflat peste 80.000 de oameni.

PRATER

Această plimbare ce să numește Prater este departe de Viena ca o jumătate ceas. Această iarăș are o frumusețe deosibită, căci poate vedea cinevaș mii de căleșci, carîte și droșci, sute călăreți și iar mii pe jos. Este o alea prea mare de castani sălbatici, foarte nalți și tunși întocmai ca zidul, drept; la dreapta aceștia, altă alea, pentru călăreți, și la stînga iarăș alta, pentru cei ce să plimbă pe jos. Lungimea acestor trei alee poate va fi peste o mie stînjini. Și cum va intra cinevaș, la mîna dreaptă este Lăcașul al lui Areos. Acolo poate vedea priivitorul, în cadre, toată puterea ostășească a Austriii, atît cea de pe uscat, cît și cea de pe mare. Mai nainte, tot la mîna dreaptă, altă zidire ce să numește Tircus Ghimnasticus¹.

De aciia și pînă să isprăvește alea, și încă mai nainte, este o cîmpie mare și frumoasă, cu copaci, unde poate vedea omul turme de căprioare, cerbi și epuri care trec pe supt caleșci far' de nici o sfială. La mîna stîngă a aceștii alee, multe lostării și birturi, și bererii și școale, unde învață cum să înnoate. Și toate acestea zidiri ce dau băuturile au împrejurul copacilor mii de mese și scaune, pe

¹ Locul unde să învață călăriia, o zidire rătundă, așternută cu nisip mărunt, ca, cînd vor cădea călăreții, să nu pătimească.

la care fieșcare șade și îș împlinește pofta. Doao lucruri deosebite vede omul la această plimbare : mărimea grădinii, care este încunjurată de Dunăre, și mulțimea obștii și a caleșcilor. Și aciia zic că au fost zi cînd s-au aflat peste o sută mii oanieni.

Adevărat, altul anevoie va crede, iar eu mai lesne, după cîți am văzut, cînd împăratul lipsea, și mai toți cei mari — pe la băi și moșii ; cum și neguțătorii așijderea, și, nu puțini, la Pojun, unde să făcea gătirea pentru încoronația împărătesii.

Această grădină mai nainte era slobodă numai pentru caleșci, și aceasta la zile hotărîte, iar nu și pentru obștea norodului ; iar împăratul Iosif al doilea, carele au împărățit de la anul 1780, noiembrie 29, și pîna la anul 1788, ce și acela mult să străduia spre a-ș mulțumi obștea, au lăsat-o slobodă pentru tot norodul, de cînd s-au înfrumusețat și mai mult.

BELVEDERE

Ce să tălmăcește : Frumoasă-Vedere

Această grădină este întocmai după numirea ei, căci nu este numai grădina destul de frumoasă, ci sînt într-însa și lucruri de mare preț și vrednice de vedere. Aciia, cum ajunge omul, intră într-o mare casă cu multe odăi, și toate pline cu lucruri din vechime, și lucruri scumpe, din care cele ce am putut însemna sînt acestea : O icoană mare, — de cinci stînjini lungu, și trei latu, — întru care să coprinde Cina cea de taină a milostivului I[su]s H[risto]s cu 12 apostoli, închipuiți în trupuri mari ;

și acest tot lucru nu este zugrăvit, ci lucrat tot mozaic. Scumpătatea acestui minunat lucru lesne poate a să socoti, în vreme ce asemenea lucru este lucrat pe tabacheri, sau cîte o istorie, sau cîte un chip de om sau de dobitoc, și să vînd cîte una mie sau doă de lei.

În odaia dintîi sînt arme turcești noao și mai multe vechi, cu mare deosibire din cele de acum, cum am mai zis, șele, steaguri, coifuri, din care una avea în vîrf un cocoș de aur, tuiuri și alte multe semne ostășești. Și pe opt cai de lemn, întocmai ca caii cei firești, îmbrăcați cu haine de fier, opt numiți ostași îmbrăcați chiar cu acelea a lor haine de fier, din vîrf capului și pînă în degetele picioarelor. Un trup de om iar de lemn, asămuit întocmai cu acel viteaz, trupul de doao ori mai mare, mai gros decît un obicînit trup de om, îmbrăcat chiar cu acelea haine de fier și arme care purta cînd să afla în război; pentru care haine și arme ar trebui o bunicică căruță ca să să încarce. În trei odăi, unde sînt acești noao ostași, împrejurul zidurilor odăilor, sînt peste 120 jățuri, întru care sînt rînduri de îmbrăcăminte tot de fier, pe care poate cinevaș să cunoască că nu sînt întrupați numai din găurile ochilor, căci numai atît loc este unde nu e fier, iar încolo este peste tot fier, și întocmai ca trupul omului, mișcîndu-se din toate încheieturile. Altă odaie, cu mari cadre, unde poate vedea cinevaș tot neamul împărătesc, de cînd s-au început această împărăție și pînă acum. Șase statue de aramă, din care una este a Marii Terezii, alta a prințipului Rudolf, și celelalte, de patru otcîrmuitori ostășești dintr-o vreme. Apoi multe odăi cu bucăți de pămînt cu metalurile lor, cum am mai zis; apoi, iarăș, bucăți de mărgean foarte mari și

în felurimi, zmaragduri, diamanturi și alte pietrii ; o bucată de zmaragd cât o nucă mare, și asupra-i lucrat ceasornic. Alte patru odăi cu dolapuri împrejurate, pline de deosibite antici ; și multe daruri trimise de la împărății, cum și de la papa — doao coroane și o cruce. Și multe vase vrednice de vedere și o masă ca o jumătate de stînjîn, peste tot lucrată cu peruzele în argint, a căriia nu este atît scumpătatea, cât este frumusețea. Alte odăi, cu mulțime de organe în multe feliuri, din vremea cea veche, ce iar nu se asemuiesc cu cele de acum, decît numai buciumu și fluierașul ciobanului (care aduc lacrăma). Vase multe de cristal, porțolane de China și o cusetură cu mărgăritar, foarte deosibită, și alte mii de lucruri ce nu le-am însemnat. De la această zidire, ca vreo 400 stînjini mai nainte, în grădină, altă zidire mare, și, în odăi, multe mii de icoane și cadre mici și mari, noă și din vechime, zugrăvite de cei mai numiți zugravi, și a fieșcăruia cea cu mai mare meșteșug lucrată, din care este una, icoana mironosiții Mariii Magdalinii. La această vedere tot omul rămîne înlemnit. Așijderea este și a unui zugrav, taică-său și maica sa, zugrăviți chiar de el. La aceste doao cadre, cei mai meșteri zugravi de acuma, tot uitîndu-să, își zmintesc ochii ; căci oricît să va uita omul, tot fuge fără mulțumirea lui. O altă mare cadră, întru care să arată întristarea a unii întregi familii pentru fiiul ce să pornește la război. Pe această cadră puțini o văd și nu lăcrămează. Taică-său și maica sa mai departe stînd, plîng frîngîndu-și mîinile, nevastă-sa, toată plină de lacrimi, cutremurîndu-să îl strînge de mîină¹. Împrejurul lor copiii, din care, cei mari întristați,

¹ În textul de bază : *mîină*. (N. ed.)

și cei mici, din necunoștință, nesupărați. Iar ostașul, ca unul ce este hotărît la această slujbă pentru patrie, strîngîndu-i¹ mîna nevesti-si, cu capul întors într-o altă parte, își face pasul plecării. Altă cadră, așijderea mare, unde să arată bucuria a altii familii pentru fiul ce s-au întors acasă de la război, și acestea cu toate sămuirile bucuriei. Și fiindcă sînt puse amîndouă într-o odaie, și întrînd, să vede întîi cea tristă, cu adevăr, toți cîți o văd să întristează foarte, încît cei mai slabi și lăcrămează. Apoi întorcîndu-se către cea veselă cadră, negreșit trebuie să să bucure, căci atîta sînt de mult semuite cu patima întristării și a bucuriei omenești. Altă cadră — o fereastră zugrăvită cu fofezele deschise, și un cap de om, scos pe fereastră, să uită afară. Această cadră, de nu ar fi în odaie, unde sînt mulțime de cadre, ci ar fi potrivită la o fereastră de casă, nu numai orice trecător îl va socoti de viu și i să va închina, ci adevărat chiar zugravii ar păți această înșălăciune. Căci cu toate că fieșcare vede cadra cu pervazuri de lemn, și tot unii întreabă să nu cumva să fie cap adevărat, bălsămuț și denadins, cu vreun mijloc, potrivit acolo, și, de le-ar fi slobod, ar² și pipăi cu mîna. Și alte multe.

De la acest lăcaș împărătesc și pînă la celalalt, locul ce am zis, de 400 stînjini este o grădină foarte frumoasă, cîmpie făr' de copaci, numai feliurini de loze, din brazdă făcute, și printr-însele ca vreo 50 statue de marmură și ca vreo 40 postamenturi³ tot de marmură, și asupra acestora sînt oale mari

¹ În textul de bază : *strîngîndu-ș*. (N. ed.)

² În textul de bază : *a*. (N. ed.)

³ Un temel, sau de zid, sau de piatră, asupra căruia pun o statuă sau o oală mare de flori, căci asemenea lucruri, ce sînt spre podoaba grădinilor, nu le pun niciodată pe pămînt.

de flori, iar de marmură. La dreapta și la stînga acestii grădini este iar grădină mare, numai cu copaci, cu alee tunse, cu dumbrăvi luminoase ; alte locuri de tot întunecoase, din mulțimea și împreunarea copacilor, și alte alee cu copaci nalți și deosibiți.

ȘENBRUN

Fîntîna cea frumoasă

A acestii grădini frumusețea peste puțință este de a putea cinevaș să-i facă descriere fără de greșală. Atît numai poci zice, că, un om care întîiaș dată va intra, după puterea sau mulțimea simțirii sufletului, negreșit una din trei trebuie să i să întîmple, adică : că, sau întristat fiind, și întrînd într-însa poate să să bucure, sau vesel fiind, cînd au intrat, poate să să întristeze, sau, deși nu va fi fost stăpînit nici de întristare, nici de bucurie, una dintru amîndoao trebuie să-l coprinză ; scăpare de a avea, este peste puțință.

Un boier foarte vrednic de smerire mi-au zis că mai mulțumit este să fie grădinar la această grădină decît ban în ticăloasă Țara Românească.

Cît de mult mi-au plăcut aceasta !

Din Viena și pîna la această grădină, este drum ca de 1 ceas cu piciorul, și tot acest drum, cu alee de plop mari și cu șpaler ¹.

¹ Copăcei mici, împreunați și tunși ca păretele, sau detrandafiri, sau de orice alt mărunț soi.

Acia este un mare lăcaș împărătesc și cu mulțime odăi împrejurul zidului curții, unde zic că încap 10.000 oaste, cu toate ale lor trebuincioase.

Pe supt acest lăcaș împărătesc trece norodul slobod întru această grădină, unde vede un ochi de grădină limpede, fără de copaci, numai cu loze și cu flori, lungul peste 20 stînjini, și latul pe jumătate. La isprăvitul acestor doao sute stînjini, unde să începe cam deal, un havuz împrejurat cu zid de piatră, mare ca de 50 stînjini lungul, și 30 latul, plin de feliurimi de pește, din care cel mai mult ca fața argintului, și roșii ca para focului. Din sus, la marginea acestui havuz, o zidire de piatră, asupra căreia doi cai de mare, a căroră mărime este îndoită decît cel firesc cal de pe uscat; asupra acestora, călări, doaa Nireide¹, și acestea de doao ori mai mari decît trupul unii muieri, și prinprejurul lor multe alte dobitoace, și toate acestea de piatră. Dintru această zidire drept înna-
inte, încet-încet să face deal destul de nalt, și tot limpede, fără de copaci, asupra căreia este un foișor mare, și tot de piatră, și deasupra învălit drept, cu lespezi, și cu stîlpi mulți, frumoși și toți de piatră, și cu scări de doaa părți; la ale căroră începere sînt 4 mari postamenturi care au asupra-le 4 statue; trupurile lor — de doaa ori mai nalte de cît un nalt de om, îmbrăcați cu toate acele vechi haine ostășești din vremea romanilor, și împre-
surați de multe dobitoace sălbatice, cum și leul, tocmai în mărimea lui. Și toate acestea tot de piatră. Într-acest foișor este și un pat cu meșteșug, pe care șazînd omul, cu răpeziciune îl suie dea-

¹ Eghiptienii, elinii și romanii credeau că în mare sînt acestea dumnezeoaice, Nireide.

supra învâlișului, unde are o vedere minunată, văzînd toată grădina această limpede, ce am zis, și împotriva, lăcașul împărătesc, și celelalte grădini, pentru care mai înainte voi vorbi, și toată Viena cu mărimea cîmpiilor.

La dreapta și la stînga acestui limpede ochi de grădină, sînt multe postamenturi cu statue, tot de deosebiți oameni din vremea romanilor. La spatele acestor statue, copaci foarte nalți, deși și tunși.

Acest ochi de grădină curat, ca aceste statue la doao părți și, la spatele lor, aceste doaa înălțate prin care intră lumea, la celalant cap, pe munte, zidiri de copaci, la un cap palatul împărătesc, pridvorul, la mijloc havuzul cu celelante feliurimi de loze, pricinuiesc privitoriului o mare mirare, dar veselă, bucuroasă și de desfătare, (căci am zis că sînt locuri care pricinuiesc și întristare). La dreapta a toatii acestii lungimi de grădini, altfeli de grădini, cu mai multă mărime, dar tot de copaci, cu feliurimi de alee, unele iar de copaci mari, tunși ca zidu, altele boltite, de tot întunecoase, și altele cu copaci mari, rari, și, de la un feli de alea pîna la alta, feliurimi de grădini în multe chipuri făcute și cu mare socoteală. Căci la o parte, uitîndu-să cinevaș, vede, întru aceea coprindere de copaci, o bucată de grădină mare, limpede și slobodă la vedere, cu feliurimi înfrumusețări de loze, care pricinuiesc veselie; și întorcîndu-să la ceialantă parte, întristarea și posomorîrea trebuie să-l coprinză, căci să află întru o întunerecoasă pădure, întocmai ca noaptea, cu feliurimi de figuri și șaderi ascunse, ș-altele lucruri, care toate aduc întristăciuni și gînduri amestecate.

Tot acia, la mîna dreaptă, este o casă rătădă, a căria împrejurarea zidului curții are multe porți, ale cărora fofezile sînt de fier, prin care mergînd, să găsească mici lăcuințe de dobitoace sălbatice, unde sînt : fildeşul, oi cu coade late, urs alb de tot, și altul foarte negru, de la India, cerbi, tigriș, căpriori pestrițe, și alt neam, mai mic decît cerbul și mai mare decît căprioara, care au pîntre rămurile coarnelor o împreunare de piele neagră, întocmai ca la talpa gîștii ; castorh, crocodil și feliurimi de păsări. Și iarăș, tot la mîna dreaptă, o pădure mare, închisă cu zebrele de fier, unde sînt iar dobitoace sălbatice, de acelea care nu smintește una pe alta, multe și slobode, unde și vînează cei ce voiesc, din familia împărătească.

La mîna stîngă, asemenea mare grădină, tot cu copaci, cu alte închipuiri și deosebiri, unde este și o fîntînă cu apă minunată, de la care au și luat numire această grădină, Fîntîna cea frumoasă. Iarăș la mîna stîngă, o zidire ce-i zic Poarta Athinii, lucrată cu acest fel de meșteșug încît gîndește omul că este o zidire de mii de ani, căci la unele locuri sînt bucăți din zidire de tot dărîmate, și alte părți numai deslipite, și alte bucăți deslipite și pe niște colțuri sprijinite. În mijlocul zidirii, verzi, cum să fac de mulțimea anilor, cînd stau o apă stătătoare, multe pietrii căzute, negre și în apă necurgătoare, erburi crescute pe zid și într-aceea apă, și alte multe semne ce mărturisesc vechimea zidirii, în vreme ce sînt într-adins așa făcute.

Aceasta este grădina împărătească, ce s-au făcut și să ține cu mare cheltuială, și cu toate acestea este slobodă pentru tot norodul. Și împăratul, și familia înălțimii-sale să bucură mai mult stînd pe

terestre și privind cum norodul să vesălește într-însa. Toți zic că această grădină este cea dintâi în Austriia.

LAXENBURG

Și aceasta este moșie împărătească, iarăș cu palat și cu grădină, care, bez frumusețările cele prin omenească strădanie săvârșite, are și firească frumusețe. Un rîu mare ca curge printr-însa, din care scot și multe canaluri cu apă, ce să împart prin mai multe părți ale grădinii. Și chiar apa cea mare îș are înfrumusețările ei, căci la unele locuri este îngustă și curge printre doi munți de piatră, și la un loc cade de sus jos, unde face mare sgomot, apoi la alte locuri să lățește foarte mult, unde sînt și peste douăzeci luntrii, din care în unele încap și 30 de oameni. Apoi un ostrov împodobit cu o pădurice, și în grădină — alee, cîmpii, dumbrăvi și un pod umblător pentru trecerea acelor ce vor să treacă la cea din împotrivă grădină, unde iarăș sînt deosebite lucruri, pe care trebuie cinevaș negreșit să le vază, căci, nevăzîndu-le, iar îi îpsește știința de deosibite lucruri. Acolo este o cetate mică, întru care sînt lucruri întocmai ca la Belvedere, adică lucruri din vechime, strînsoare de arme, avuție împărătească, coifuri, multe semne ostășăști, haine de fier și călăreți, iarăș, mai vestiți. Adevărat, sînt mai puține decît la Belvedere, dar toate sînt mai vrednice de însemnare, fiind întru toate mai deosibite decît acelea. Așijderea și vreo cîteva odăi pentru lăcuința împărătească, a căroră

podoabă iarăş este deosibită, nu atît pentru cheltuiala cea mare, ci căci este o podoabă din veacul cel vechi, adecă de al 14[-lea] veac, care are o mare deosibire de cele de acum.

Tot întru această cetate este un turn foarte nalt, cu 170 trepte. Din vîrful acestui turn este o nepusă frumoasă vedere, căci să vede toată grădina, toate învîrtiturile ce face apa cea mare, cum şi canalurile, ostrovul, palatul, mulţime de sate, cîmpii, pe care toate le vede parcă ar fi o hartă supt picioare. În vîrful acestui turn este o odaie, ce are la mijloc o gaură cît încape omul, răspunsă de aciia pînă jos la pămînt, unde este temniţa. Într-acea odaie zic că să săvîrşea judecăţile aceloră ce-i hotărea de moarte, şi după ce le făcea cunoscută hotărîrea prăvilii, legîndu-l cu un lanţ, îl cobora printr-acea gaură pînă în fundul temniţii, ce este destul de întunecoasă şi înfricoşată ; unde şi acuma au un ticălos legat cu lanţuri de mîini şi picioare, cu acea faţă de om mai mort, şi cu o haină neagră şi putredă, la care cînd să va apropiia cinevaş, cu mare minie îş trînteşte mîinile cele lăntuite. Pentru care tot priivitorul îndestul să cutremură ; dar şi curînd să odihneşte, căci în grab' îi spune că acel trup nu este de om, ci de lemn, şi cu meşteşug săvîrşeşte toate acestea.

AU-GARTEN

Şi aceasta este grădina împărătească, iar cu deosibite înfrumuseţări, pe care toate le tac, de vreme ce am scris pe cele de la Şenbrun. Aciia este un numit birt, pentru care zic că asemenea întru alte

lări nu să află, nu pentru mulțimea și deosibita argintărie ce au, nici pentru podoba odăilor, care este întocmai ca la palaturile împărătești, ci pentru deosibitele lucruri de mâncare, ce în veci acolo să află, unde și un sărac prânzește și să sature, plătiind un fiurin; dar și un bogat, de va voi, poate plăti numai pe seama lui și o sută de fiurini, căci au lucruri streine și scumpe. De multe ori chiar în Viena să întâmplă să lipsească lucruri streine, iar acolo mergînd, găsește și acelea lucruri ce nu crede că va putea fi. Și cu toate că este mai departe decît un ceas din Viena, dar totdeauna prînzesc sumă de oameni acolo; căci cei mici, mergînd spre plimbarea grădinii și găsind mâncare efină, rămîn de prînzesc. Așijderea cei bogați pămînteni și streini, miliorzii, miliuniștii, ce vor să-ș mulțumească băgarea de seamă, cerînd așa lucruri streine, numără suta de fiurini, sau mai puțin, sau mai mult, după lucrurile ce va cere. Zic că s-au întâmplat într-o zi să ia birtașul pînă la douăzeci mii fiurini.

DORNBAU

Moșie întreagă, și toată făcută grădină, a lui prinț Sfarțenberg, cu munți goli și cu păduri, cu văi, cu ape, și în alte părți iarăș felurimi de alee, postamenturi cu statue. Pe acei munți goli poate vedea cinevaș și turme de dobitoace sălbatice. Aciia sînt și colivii mari, în mulțime de stînjini, cu multe despărțiri, și fieșcare despărțire cu odaia ei, unde au

păsările ce să numesc fazani, și nu numai de un fel, ci de mai multe. Această grădină, cu piciorul anevoie să încunjoară, de aceia are și drumuri de calești, cum mi s-au întâmplat să văz pe alții.

CALENBERG ȘI LEOPOLDBERG

Moșia a lui Lihtenșrain, unde sînt doi munți foarte nalți, deasupra sînt zidiri de case, din care una este împodobită după obiceiul chinezesc și turcesc. De la un munte și pînă la altul, și peste tot locul împrejur, sînt păduri cu drumuri printr-însele ; iar pe dealurile cele goale, cînd este soare și să strîng sumă de dobitoace sălbatice, nu e mai frumos lucru decît a le vedea cinevaș cum stau pîlcuri-pîlcuri, fieșcare neam deosibit, din care unile stau lungite, altele să joacă. Pe la poalele acestor munți curge apa Dunării, și, stînd cinevaș în vîrf, vede cîtetrele despărțituri ale Dunării, ce să deosibesc, și a fieșcăruia ocolișurile, și sumă de lunții, unile suind, și altele coborînd, și tot orașul Vienii, cum și mulțime de sare ; așijderea toate dealurile cu viile și feliurimea sămănăturilor peste cîmpuri. Și cel mai vrednic de auzire este că să vede chiar Prezburgul care este departe de aciia 5 poști. Apoi judece fieșcare ce deosibită frumuseță poate fi de a vedea toate acestea firești podoabe ! Și cu toată osteneala ce fieșcare cearcă pînă a să sui, dar niciunul cu a sa mulțumită nu lasă aceasta vedere, mai vîrtos toți milorzii și oricare streini, bucuros aciia aleargă.

Aciia sînt ape metalicești, unde sînt mulțime de băi în multe zidiri, și printr-aceste zidiri de băi, și mai depărtat, multe alte case mari, și făr' de greșală poci zice, un oraș mare. Aciia, la vremea băilor, să strîng și mulți streini, unde să urmează o petrecanie foarte veselă, după cum am auzit ; căci cînd eu am fost, era vremea cam trecută.

Cel mai frumos loc este unde are palatul arhiduxul Carol, fratele împăratului, unde este o zidire nu numai destul de frumoasă, ci și împrejurată de o grădină cu bun gust făcută.

ELENATAL

De la Baden mai nainte, ca o jumătate de ceas, este o plimbare, împodobită cu firească înfrumusețare, ce o numesc Elenatal, adecă Pădurea Elenii. Aciia sînt doi munți prin care curge un rîu micșor, munții cu păduri și cu drumulețe de picior, și în vîrful lor doao cetăți, întru care zic că lăcuia doi frați, unul într-o cetate, și altul în alta ; dar, din nenorocire, avea război între ei pentru acea Elena. Din nenorocire, am zis, căci nu au judecat ticăloșii că niciodată nu ar fi cîștigat inima ei acela care în bătaie ar fi biruit, ci în veci cîștigătorul ar fi fost acela pe care ea, mai din nainte, ar fi hotărît. Căci ce s-ar fi folosit acela care în război ar fi biruit, cînd

ea nu l-ar fi voit ? Așadar, din nenorocire, și fără de dreptate, pre aceștia, pe care firea i-au unit, patima i-au despărțit.

Acestea sînt grădinile care am văzut, întru care să vesălesc toți deopotrivă, și poci zice că mai mult norodul, căci are mai puține griji.

Împrejurul Vienii, și în tot ținutul Austrii, sămănăturile sînt tot acelea, numai porumbul să împutinează, și rișca iarăși începe a să înmulți. Poamele, iarăși, sînt tot acelea, numai mai multe, și soiurile mai bune, iar vinul mai prost decît al Ungarii. Soiul cailor și al boilor : nu sînt supțiri și ușori, ca cei ungurești, ci mai groși ; trag mai încet, dar suferă și la drum, și la povară mai grea. Oamenii sînt vrednici, și toți, în toate lucrurile lor, temeinici și regulați. Numai văzînd cineva sămănăturile lor pe cîmpuri, — sau strînse, sau nestrînse, sau cînd ară, — îi hotărăște că sînt foarte muncitori și hotărîți de a săvîrși toate lucrurile cu temei și cu orînduială. Căci îi va vedea arînd numai cu doi cai, dar foarte mari și frumoși ; arătura foarte dreaptă, și sămănătura lineă pe urma plugului ; plugul tot de fier, pînă și roatele nu au nici bucățică de lemn. Și văzîndu-i cineva cum sînt de bine și curat îmbrăcați la vremea muncii, iarăși îi hotărăște că sînt fericiți, avînd cel mai prost și leneș birnic toate cîte să cuvine să aibă o bună gazdă, îmbrăcat curat și el, și nevasta și copiii. Picior gol, peste puțină este de a vedea, măcar aibă și 10 copii ; toți cu cizme în picioare trebuie să fie. Iar aceia care sînt mai deșteptați, neleneși și vrednici, au și stare de avere bună. Cum starea unui cărbunar, lăcuior la Baden, pe care sînt silit să-i fac descrierea, ca să afle fieșcine

ce va să zică un cărbunar ce lăcuiește într-un loc unde prăvilile ajută pe fieșce om de a face stare, fie numai vrednic.

《CUVINTĂRI DEOSEBITE》

Un dohtor neamț, cunoscut mie, aflîndu-să la Baden cu șăderea, în casa acestui cărbunar, după vreo cîteva zile l-au pohtit la grădina lui, ce au avut departe ca jumătate de ceas ; unde, mergînd, au găsit o grădiniță frumoasă, o casă de zid cu vreo 5-6 odăi jos, cum și deasupra lor, și o moară, care trebuie să să fi făcut cu vreo cîteva mii fiurini. Apoi și ospățîndu-l, și văzînd, bez mîncarea, tacîmul mesii, nu ca de un cărbunar, ci ca de un om cu avere, au fost silit să-l întrebe că : numai făcînd cărbuni și vînzîndu-i în Viena ai făcut această stare ? El i-au răspuns că așa, și că pentru ce să miră, căci un om, muncind 40 de ani (fiind el de 65) și plătind împăratului cu orînduială, adecă nu mai mult după cît să cuvine după averea lui, într-un atîtea ani muncind, cum să nu facă stare ? Și că puține zile sînt de cînd au numărat 20.000 fiurini¹ spre cumpărarea unui acaret, pentru fiiul său cel mare.

Vedeți, fraților ! fericirea oamenilor celor proști, aceștea mă silesc să arăt pricinile pentru care birnicul Țării Românești, care lăcuiaște într-acel bogat și frumos pămînt, este într-o sărăcie și într-o ticăloșie atît de mare, încît un strein este peste putință să crează această proastă stare. Și că pentru banii

¹ În textul de bază : 20.000 de mii fiurini. (N. ed.)

de bir s-au urmat și pedepse, ca să dea ceia ce nu are și atîți cîți nu poate agonisi. O ! să cutremurăm mintea omului, cînd îș va aduce aminte că făptura dumnezeirii, omenirea, frații noștri, au fost cîte 10 așternuți pe pămînt, cu ochii în soare, și o bîrnă mare și grea pusă pe pîntecile lor, ca nușcîndu-i muștele și țîntarii, nici să poată a să feri. Aceasta de nu s-au urmat de nimenea, împungă-mă pre mine cugetul, căci scriu o minciună ; iar de au săvîrșit-o un român către frații lui români, numai ca să să întoarcă cu bani mulți strînși, arătîndu-să cu slujbă către stăpînitor, acela, citind și aducîndu-și aminte, împungă-l pe el cugetul, și de acum înnainte părăsască-să de acelea urmări ; căci condeile nu vor mai fi uscate, și asemenea urmări nu vor mai fi cunoscute numai duhovnicilor și suferite de pătimiși, ci condeiul va da în veleagul obștii atît urmările cele spre folosul neamului, cît și cele spre prăpădenia lui.

Alți creștini, tot pentru dare de bani, au fost spînzurați cu capu în jos, și alții, iarăș, închiși în coșare de vite, unde le-au dat fum, și alte multe asemenea pedepsi. Pe care cine va voi să afle vrîmea întru care s-au urmat, și obrazile care au avut așa multă bunăvoință spre slujbe și bun cuget, cerceteze slujbașii de peste Olt, pe care vor avea temere de Dumnezeu.

Aceste nedrepte urmări și nepomenite peste tot pămîntul i-au adus pe ticăloșii lăcuitori întru așa stare, încît întrînd cinevaș într-acele locuri, unde să numesc sate, nu va vedea nici biserică, nici casă, nici gard împrejurul casii, nici car, nici bou, nici vacă, nici oaie, nici pasăre, nici pătul cu sămănturile omului pentru hrana familiei lui, și, în scurt, nimică ; ci numai niște odăi în pămînt, ce le zic

bordeie, unde întrînd cinevaș, nu are a vedea alt decît o gaură numai în pămînt, încît poate încăpea cu nevasta și cu copiii împrejurul vetrii, și un coș de nuiele scos afară din fața pămîntului și lipit cu balegă. Și, după sobă, încă o altă gaură, prin care trebuie el să scape fugînd, cum va simți că au venit cinevaș la ușa-i; căci știe că nu poate fi alt decît un trimis spre împlinire de bani. Și el neavînd să dea, ori o să-l bată, ori o să-l lege și o să-l ducă să-l vînză, pentru un an, doi, și mai mulți, sau la un boierenaș, sau la un arendaș, sau la oricine să va găsi, ca el să-i slujească acei ani, și banii ce să dau pentru slujba acelor ani, să ia pentru birul lui. (Iarăș zic că, adevărat, milostivul Dumnezeu este foarte răbdător!) Ce era dator această faptură dumnezeiască să și robească ca să dea și ce nu are domnului?

Și apoi, întrînd cinevaș întru acele bordeie ale lor, peste puțină era de a găsi pe trupurile lor, și în casă, lucru de zece lei; căci și căldarea cu care o să-și facă mămăliga nu o are fieșcine, ci sînt 5-6 tovarăș pe una. Și cînd aceștea, din norocire, prindea de veste cînd vinea în satul lor zapciù, po[l]covnicu, căpitanu, mumbașir isprăvnicesc, mumbașir domnesc, fugea atît ei, cît și muierile lor, și copiii care putea fugi, prin păduri și pe munți, întocmai ca dobitoacele cele sălbatice, cînd le gonesc vînătorii cu cîinii. Căci știia că, prinzîndu-i, nu mai este altă vorbă decît cerere de bani, și ei, neavînd bani, vor lua gîrbaciuri pe spinare. Nu crez că cel mai rău tiran stăpînitor, — văzînd chiar cu ochii lui pe această faptură dumnezeiască, pe acest deopotrivă cu el om, fugînd pe munți și prin păduri, cu picioarele goale pînă în genunchi și cu mîinile pînă în cot negre și pîrlite, și haina care o au pe ei — numai din

bucățele, iar copiii — de tot despoeați, — nu crez că nu i să va muia inima, cît de sălbatic și rău va fi, și va mai cere bani de la o așa stare de oameni. Ci pricina este căci domnii și noi boierii nu-i vedem pe aceștea niciodată, ci îi văd numai aceia care merg să-i siluiască, să-i pedepsească și să împlinească, care au suflete otrăvite și fără nici o cunoștință de datoriile către omenire.

Pe acest feli de oameni trimitea stăpînirile spre împlinirea rămășițurilor, (acest feli de numiri obicînuiesc, cînd vor să strîngă din țară bani făr' de nici o dreptate); căci mai nainte trimit pe alții, care, — prefăcîndu-se că sînt trimiși pentru dreptate, adecă ca să cerceteze pe ispravnici, sameși, zapcii, de au urmat drept la împlinirile dăjdiilor, — strîng de pe la lăcuatori răvașele zapciilor, de doao-trei daturi de bani. Apoi, peste o lună de zile, să trimete mumbașirul după rămășițuri, care împlinesc tot acei bani, ce au dat lăcuatorii o dată. Și profesori de asemenea învățături sînt aceia care în puțini ani au cumpărat moșii, au zidit palaturi, făr' de a moșteni avuții părintești, și făr' de a fi cunoscute neguțătoriile prin care au putut cîștiga doao-trei milioane. Și carele din compatrioți, cunoscînd numai pre cei despre bălți lăcuatori, care au oareșce stare, va zice că nu am bună știință a țării, aceluia îi voi răspunde că nu ne face cinste să înșiruim pricinile pentru care unile sate și unii din scutelnici și poslujnici oareșce să bălăbănesc în lume. Și mai vîrtos că cum toate sînt făr' de orînduială, și aceasta este asemenea: căci am cunoscut sat cu o sută de case, pe o jumătate lude. Dar această nu au fost facere de bine a stăpînirii, după cuviința analoghiii a tuturor satelor; ci și aceasta este o destulă nedreptate, căci ludele cîte s-ar

fi cuvenit să ție aceste 100¹ case, s-au presărat pe alte sate ale boierilor celor neputincioși, și ale boierinașilor, ca să fie foarte ușoare acele sate ale profesorilor care învăța pe domni cum să-și facă aceste meșteșugiri.

Dar ce m-am întins întru zadar ? Toate aceste rele urmări ale lor s-au luat îndemnare din cele făr' de cuvînt iraturi ale boieriilor noastre, căci au văzut că un boieri, ce lua spătăriia, băga în casă-i o mare sumă, vînzînd po[l]covnicii, căpităanii și alte asemenea iraturi, care, ca niște speculanți neguțători, ce s-au numărat banii, căuta să ia de la norod îndoit. Așijderea vedea și pe vistieriul că vindea isprăvnicii, sameșii, pîină și zapcilocuri, și aceștea toți iarăș trebuia să ia o asemenea sumă.

Și adăogînd toate celelante iraturi, ale tuturilor boieriilor, să urcă la o necrezută sumă. Apoi cu care dreptate acest norod au fost dator să ne dea o asemenea sumă ?

O ! ce amărîtă viață al acestui norod, ce lăcuiește pe acest bogat pămînt ! O ! ce agoniseală nedreaptă cu numire de iraturi ale boieriilor ! Nelegiuită și vrednică este de blesteme, căci aceasta ne-au învrăjbit, această stă împotriva unirii, împotriva frății, împotriva tuturor celor bune cugete ; aceasta ne-au și sărăcit, vînzarea zic a tuturor iraturilor, de la cea dintîi treaptă, pîină la cea mai din urmă : a căroră iraturi vînzarea să urcă la o destulă sumă, apoi cumpărătorii, sau îndoit, sau întreit împlinesc, după cum îi vor lăsa cugetul. Această împreunată sumă, de va socoti-o unul care au umblat prin țară și îi sînt cunoscute toate urmările slujbașilor, o va găsi-o că apropie birul cel drept, de peste tot anul,

¹ În textul de bază : o 100. (N. ed.)

al tuturor lăcuitorilor Țării Românești ; căci cumpărătorii, polcovnicii Craiovii, armășii, polcovnicii Cernețului, tretii Divanului Craiovii, izbășia Divanului, toți vătășii de plaiuri, toți condicarii, toate judecătoriile, toți po[l]covnicii și căpitanii, toți calemgiii și sameșul vistieriii, isprăvniciiile, sameșiile și zapcilicurile, dorobonția, ceașia, po[l]covniciile, acestea zic, toate, vînzîndu-se, cine poate zice că cumpărătorii nu iau din toată țara, pe tot anul, o sumă foarte mare și făr' de nici o dreptate ; căci, în toată lumea, toți cei ce slujesc patriii iau numai leafa, și cel ce face vreo deosibită slujbă, sau vreo jărtfă pentru patrie, i să dă deosibită cinste, cum sînt cavaleriile, ce toată Evropa le împarte.

Și aceste slujbi, pe la locurile cele luminate, să urmează cu orînduială foarte bună, căci toți, după ce es de pe la școale, îi orînduiesc întîi în cele mai mici slujbe, și acolo, după ce slujește trei ani, și practicesc destul, îi urcă la alta, și de acolo, după trei ani, iarăș la alta, și așa, cînd să află la cea mai naltă treaptă, știe toate orînduielile și prăvilile și îi este capul îndestulat de toate științele. Iar nu ca la noi, unde, neștiind nici cît știu acei mai mici și proști logofetei ai Divanului și ai vistieriii. Și unii deloc nu știu nici cartea românească, și numai căci sîntem fii din noblețe, domnii, fiindcă au trebuință de părinții noștri, după o boierie sau doao, ne fac boieri ai Divanului, urcîndu-ne la cea dintîi treaptă.

Acești boieri mulți ani iscălesc orice anaforale le vor da calemgiii, ale boieriilor cu care sînt însărcinați, căci de vor lua anaforalele în mîină, să le cetească și să le îndrepteze, li să vor părea că sînt scrise în limba armenească. Și patria este datoră să plătească la asemenea oameni leafă și irat deosibit,

căci slujește norodului ! (O ! aceasta este de rîs !)
Din care pricină, cîte lucruri să întîmplă, ce nu ne
aduc cinste, îmi este rușine să și le povestesc ; destul
să zic că mulți feciori de boieri, din treapta de al
doilea și al treilea, sînt muritori de foame, căci cei
ce au apucat odată să între în slujbele condicărilor,
sameșiilor, calemgiilor Divanului și a vistierii,
aceia sînt pînă mor ; și aceasta nu să urmează, căci
așa ne este obiceiul sau pravila, fiindcă toate dregă-
tătoriile, de la cea mai mare și pînă la cea mai mică,
să schimbă pe tot anul. Nici nu este această urmare
ca o cinste, ca o răsplătire, pentru căci să poartă
acel calemgiu cu dreptate, și de aceia i să cuvine
a fi 40 de ani într-o slujbă ; ci pricina este căci unii
din vistieri și logofeți, dintru a căroră hotărîri și
urmări spînzură toate pricinile al tot norodului
Prințipatului Valahiei, nu știu de a închipui o
anaforă Apoi cum va schimba pe calemgiul cel
vechi și cum va orîndui un alt, tînăr, întru aceasta
slujbă ? Și poate la alții nu să va fi întîmplat așa,
poate vor fi intrat în boierii adăpați de toate științe-
le ; iar mie întocmai mi s-au întîmplat, cînd m-am
orînduit întîiaș dată ispravnic și am văzut pe sameș
și pe condicari viind cu sînurile pline de hîrtii, pe
care toate eram dator să le văz, să le judec și să le
întăresc cu iscălitura mea, m-au apucat cutremurul.
Iar cînd, a doua zi, am văzut 20 de moșneni cu
sînurile pline de hrisoave, de cîte doao și trei sute
de ani, și am fost silit să caut pe cel dintîi moș,
apoi să cercetez dintr-însul cîte părți s-au făcut,
și fieșcare jeluitor din care să trage, și să hotărască
fieșcăruia cît i să cuvine să stăpînească, pentru aceste
gîndiri am rămas înlemnit, blestemîndu-mi ceasul
în care am primit aceasiă dregătorie, fiindcă am
cunoscut că ispravnicul trebuie să aibă multe științi,

neavînd nici o deosibire de un domn, căci cum domnu are pe vistier în toată țara, așa și ispravnicul are pe sameș pe tot județul lui ; cum are pe ispravnici, ispravnicul are pe zapcii ; cum pe logofătul cel mare, ispravnicul are pe condicar, și cum pe boierii divaniți, ispravnicul are pe judecător ; și în locul spătarului, pe po[l]covnic și căpitani ; cum și în locul vornicilor, pe vătășii de plaiuri, — orînduială sfîntă și foarte frumoasă, cînd s-ar urma toate cu dreptate, și cînd noi, făr' de deosibire, cei mici și fiii nobleții, am lua dregătoriile de la cea mai de jos treaptă, și fieșcare, după așa învățătură și cunoștință, s-ar sui pînă la cea mai din sus ; atunci adevărat ne-am mîndri pentru darurile cele cu sudoarea noastră cîștigate, iar nu pentru metalul pămîntului, din care ne facem anterie de fir, nici pentru părul camilii, cu care ne încingem, nici pentru pielea samurului și a rîsului, pentru care și de rîs am rămas.

O ! cum îmi aduc aminte, și cum sînt silit să mă spovedesc că sînt foarte greșit. Căci eu nu numai nu am făcut nici un bine, cît de mic, patriii, spre mulțumire căci au hrănit, au îmbogățit, au cîstit pe părinții miei, moși și strămoși, ci, de la cea dintîi dregătorie și pînă la cea din urmă, n-am conținut luînd luări neprăvilnicite de la acest norod care nu-ș are nici hrana din toate zilele.

Aceste toate văzînd că nu să mai urmează într-altă lume, mă împunge cugetul, și zic că fericit va fi acel compatriot care să va simți că nu au urmat ca mine, căci nu-l va împunge cugetul.

Am zis pentru nedreptele dări ale norodului, cu cuvînt de iraturi, că să urca la o mare sumă. Acum iarăș mai zic că mai este și altul asemenea condei năpăstuiitor norodului, ce să urcă la o asemenea sumă : vînzarea, zic, a husmeturilor, cu împlinirea

cumpărătorilor, cea cu felurimi de mijloace năpăstuitoare ; zic, vînzarea dijmăritului, oieritului, vinăriciului, ocnilor, vorniciilor, tutunăritului, trecătoarea vitelor și a zaherelii (care era o foarte rea urinare a stăpînirii, căci de nu e slobod lăcuiitorilor să se neguțătorească cu vînzarea zaherelii, pe care chiar ei, cu a lor muncă, o face, cum va fi slobod stăpînirii să vînză aceasta slobozenie la obrazele care va voi și să tragă acest negoț al tot norodului numai pe seama sa și pe seama acelora ce va voi?).

Dar eu gîndesc că toți frații compatrioți, sau asemenea de vor fi urmat, — rău, ca mine, — sau bine, vremea este ca toți deobște, de la cel mai mare și pînă la cel mai mic, să hotărîm ca să ne desbrăcăm de această streină haină și să ne îmbrăcăm cu haina milostivirii, a unirii și a virtuții, hotărînd fieșcare să slujească patriii, după cum slujesc în toată Evropa. Și în locul lipsirii acestor cîștiguri, puic-să gonirea lenevirii, strădania prin acareturile fieșcăruia, depărtarea de lux și îmbrățișarea economiei. Și atunci și noi, fieșcine, vom cîștiga adevărată cinste și fericire, și norodul, peste puțini ani, negreșit va ajunge într-o stare într-o care se află noroadele a ceilanți Evropii. Cum și în lumina cea cuviincioasă va ajunge, cînd vom lua pildă de la alte neamuri și vom înmulți veniturile școalelor. Și cînd să va hotărî să se facă din fiii nobleții, ce cunosc limbi streine, o cît de mică soțietă, spre a face tălmăcirii, din cărți streine folosite, în limba națională. Al acestui lucru mare folos și de nu ne vom învrednici chiar noi a-l simți, a-l vedea învederat, negreșit îl vor cunoaște următorii noștri ; căci săvîrșire va lua, și bună, după cum zic, căci începerea a fieșcăruia lucru este înjumătățirea isprăvitului. Nu cumva sînt puțini

aceia care știu limbi streine ? Din care fieșcine, în soroc de un an, cînd va hotărî, nu va putea tălmăci o cărtică, o istorie cît de mică ? Nu ar putea, împărțindu-se între dumnealor cîte o slovă, doao, să ne aducă lexicoane, adunîndu-să des, și spuind unul altuia socoteala sa, și chipzuindu-să toți dinpreună, și făcînd cuvinte noao, care ne vor lipsi ! Și ce, vorbesc într-un zădar ? O soțietate de 10 oameni poate face mare lucru, în vreme ce nu sînt 10 numai, ci sînt mulți, din care, cine va ști mai mult, va scrie mai mult și mai bine, și cel ce va ști puțin, va scrie puțin și mai prost ; și acela, pentru a sa puțină știință, sfiială nu trebuie să aibă, căci norodul nu va răsplăti numai multa știință, ci și buna voință, buna cugetare ce va avea fieșcare, după a sa putere, să slujească patriii. Căci și cel ce va aduce folos ci un bulgăre de aur, și cel ce va aduce numai cît un grăunț de mei, tot trebuie să fie cinstiți, mai mult decît cei ce în urmă vor scrie, ca niște începători al acestui sfînt lucru și ca niște înlesnitori la cei din urmă.

Eu, plecînd din Brașov, am început să scriu, celea ce vedeam, în limba națională, și nu după zile multe, ci după puține, am fost silit să scriu în limba grecească ; căci foarte des întîmpinam vederi de lucruri ce nu le avem numite în limba națională, cum : șadîrvanul, statue, cascade și altele, pentru care ar fi trebuit să zăbovesc ceasuri, socotindu-mă de unde s-ar cuveni să le întrebuițez ; și așa, am fost silit să las limba națională, și să încep grecește. Și acesta nu făr' de a încerca rusine, căci toți tovarășii drumăși scriia fieșcare în limba sa cea națională ; și scriînd și eu, m-au întrebat de este aceasta scrisoare în limba națională. Și, de nevoie, am spus că este grecească, mai poftorînd că, în patriia

noastră, toți fiii noblecii obicinuesc mai mult în limba grecească să scrie.

Dar întru acest veac, cînd stăpînirea s-au încredințat la domn pămîntean, cătră carele cu îndrăzneală toți putem alerga, ca cătră un părinte, arătînd liescine orice bine au putut chibzui, și cînd toți sîntem siliți de a îmbrățișa toate urmările spre folosul și luminarea patriii, — nu mai trebuie zăbava, ci numaidecît îmbrățișarea luminii bine e să se puie în urmare! — pentru care sînt mulți foarte destoinici, ca să lucreze fieștecare după a sa putință pentru folosul patriii și cîntea familiilor dumnealor, cum: dumnealui Nicolae Obedeanu, frații Cîmpineni, Nicolae Filipescu, Iancu Văcărescu, Iordache Goleșcu, frații Mihalache și Alecu Ghiculeștii, frații Mihalache și Costache Corneștii, Manolache Florescu, Alecache Vilăra, frații Ștefan, Costache și Iancu Bălăcenii, frații Constandin, Șerban și Grigore Grădiștenii, Nestor, Alexandru Nicolau Filipescu, Alecu Filipescu, frații Băleni, frații Bibești, Grigorie Obodeanu, Iordache Crețeanu, și cîți mulți sînt care nu îmi vor fi venit în gînd.

Dintru atîți mulți frați compatrioți, cum poci zice că nu să va putea aduna vro soțietate, din care cei mai cu putere tălmăcind, și alții prescriind, să împlinească lipsa cea mare ce avem de cărți. Și bez această soțietate, mai este trebuință și de alta, care să se chipzuiască cum să gonească pre vrășmașul patriii noastre și isvoditoriul sărăciei și stîngerii noastre, carele este luxul, și cum în locu-i să se întemeieze iconomia, vrednicia și munca pămîntului, cu deschiderea negoțului, care îmbogățește toate împărățiile. De vorbesc, fraților, rău, dojeniți-mă; de vorbesc bine, puneți în lucrare, aruncați, trîntiți pizmuirile și împreunați-vă; cădeți la picioa-

rele otcîrmuitorului, cereți toate feliurimile de ajutoare spre scotocire și săvîrșire de bune lucruri și folositoare patriii, căci negreșit să va veseli și măria-sa de asemenea urmări, vă va ajuta și vă va cinsti pentru virtuțile dumneavoastră, socotind că, săvîrșindu-se asemenea lucruri în zilele mării-sale, va cîștiga vecinică laudă și pomenire.

Apoi iarăș, nu puțină pricină de mari cheltuieli, și mai vîrtos stingere este necontenitele prigoniri pentru hotarele moșiilor, care în alte părți am văzut-o într-o foarte bună orînduială, avînd fieșcare om condică de toate moșiile hotărîte gheometricește și întărite de stăpînire; și bez condicile, ce sînt la mîinile fieșcăruia stăpîn, toate sînt trecute și în condica Divanului, ca cînd vreunul, din orice neno-rocoasă întîmplare, îș va pierde sinetul, pagubă nu poate încerca, nici cheltuială mai multă decît a-ș prescrie din condica a Divanului. Adevărat că acest lucru să va socoti de fieșcine că este cu anevoie și pricinuitor de mari cheltuieli; dar socotească-să și cheltuielile ce prin necontenitele judecăți să urmează, în toate veacurile, necurmate, și năpăstuirile ce să întîmplă, și să vor alege înzecite; iar prin acea bună orînduială nu mai rămîne mijloc de a să amesteca într-aceste pricini totdeauna și necontenit zapcii, judecătorii duprin județe, hotarnicii, depertamentari, vornicei, portari, din care poci zice că cei mai mulți, căci nu au nici o știință, în loc să facă alegere și îndreptare jeluitorilor, fac mai rea nedreptate; și cu amestecăturile lor pricinuiesc Divanului și stăpînirii o zadarnică împiedicare la adevăratele hotărîri ce sînt dator să facă, pricinuind și prigonitorilor înzecite cheltuieli, alergînd din judecător în judecător. Iar orînduindu-se

trei boieri din treapta cea dintâi, 6 de al doilea, și alți 6 de al treilea treaptă, care pot avea oareșce știință de învățatură, acestea, în soroc numai de un an, pot a să face buni gheometri și gheografi, cărora, hotărîndu-li-se bun venit și bună plată, de la doao-trei mănăstiri (ale cărora prisoasele veniturilor le mistuiesc călugării care au lăsat lumea și nu mai au trebuință de bani, decît numai de o haină proastă și pîinea cea de toate zilele, pe care trebuie singur, cu strădania trupului lui să ș-o dobîndească), vor face bună orînduială.

Așijderea un deosebit și mare folos este și școalele ce sînt spre învățatura preoților, căci acestea nu învață numai cele ce trebuie a ști pe seama clirului bisericesc, ci încă mai învață, că întîi ei trebuie să aibă năravuri foarte bune, să fie blînzi în cuvîntare și în urmare, și smeriți la vedere și în faptă, căci a lor datorie este de a da bună pildă în satele ce să află așăzați.

Sînt mulți boieri și cocoane care au fost pe la ospățuri, chemați de preoți de pe la satele dinpre-jurul Brașovului; aduceți-vă aminte cu ce feli de oameni ați vorbit; întorceți-vă ochii și la preoții noștri și lăcrămați, hotărînd că mai bine este acele venituri mînăstirești să se întrebuinteze chiar spre învățatura preoților, îmbrățișînd adevărata virtute, facerea de bine, iubirea către turmele ce li să încre-dințează, într-u adevăr pătimind, întocmai ca o maică pentru copiii ei. Căci toți acești preoți, după cum am mai cuvîntat, sînt siliți să cuvinteze către toți copiii satului, din mica nevîrstnicie și pîna la zioa căsătoriei: cum li să cuvine să-ș poarte datoriile cele către împărat, cum și către părinți, cu mare supunere și ascultare și cu grijă, încît niciodată să nu le pricinuiască cea mai puțină

mîhnire ; să fie plecați către toți sătenii cei mai bătrîni, și, făr' de deosibire, să aducă închinăciune fieșcăruia ce întîlnește, și să fie foarte muncitor, gonind lenevirea, căci viața trîndavă este scîrboasă și lui Dumnezeu, și oamenilor.

Acestea sînt datori preoții în toată săptămîna într-o zi să cuvînteze către toți copiii satului, bez slujba preoțească, iar nu ca aceia care așa cuvîntează în biserică, încît nici ei nu pricep ce zic, nici norodul care ascultă. Căci din cuvîntarea lui, fieșcare tînar ascultînd-o aproape de 15 ani, cîștigă mare folos, fiindcă cel din fire rău năvălit și leneș, tot trebuie să se prefacă în bine, cît de puțin ; iar cel bun, mai mult să împodobeste. Iată dar că cel dinții și mai temeinic folos al omenirii îl răvarsă preoții. O ! cît aș fi voit aceste folositoare urmări, ce aduc lumină și fericire norodului, să le povestesc, nu de 2—3 ori, ci, de ar fi fost cu putință, și de o sută.

Aceste paze și urmări de datoriile clirului bisericesc, aceste fapte bune ale otcîrmuitorilor și ale fiilor nobleții, ce caută și îndreptează pre norod spre fericire, și cu toate mijloacele înfrumusețează toate orașele și satele, cum și drumurile, și fericirea și odihna care am văzut că are și cel mai prost om, m-au silit de a lua această îndrăzneală să descriu cele bune ce am văzut, să însemnez cele ce rău să urma în patriia noastră, și să chem pe frații compatrioți la o soțietă cum am văzut, care să sileste a depărta relile și a îmbrățișa binele, și la tălmăciri de cărți. Și așa, în puțină vreme, această maică patrie să va bucura, căci cei adevărați fii ai ei vor începe să să arate că au virtute și că au cunoscut datoriile lor către ea. Căci oamenii mărturisesc și zic că patriia este un pămînt pe carele toți

lăcuiitorii se interisarisc a-l păzi, și nimeni nu va să-l părăsească, pentru căci nimenea nu-ș lasă norocirea și mai virtos acele pământuri în care streinii își caută loc de scăpare. Acest pământ este o maică care își iubește pre toți fiii, carea nu-i deosibește, fără numai într-atîta ei vor să deosibească. Aceasta este o hrănitoare care își dă laptele cu atîta bucurie cu cît el este primit. Aceasta este o maică care binevoiește să afle între toți copiii săi, din care unii pot fi mai bogați, și alții de mijloc, dar pe nici unul nu pofteste să fie sărac, fie măcar mari, măcar mici, nici că voiește să fie vreunul împilat cu necazuri. De aceea, și întru împărțirea sa cea nepotrivită, tot păzește un fel de potrivire, deschizînd totului calea către bogăție și către cinste, la care pot fi chemați pentru ale lor bune năravuri; nici să sufere bucuroasă vreun rău în familia sa, fără numai pre acelea pe care nu poate să le poprească, adică boala bătrînețelor și moartea.

Pentru această dar patrie trebuie să ne sîrguim, căci toată norocirea și toată slava cea adevărată a unui bun patriot, aceasta este. Pre această patrie, Licurgu, Solon, Miltiad, Themistoclis, Aristid, o avea mai presus decît toate lucrurile lumii.

Unul dintr-acestea, într-un sfat adunat ca să gîndească pentru un război al patriii, văzînd toiagul a lui Evriad rădicat asupra lui, au zis numai aceste cuvinte: „Lovește-mă, dar și ascultă-mă!” Aristidis, în vreme ce avea supt ocîrmuirea lui toate puterile și banii athineilor, nu au lăsat avere nici pentru îngroparea lui.

Această patrie au făcut pe o muiere spartiată să zică către fiul său: „Mergi, fiule! într-armează-te pentru patrie, și te întoarce sau dinpreună cu pavăza ta, sau asupra ei”.

Această patrie au făcut pe Brutul cel Mare să taie capul fiului său. Galerius Publicola numai au numit numele patriii și, fără de zăbavă, au întors inimile Sinatului către norod.

Cu numele patriii Meninius Agrippa au făcut pre norod de a să întoarce de la Muntele cel Sfânt în brațile republicii. În puterea aceștii numiri de patrie, Vetura au desarmat pre Curiolan.

Manlius Camilu, Schipionu, au biruit pre vrăjmași numai cu numele romanesc.

Dar în care colț de pământ să află astăzi această patrie ? și unde îi sînt lăcuiitorii ? — aprins de rîvnă au zis acel numit părinte Cone. Am făcut în multe locuri cercări asupra supușilor, de toată breazda. Oroșenilor am zis : Dar cunoașteți patriia ? Omul din norod au plîns ; boieriul judecător au zbîrcit sprîncenile, păzind o tăcere întunecată ; ostașul au blestemat ; curtezanu mi-au fluierat, și priimitoriul veniturilor otcîrmuitoriului m-au întrebat : „Arendă este această numire de patrie, sau ce este ?” Iar cît pentru cei bisericești, care, precum Anaxagora, arată ceriul cu vîrful degetului, cînd îi întrebă cinevaș de patrie, nu este nici o mirare dacă ei nu slăvesc nici o patrie. Și așa, neavînd cinevaș patrie, adevărat că să și înapușinează numărul datoriilor. Și atunci vom avea vreme de a aștepta să călătorim pre mare, în voia noastră, după ce să va liniști, urmînd împotriva faptei marelui Pombie, carele, fiind silit să călătorească pe mare, pentru trebuincioasa slujbă a patriii, și întîmplîndu-să vreme foarte împotrivă, prietenii îi sfătuia să nu călătorească în vreme de un așa mare vifor, el le-au zis : „Este de mare trebuință să călătoresc, dar nu este și de mare trebuință să trăiesc”. Și nu numai acești oameni au urmat și au vorbit așa pentru omenire,

ci și alții mulți, ale cărora nume și fapte unile s-au dat în tipar, altele acum să tălmăcesc, pe care cine va voi le va ceti. De rîs lucru este să vază cinevaș că stăpîinii pe dobitoace, din nașterea lor, cu mare îngrijire le caută, cum să le învețe a umbla, și a sta frumos, și de a avea la vreme mîncarea și adăparea, și toată odihna, iar pe oameni, ce Dumnezeuul i-au făcut, și cu chiar icoana lui sămuindu-i i-au cînstit, și, pentru ei pătîmind, din moarte i-au scăpat, să-i vază, zic, că-i lasă rătăciți în căile neștiinții, în petrecanie mai rea decît dobitoacele cele necuvîntătoare, în ohtări și în lacrimi, făr' de a avea nici o îngrijire pentru ei. Milostivul Dumnezeu întoarcă-și vederea cea tămăduitoare către acest norod, prefăcînd inimile cele rele, în milostivire, pe cele nesățioase de cîștigul banilor, în darnice, și pe cele stăpînite de rele năravuri, în virtute.

De la Viena și pînă la Trieste sînt aceste mai la vale însemnate stații, la care nu am putut face mai multă băgare de seamă, căci și cînd m-am dus, și cînd m-am întors, am călătorit tot cu ailvaghén care, — zioa, noaptea, — necontenit umblă, stînd numai la locurile cele hotărîte pentru prînz și cină.

⟨AILVAGHEN⟩

Aceasta este o carîță de poștă, îndoit mai lungă decît cele obicînuite, cu 4 uși, și, la mijloc, despărțită, întru care intră 8 călători; în locul vizitiului, supt un deosebit acoperiș, întocmai ca coșul caleș-

cii, șade conductorul (adecă îngrijitorul), întovărășit încă de un călători; dinnapoiul carîtii, alți doi călători, avînd șadere foarte odihnită. Cei ce șad în carîta și cel ce șade cu conductorul (unde șadeam mai bucuros), plătește tot omul doi fiurini în hîrtie pentru fieșcare poște; iar cei dinnapoi, mai puțin; și tot omul poate a avea greutate de haine sau marfă de 50 funți, făr' de a plăti deosibit. Iar de va avea mai multă greutate, pentru acel prisos să plătește deosibit. Și aceste lucruri ale tuturor călătorilor să pornesc cu o zi mai nainte, prin deosibit car, dîndu-și fieșcăruia țidulă pentru lada sa, lipindu-se și pe ladă altă asemenea însemnare. Și care voiește, poate să-ș prețuiască toate hainele sale, sau marfa, și suma de bani să coprinde în țidulă, ca, pierzîndu-să lucrurile, îi răspunde poșta acel preț. Și cum vor ajunge la acel hotărît loc unde călătoresc, fieșcine, cu acea țidulă, iș ia amanetul de la poștă, care ajunge mai nainte cu 6 ceasuri. Fieșcăruia, cînd pleacă, i să mai dă o hîrtie tipărită, întru care să coprinde pravila cum trebuie să viețuiască în cîta vreme să află în ailvaghien cu acea tovărășie, cum am zice, de are vreunul nărav rău, toată zioa și toată noaptea să nu lase ciubucul din gură, și dacă tovarășia să supără pentru aceasta, este silit să-l mai rărească. Așijderea și la șadere trebuie să să schimbe, cei ce șad înaintea să șază dindărăpt, și cei dindărăpt să șază dinaintea, ca toți deopotrivă să să mulțumească sau să pătimească. Și alte multe porunci, asemenea pentru învoirea tuturor, pe care trebuie să le urmeze, fie înlăuntru măcar om de treaptă înaltă, măcar prost, căci plata este totuna. Și de multe ori să întîmplă în ailvaghien și dame deosibite, care ar putea să ia deosibit mic ailvaghien; dar tot

merg cu acest mare, ca să încerce și acest feli de călătorie, și tot sînt silite să schimbe la șădere, fie, iarăș, măcar dama de neam, și tovarășii cît de proști.

Această carîță are numai trei adăstări hotărîte : dimineața — o jumătate de ceas pentru băutul cafelii, la prînz — un ceas, și scara — asemenea, pentru mîncare. Și cînd călătorește drum de trei zile, a doa noapte stă patru ceasuri pentru somn. Aceste locuri unde stă, sînt știute, hotărîte cu poșta ; și atîta știu ceasul și minutul cînd este să sosească ailvaghien, încît în minutul ce călătorii să coboară și întră în odaia birtului, cafeaoa și laptele trebuie să fie negreșit pus pe masă. Și la vremea prînzului iarăș, intrînd în odaie, să găsește castronu cu supă pe masă. Iar schimbato cailor pe la poște este atît de curînd, încît abea sîmpte călătoriu c-au statul carîta, și caii în clipă sînt scoși, și alții înhămați, căci și aceștea știu ziua, ceasul și minutul întru care o să aștepte ailvaghien la fieșcare poște, și ei sînt gata. Și conductorul călătorește cu ceasornicul în mîna, și de să va întîmpla, pentru oricare pricină, să adaste în drum, în urmă are să gonească atît de tare, încît la hotărîta vreme trebuie să aștepte în poște. Nu este mai frumos lucru decît a călători cinevaș cu acest mijloc, căci drumul ce-l poate face în noao zile, călătorind cu chirigiu, sau cu fiacăr, sau cu caii lui, cu acest ailvaghien călătorește în doao zile și 3 nopți ; și bez cîștigul cheltuielii de celelante 6 zile, apoi și pe la birturi, pentru mîncare, plătesc cu mult mai puțin, decît cînd vor intra în birturi cu alt mijloc de călătorie, căci fiindcă prînzesc tot pe la acelea birturi, de aceia este și tocmit cu birtașii, denadins, de a să plăti mai eftin. Și de va voi cinevaș să ia de-

osibit ailvaghen, pe scuma lui, carîta numai de patru inși, cu doi cai (căci cea mare este cu patru), poate lua, dar plătește pentru patru persoane și călătorește dinpreună cu carîta cea mare, căci într-alt chip nu are acele cîștiguri, fiindcă să numește că merge cu obicînuita poște, cu care merge cum va și stă unde și cît voiește, dar nu are acea mulțumire a tovarășiii și a cunoștinții ce face cu mulți voiajori, cum mi s-au întîmplat la întoarcerea de la Trieste la Viena, să fim 7 neamuri în carîta cea mare : englezi, nemți, franțozi, italieni, moldoveni, grec și eu românul, de la care multe află și învață, tot dintr-acelea ce fieșcare n-au știut, și mai vîrtos cînd bagă cinevaș seama la obiceiurile naționalicești : căci pe unul aude vorbind toată zioa, nemaidînd altuia vreme de vorbă ; pe altul vede uitîndu-să la acela și, făr' de a-i răspunde, îi arată că să miră de el ; și pe altul, iarăș, vorbind 4 cuvinte numai, în toată vremea zilei și nopții ; și pe altul iarăș, că este cu foarte bunăvoie, și vorbește cu fieșcine cu destulă umilință ; și pe altul căutînd către toți mîndru și cu nebăgare de seamă ; și altul toate aceste întîmplări judecîndu-le și spuindu-mi-le. Iar băgătorul de samă, ca un mai neînvățat decît toți, mirîndu-să.

Din Viena am mers la Naidorf, post . . .	2
Gusendorf, [p.]	1
Naestadt, p.	1
Naichirhen, p.	1
Scoltvien, p.	1 ^{1/2}
Martșcalg, între care este hotarul Austriii	
de către Stiriia, p.	1 ^{1/2}
Crienalg în Stiriia, p.	1

Mărțov, p.	1
Bruch, oraș destul de mare și împodobit cu frumoase zidiri, p.	1
Retelștain, p.	1
Pegau, p.	1

〈GRAT〉

Graț, cel dintâi oraș al Stiriii, carele să otcîr-
muiește prin guvernator, cu toate cele spre fericire,
bune orînduieli și prăvili. Oraș destul de mare
și împodobit foarte cu zidiri frumoase, cu piețe
mari, drumuri largi; trece printr-acest oraș gîrla
Mur, asupra căruia au un pod, carele de amîndoa
părțile este astupat, și deasupra învălit, pe care
sînt și prăvălii. Negustori și domni într-însul sînt
destui. Și acest neam, muncitor; și cînd m-am dus,
fiind vremea secerișului, iar cînd m-am întors, al
ogorului, am văzut cîmpurile pline de muncitori,
care era așa de frumos îmbrăcați, încît putea zice
cinevaș că sînt gata de bal, iar nu de muncă; căci
toți avea în cap pălării mari, legate cu o panglică
lată și cu colțurile atîrnate, îmbrăcați cu spențuri
de postav roșu, cu pantaloni negri numai pînă în
genunche, din îngenunche pînă jos — ciorapi de bum-
bac și cizme scurte, puțin mai sus de glezne, legate
ca cele soldățești.

〈CUVINTĂRI DEOSEBITE〉

Cînd am văzut acele cîmpuri roșind și negrind,
și căpățiile panglicilor fâlfăind în vînt, n-au fost
cu putință să nu-m aduc aminte cînd am fost și

eu în câmp, la seceriş şi la coasă, cu două-trei sute oameni ; zic să nu-mi aduc aminte de ticăloşia lăcui-
torilor Țării Româneşti, de goliciunea şi trenţe-
rătura hainelor. Şi, mai vîrtos, cum era de peste
Olt, trebuia să fie şi negri¹, pîrliţi, întocmai ca unile
dobitoace ce es rău din iarnă, slabe şi zbîrlite.

Locul lor este pietros, şi semănăturile iarăş să
prefac, fiind cel mai mult porumbul, apoi grîul
şi celelalte.

Suişuri şi coborîşuri, şi munţi cu păduri sînt
destule.

Din Graţ am mers în :

Caltdorf, oraş, p.	1 ¹ / ₂
Lembrih, p.	1
Herenhauzen, p.	1
Marburg, oraş mare prin care curge gîrla	
Drau, p.	1
Faistriţi, p.	1 ¹ / ₂
Ganovici, p.	1
Sil, oraş prin care curge apa Son, p.	1 ¹ / ₂
Santpeter, p.	1
Frant, p.	1
Ozvad, sat în ţinutul Ilirii, p.	1
Podpest, p.	1

(LAIBAH)

Laibah, cel dintîi oraş al Ilirii, prin care curge
gîrla Lai, iar pe aproape de oraş curge gîrla Sava.
Acest nume de oraş nu-l vom uita atît noi, nepoţii,

¹ În textul de bază : *negrii*. (N. ed.)

cît și copiii noștri și strenepoții toți, căci acia s-au hotărît jugul tiranicesc al creștinilor, care din nenorocire lăcuiesc pe Evropa turcească :

Oberlaibah, p.	1 ¹ / ₂
Loitște, p.	1
Plamina, p.	1
Adelzberg, p.	1
Prevald, p.	1 ¹ / ₂
Sessena, p.	1 ¹ / ₂
Triești, p.	1

Aceste toate locuri sînt dealuri și coborîșuri, și toate o lespede de piatră ca marmura albă ; și tot acest loc este sădit cu copaci și vîi ; și bez că a fieșcăruia stăpînire este, în loc de gard, ocolit cu pietre strînse și făcute ca un zid, numai grămădite, făr' de var, apoi au și multe movile de pietre strînse, fiecare din locul său. Pe acest fel de locuri lăcuiesc și să hrănesc oameni, care nu numai sînt îmbrăcați și au orice trebuie unui casnic, ci au și averi de bani.

TRIEȘTI

Acesta este acel numit oraș, în Golful Mării Adriatice, schelă vestită, a cărei frumusețe este pomenită. Casele sînt mai toate foarte frumoase, lucrate cu arhitectură, și toate în linie. Pardoseala uliților — nu crez că va mai fi în altă parte. Frumusețea lor și temeinicia sînt vrednice de vedere, căci sînt foarte late, drepte, și cele mai multe să taie cru-

ciș, pardosite cu lespezi de piatră mari, din care unele sînt și de cîte un stînjîn. Pe amîndoo părțile casilor, loc osibit, cu stîlpi de piatră, late ca de un stînjîn, pentru cei ce umblă pe jos, și toată pardoseala cu săpături foarte mărunte, ca să nu alunece nici vitele, nici oamenii. La alte părți, după ploaie, nu să îndeamnă omul să iasă afară, iar aciia nu e mai frumos lucru decît a umbla cinevaș pe acele drumuri; și această podoabă nu e numai la 5 sau 10 ulițe, ci în toate cîte să coprind în oraș.

Streinii cele mai multe ceasuri le petrec într-acele încrucișate uliți, căci pe acolo stînd, vede, în 4 părți, frumusețea uliților, liniile caselor, marginile mării pline de corăbii, dealurile cu grădini și cu vii. Și, în scurt, este lucru de mirare, nu folosește auzirea descrierii, este trebuință de vedere. Pe aceste toate drumuri, vede omu un norod neconținut alergînd, și bez pămînteni, sînt și mulți streini din toate părțile, fiind mare schelă cu porto-franco¹. Neguțitorii au doao mari zidiri de case ce le numesc Locanta și Borsa, unde, de doao ori pă zi, înnaintea prînzului și după prînz, să strîng nu numai toți neguțătorii, ci și cîți au treabă cu dumnealor, căci oricare, oricucine, orice treabă are, aciia să întîlnesc. Și pă lîngă aceștea², care au trebi, să strîng și alții, îndoîți și întreiți, pentru petrecerea de vreme prin citire de gazeturi, jocuri de cărți, băuturi de cafele și ciubuce.

Iar la zidirea ce o numesc Locanta, care are și o podoabă de palat împărătesc, fac deosibite adunări în chip de baluri sau clupuri; dar la aceste adunări

¹ Slobodă vînzare de toate felurimile mărfurilor din toate părțile.

² În textul de bază : *aceștea*. (N. ed.)

nu merg slobod oricine, ci numai acelea familii ce sînt scrise pentru această adunare, ce plătesc pe tot anul un ce hotărît ; unde nu priimesc numai ovrei și turc, cu toate că acolo sînt ovrei care au doo și trei milioane. Pe tot streinul îl priimesc în soroc de doo luni, însă făcîndu-să cunoscut într-acea adunare de unul dintr-acei pămînteni tovarăși, și, după doo luni, nu e poprit de a nu mai merge, ci trebuie să plătească.

Toate mărginile mării, ce sînt spre oraș, și canalurile ce intră în oraș, sînt pline de corăbii, care au întrînsele mărfuri, și stau pînă le vînd, unii cu ridicata, și alții cu mărunțișul ; numărul acestor corăbii să urcă pînă la 800. O corabie, din cele ce să numesc¹ curiere, pe toată zioa pleacă din Trieste la Veneția, și de acolo, iarăș, vine alta în Trieste, cu oameni și cu mărfuri ; iar din alte părți mai depărtate, pe toată săptămîna vin doao corăbii, și din Trieste, iară, alte doao să pornesc. Vaporul, într-o săptămîină, de doo ori merge la Veneția și să întoarce iară, cu oameni și cu mărfuri. Totdeauna are în vapor, bez marfă și bez corăbieri, de la 40 și pînă la 60 călători, iar, mai rar, să întîmplă și pînă la o sută. Apoi socotească-să ce neconținută călătorie de mulțimea oamenilor !

〈VAPORUL〉

Vaporul este o corabie care merge pe mare cu un meșteșug de foc, ce este în camara corăbii, iar afară să vede numai un coș de fier, lung ca de

¹ În textul de bază : *numească*. (N. ed.)

4 stînjeni, prin care ese fumul, și doo roate mari de fier, întocmai ca roatele de la mori, ce umblă în apă, una de o parte, afară din corabie, și alta de ceilantă parte, într-o osie de fier, care este mai naltă decît fața apii de șase palme; roatele intră în apă o parte, și 3 părți răsîrîn afară. Această osie cu roatele, întorcîndu-să foarte iute, gonește corabiia atît de tare, încît simpte trupul omului cum corabiia sparge marea; și roatele lasă în urmă doo coade de spumă lungi. Și cum or pune în cuptor un lemn mai mult, să duduie toată corabiia. Innăuntru, unde este acel meșteșug, nu lasă pe nimeni să bage seama, dar, după oareșce băgare de seamă ce am putut face, este un cuptor zidit în cămara corăbii, care are un coș de fier drept în sus, prin care iese fumul; la spatele cuptoriului, împotriva gurii, un alt coș de fier, care este scos din cuptor înspre mehanica ce au, prin care ese căldură cu abureală, întocmai ca la cazanul care scoate rachiul, la care, la fund, îi arde focul, și capacul strînge lacră-mă de abureală. Așa acel abur al coșului mișcă cea dintîi roată, unde sînt poate întreite decît la un ceasornic, și cea din urmă roată, prin dinții ei și prin dinții ce sînt pe osie de fier, sucește osia dinpreună cu roatele. Și căci aburul este care face cea dintîi mișcare a roatii, de aceia, cînd dau foc mai mult, prisosindu-să aburul, silește toate roatele, și să cutremură toată corabia. Și bez acest meșteșug, are și catarturi cu pînze, ca cînd este vîntul spre locul unde va să meargă, întinde pînzele și mai slăbește iuțeala roatelor, imputîinînd focul.

De la Trieste și pînă la Veneția sînt 80 miluri, pe care le ia în 10 miluri, adecă 20 de ceasuri; și

pleacă totdeauna, — sau de la un loc, sau de la altul, — după ce sã aprind luminările.

Cînd am mers de la Triești la Veneția, călătorind cu vaporul, am mers în 8 miluri; iar cînd m-am întors, vrînd sã aflu și drumul ce fac celelalte corăbii, am intrat în corabie; dar mi-am blestemat ceasul întru care am hotărît sã am acea băgare de seamă, că am călătorit pînă în Triești 40 de ceasuri, și într-această toată vreme nici am mîncat, nici am dormit, ci numai am vărsat și am plîns ca un copil mic.

Poșta pleacă în toate zilele în ținutul Austrii, iar în toate zilele alta vine; iar la împărățiile cele streine, de doao ori pe săptămîină pornește și sosește.

Are un theatru foarte mare și frumos, întru care încapă peste 3.500 oameni. S-au întîmplat seară cînd au fost în theatru peste 2.000, și înfățișarea au fost atîta de simțitoare, încît n-au fost 100 oameni aceia pe care nu i-am văzut ștergîndu-și lacrămile.

Așijderea și școală cu toate orînduielile cele folosite. Și doao biserici pravoslavnice, cu orînduială cîtuș de puțin neschimbată, încît tot pravoslavnicul rămîne mulțumit.

Toate cele spre hrana vieții trebuincioase sînt cu îndestulare și eftine, iar carnea și pîinea scumpă. Toate feliurimile de verdețuri și de legumi sînt cu îndestulare; așijderea și poamele, cum mere, pere, cireșe, vișne, prune¹, nuci, alune, gutui, pepeni verzi și galbeni, struguri, zmochine, caise, zarzărc, pierseci, scorușe, moșmule, lămîi, rodii, iar portoca-

¹ În textul de bază : *pruine*. (N ed)

lile — 20 de un sfanțih ; și toate celelalte eștine, căci și cîte nu le face locul, ci să aduc din alte părți, prin mare, să aduc eștine. Cînd descarcă lămîile și portocalele din corăbii, parcă descarcă cară cu fîn într-o șîră ; cum și feliurimea și mulțimea peștelui este nesocotită, din care : sardele, pește roșu, șchilopsar, licurini, heli, midii, stridii, raci, căride, scoici, ahivale, ctenii, supii, cracatiță, scatharii, melanurii, rufi, mumgrii, palamide, gufari, pețude, chefali, xifii, barbuni, scorpидii, scumbrii, zmariidii, salahii, calamaruri, paguromane, pagurii, țaganii, petalide, zvrducle, pine, stacoji.

Ca să între cinevaș în orașul Trieste, trebuie să pogoare un deal în vreme ca de un ceas, și cînd urcă, peste doao. Dintr-acest deal este o vedere nespūsă de frumoasă, căci după ce vede dintr-o așa nălțime nespîrăvita și nemărginita mare, lucru pentru care cu dreptate să cutremură omul cel neobicit, apoi vede și aceea frumusețe a orașului, ce este mai pe jumătate împrejurat de corăbii, și pe corăbieri urcîndu-se pe catarturi și coborîndu-se cu mare îndrăzneală, fieșcare cu deosibite haine naționalicești îmbrăcați, și pe broaștele de copii, care toată corabia trebuie să aibă, aruncîndu-se dupe catarturile corăbiilor în fundul mării. Toată marea, cît o coprinde vederea ochilor, plină de pînze carele au pe la luntrile cele mari și cele mici, ce neconținit merg, vin, dupe la împrejuratele sate, și altele pescărind ; și mai vîrtos, înspre sară, cînd toate ulițele orașului sînt luminate prin felinare mari, și vede omul tot orașul și toată marea parcă este aprinsă, și, în scurt, sînt toate podoabele, toate lucrurile cele despre mîncare și viețuire slobodă și cu bună orînduială. Oameni, din toate părțile lumii. Loc de negoț. Loc unde tot omul, carele din orice pricină

nu mai găsește mulțumire să trăiască unde va fi trăit, acolo meargă ca să-ș găsească mulțumire.

De aciia nu e departe nici raiul cel pămîntesc, adică Italia, nici Viena, unde trebuie să trăiască tot omul care are avere, căci liniștita viețuire și deobște bune năravuri anevoie le va găsi cinevaș în multe locuri.

VENETIIA

Oraș mare, vechi, zidit de ani o mie și trei sute ; și tot orașul în mare, avînd, în loc de ulițe, 530 canale, și în loc de cară și calești, mulțime de luntri, a căror lungimea este 5 stînjini, și lățimea, la mijloc, de un stînjin, unde au și un acoperiș întocmai ca coșul de carîță, pe care, cînd vor, îl rîdică. Aceste luntrii, cînd au să meargă afară din oraș, rîdică și pînze ; carele, fiind foarte multe, stau pe la multe locuri, și care unde voiește să meargă, tocmește și îș împlinește trebuința, întocmai cum sînt pe la alte orașe fiacările. Asupra acestor canale sînt 360 poduri de piatră boltite, pe supt care trec slobod luntrile.

Casele, pe afară, nu sînt frumos împodobite, după obiceiul arhitectonicesc de acum, ci în felurimi de făpturi din vechime, care frumusețea ș-au pierdut-o ; dar urmele să cunosc. Să cunoaște că au fost acest oraș un ce deosibit, să cunoaște că au lăcuit într-însul oameni mari, și că odată au dat pravilă în toată Evropa. Aci vede cinevaș feliurime de isvoade de zidiri, vede mulțime statue, încît poate

zice omul că fieșcare casă este o bucată de antică, pentru care aleargă oamenii prin țări spre a le găsi și a le vedea în odăi; dar toate acestea au plecat spre o așa dărăpănare, încît poate sămui acest oraș cu un om trecut de 100 ani, pe carele, după ce l-au lăsat toate puterile, și să află într-o așa proastă stare, stă lîngă el și un tînăr voinic și frumos, carele privește cum, din zi în zi, să dea bătrînului brînci în rîpă. Dar cu toate acestea, cum am mai zis, din cele ce vede fieșcine, poate judeca că au fost odată vreme cînd n-au mai fost alt oraș mai frumos, mai în putere și mai luminos. Căci la fieșcare pas ce face omul, vede lucruri ce au fost săvîrșite cu mari cheltuieli, cum Piața Sfîntului Marcu, care este destul de mare, a căriia trei părți sînt tot zidiri de case, unde pe acea vreme lăcuia toți duchi, care era cei mai mari ai Sinatului. Aceste trei părți de zidiri îs au fețele despre piață pe stîlpi, în rîndul cel de jos; între odăi și între stîlpi, sînt ulițe sloboade, de picior, late de doi stînjini, pardosite cu lespezi de piatră. În toate odăile de jos, ce să coprind într-o acestea trei părți ale pieții, sînt prăvălii care vînd mărfurile cele mai scumpe, și mulțime de lostării, — de nu va fi minciună, cum mi-au spus, că sînt peste sută, — unde dau toate feliurimile de băuturi, avînd înaintea[u] ușilor meșcioare și scaune. Acea piață și acele trei ulițe sînt pline de oameni, de șazători și trecători, unde citesc gazeturi, dau și primesc scrisori, și oricare îs săvîrșeste orice treabă; și mai vîrtos seara, cînd sînt toate acestea locuri luminoase, avînd, bez felinarele orașului, și fieșcare prăvălie și lostărie cîte doao-trei lumînări. La cea de a patrulea parte și cap pieții este Biserica Sfîntului Marcu; și înaintea ușilor

bisericii sînt 3 stîlpi foarte nalți, care mărturisesc biruința cînd au stăpînit venețianii Chipru, Criti și Moreia. La stînga, într-o zidire naltă, un ceasornic ; deasupra ceasornicului este o scobitură în zid. întru care este Maica Precesta întrupată și poleită cu aur. La dreapta și la stînga, doao uși iarăș poleite, și de la una pînă la alta, balcon de fier. În zioa sărbătorii Înălțării, după ce bate ceasul dintîi, să deschide ușa cea din dreapta, din care ese un înger, iarăș întrupat și tot poleit, și prin balcon mergînd, pînă înaintea Maichii Precistii, unde stă, și, după ce să pleacă, rîdică o trîmbiță cu care strigă de 3 ori ; apoi, iarăș plecîndu-să, merge spre ușa din stînga, unde, apronîindu-să, să deschide și întră îngerul. Atunci, din ușa cea din dreapta, es acei 3 vrăjitori, iar întrupați și poleiți, cu darurile ce aduc către Maica Precista, care iarăș stînd și plecîndu-să, urmează după înger, și întrînd prin ușa de-a stînga, să și închid amîndoao. Acest lucru să urmează, din zioa sărbătorii, 15 zile, de cîte ori bat ceasurile ; și apoi, la viitorii ani, iar la acea sărbătoare urmează așijderea, iar în ceialantă vreme rămîne numai ceasornicul în lucrare. Și tocmai în vîrful aceștii zidiri făr' de învâlis este clopotul ceasornicului, unde, de amîndoao părțile, stau doi draci mari de aramă, care țin ciocane în mîna și bat ceasurile. Iar la dreapta este o clopotniță mai naltă de 25 stînjini. Cum și ale bisericii, de mirare luminoase lucruri, le sfîrșesc numai cu o descriere, adecă : că toți sfinții și toate cîte să obicînuiesc de a să zugrăvi întru o biserică, în loc de a fi zugrăvite, sînt lucrate toate mozaic, cum și locul ce rămîne de la un sfînt și pînă la altul, iarăș mozaic poleit în aur. Și pardoseala bisericii, cu bucăți de

pietrii mari și mărunte făcute flori, ca un chip de mozaic. Și, pe afară, biserica, numai turnul iarăș lucrat mozaic. Și deasupra ușii cei de la mijloc sînt patru cai tornați dintr-o amestecătură de metali, ce pînă în ziua de astăzi nu pot afla oamenii acele materialuri din care s-au făcut. Fața le este foarte puțin verde, împătrită decî verdele-albastru și înzecită ca aurul. Dar aceste fețe nu deosibite, ci amestecate, cum să vede fața unelor bucăți de maldehi, ce sînt în doao fețe. La căpătîiul acestii mari pieti, la mîna dreaptă, să împreună un cap de altă piață, al căruia celalant cap să isprăveste în marginea mării. La dreapta acestii pieti, iar sînt mari zidiri cu stîlpi și cu ulițe între odăi, carele să țin tot una de zidirile pietii cei mari. Iar la stînga este o mare zidire unde pe acea veche vreme lăcuia cel mai mare dojiu, otcîrmuitoriul Veneții, și acuma au bibliotecă și alte multe lucruri de mare preț. A acestii zidiri meștesugul, frumusețea și neobicinuita podoabă ne vremea de acuma sînt vrednice de vedere, mai vîrtos o scară boltită, a căriia boltă este de lesnezi de marmură cu mulțime mici statue și feliurimi de folii, și stocaturi arhitectonicești, toate de marmură și așa atîrnate, încît socotește omul că o să cază ; și toate acelea scosuri lucrate în aur. Întru o sală mare, pe un pat, pus ieșul dojii, și împrejurul a toatii săli, 3 rînduri de ieșuri, pentru acei duchi și pentru oamenii cei streini ce să trimetea de la alte împărății să vorbească pentru pricinile ce avea între ei. Păreții acestii săli, împodobii cu cadre mari de 3 și 4 stînjini, întru care să coprînde acele trimise persoane și toată țerimoniia ce să coprîndea de persoanele cele pămîntești. Altă sală

cu multe lucruri din vechime, foarte scumpe, cum multe statue de marmură de deosibite persoane, din care cele ce am însemnat sînt : statuia lui Odisei, a Chivelii, a Athanalii, a Artemidii, a Afroditei, hrăpirca lui Ganimid, împreunarea lui Zeus cu Lida, înjunghiere de vită spre jărtfă, și alte multe, tot de marmură. Cadre întru care să arată mii de oameni : cum războiul ce s-au făcut la Nafpactu, unde s-au socotit împotriva unui om, 35, cum am zice la 1.000-35.000 ; și căci cei puțini s-au hotărît ca, negreșit, sau să cîștige bătaia, sau nici unul să nu scape cu viață, de aceia cei puțini au cîștigat ; iar cei mulți s-au biruit, ca niște oameni trimiși în silă ; cum și o icoană întru care să cuprindă raiul ; și întru alta, robirea Moreii, pe care o au zugrăvită în chip de muiare legată cu lanțuri, și otcîrmuitoriul ostășesc o dă în mîna și stăpînirea Veneției, fiind și ea zugrăvită iar în chip muieresc, stînd în jețul împărătesc, — și alte multe asemenea zugrăveli. Apoi alte odăi, cu cărți, din care cele mai deosibite sînt manuscripturi.

Dintru această de al doilea piață să împreună un drum lung ca de un ceas, și foarte lat, — pe la unele locuri și de 10 stînjini — pardosit tot cu lespezi de piatră, avînd, la mîna stîngă, împreunate zidiri de case, iar la mîna dreaptă, marginea mării, cu multe corăbii și luntrii. La sfîrșitul acestui drum este o grădină foarte frumoasă, slobodă pentru toată obștea orașului, unde zic că au fost o mănăstire cu mulți călugări, pe care, vîzîndu-i Bonaparte, i-au întrebat ce lucru muncesc spre folosul obștii ? Și sfinția-lor răspunzînd că nici o mesărie nu au, ci numai sînt rugători cătră Dumnezeu, au poruncit de a-i goni pe toți, să meargă spre muncă, și

acel loc să rămîie pe seama oraşului ca să-ş răverse bunătaea la toată obştea. S-au întîmplat zi, cînd am văzut tot acest drum, cu amîndoa piețele ce să împreună, plin de oameni, lanț țiindu-se unul după altul ; și, la întoarcere, fiind noapte, și mai frumos, fiind tot drumul luminat, și toate acele prăvălii, în lungimea acelui drum, deschise și luminate. Iar întru acea mare piață nu mai mergea nimeni unde vrea, ci unde norodul îl îmbrîncea, unde cînta și muzica cea ostășească ; și tot acel lanț de oameni aciia să îmbulzea.

Are și o tarsana foarte mare, unde să lucrează corăbii, luntrii din nou, și altele, vechi, să prefac ; unde zic că să află în lucru, zi cu zi, peste 500 oameni. Aci lăcuiesc și mulți ostași. Sînt și multe odăi, cu adunare de arme și de multe alte lucruri din vechime, cum și în Viena, unde să află și chiar coiful celui numit Atila.

Acest oraș fiind tot zidit în mare, nu are nici un loc de a da cele trebuincioase spre hrana oroșanilor, dar nu numai că nu lipsește nimic din cele ce sînt printr-alte orașe, ci poci zice că sînt și mai cu prisos decît într-alte părți, aducîndu-să cu înlesnire, de prin prejuratele sate, toate feliurimile de verdețuri, legumi, poame, păsări, care, după ce să vînd în multe locuri hotărîte, umblă și mulți oameni pe drumuri cu coșuri pline, pînă și cu găini, rațe, gîște, toate jumulte, strigîndu-le pe dinaintea ferestrilor. Nelipsind nici una din cîte am numit la Triești, și mai vîrtos și cu prisos, căci norodul este mai mult decît la Triești, ajungînd în număr de o sută mii.

De la Veneția și pînă la Fuzina, marginea pămîntului spre Italia, este cale, pe mare, de un ceas.

Acesta este oraş al Lombardo-Veneticii-Italii, lăcuit de mai puţini oameni decît ar cuprinde oraşul, căci prin pieţe este iarbă crescută. Iar drumul din Fuzina şi pînă aciia, şi spre toate satele Italiii, este lucru vrednic de vedere, şi atît, încît nu poate cinevaş crede, pînă a nu vedea. Căci după ce este aşazătă piatra pe drum întocmai ca masa, apoi şi de amîndoa pârţile sînt şanţuri cu apă curgătoare, pe lîngă care sînt alee de copaci mari, şi la une locuri îndoite şi cu spaler, lucru ce abia poate cinevaş a-l vedea prin grădini făcute cu multe cheltuieli. Apoi, bez frumuseţea drumurilor, pe amîndoa pârţile de drum sînt locurile de semănături, şi fieşcare muncitor îş are locul închipuit întocmai ca o grădină, hotărît în 4 colţuri şi împrejurat cu şanţ, prin care curge apă. Şi cînd cunoaşte că semănăturile au trebuinţă de udătură, nu aşteaptă întîmplătorea ploaie, ci închide şanţul de la vale prin stavila ce fieşcare are, şi apa, umflîndu-să, să răvarsă peste toate semănăturile, şi cînd nu mai are trebuinţă, îş rîdică stavila. Pe lîngă aceste şanţuri ce împrejoară locul fieşcăruia, sînt alee de copaci, şi aşa să ţin lanţ loc de loc, deosibindu-să locul unuia de al altuia cu acelea şanţuri şi alee. De aceia zic că în Italiia nu trebuie omul să călătorească cu poşte, ci cu piciorul ; căci preste toate locurile nu are alt a vedea decît grădini cu aceste alee şi împrejurate cu şanţuri, şi acele mari gîrle, din care trag apa pe şanţuri, şi, apropiindu-se de satele lor, au a vedea, bez toate celelante poame, şi rodii, smochini, lămîi, portocali. Iar pentru închipuirea sămănturilor ce fieşcare are întru acel ochi de loc, mai

nainte voi cuvînta. Apoi va vedea călătorul și case mari de zid, cu statue și cu balcoane de fier, și alte multe podoabe.

Acest oraș Padua este zidit de ani 1700, și pînă a nu să zidi Veneția, aciia era scaunul otcîrmuirii. Și căci să asuprea prea mult de craiul Atila, s-au zidit Veneția și s-au tras stăpînirea acolo.

Semănăturile cele mai multe este porumbul, carele să seamănă de doao ori într-un an. Cînd m-am aflat în Italiia, în luna lui avgust, cel dintîi era cules, iar cel de al doilea începuse a face ștuletc. Apoi grîul, ovăsul, orezul și toate celelante, cum și toate feliurimile de poame ce am cuvîntat la Triești, dar cu mare deosibire la dulceața și mirosul lor.

VITENȚIA

Oraș, tot în cea Lombardo-Veneticească-Italie, cu zidiri iară vechi și cu 3 theatre. Și după ce sînt cîte trele în lucrare, de multe ori dau cîte o bucată și de 10 ori ; și aceasta nu să urmează căci este orașul prea mult lăcuit, ci, mai vîrtos, împotrivă ; ci căci acest neam este foarte iubitori de muzică și vor prea mult să auză faptele cele virtuozose și iroicești ale acelor mari și vrednici de laudă oameni din vechime. Și cel mai sărac oroșan trebuie să meargă cu nevasta și cu copiii, — cum am văzut și la satele Austrii, birnici cu nevasta și cu copiii la theatru ; căci, într-aceste locuri, socotesc theatrile de folositoare, fiindcă ne arată pildele acelor vrednici de pomenire.

Această orînduială nu să urmează ca pe la noi, unde este un theatru în toată Țara Românească, în orașul București, în scaunul otcîrmuirii, ce are norod poate peste o sută de mii, și de multe ori într-acest și numai theatru, abia sînt 100 oameni. Și aceasta micșorare să pricinuieste căci, în națiunea românească, vorbesc în theatru limba nemțească, parcă ar fi silit acest norod de a ști toți limba nemțească. Și pentru această urmare am pățit o destulă rușine în Viena, căci, întîmplîndu-mă la o adunare, unde era și un englez, carele, din Țarigrad viind, au trecut prin București, și văzîndu-mă cu îmbrăcăminte turcească, au cercetat de unde sînt. Și după ce au aflat că sînt din București, au început să spuie că, cînd au fost în București, cu mare rîvnă au alergat la theatru, ca să auză arătarea în limba națională ; unde, auzind că vorbesc în limba nemțească, au întrebat pe aceia cu care venise (care știia rîvna lui, dar denadins nu i-au spus că la theatru vorbesc în limba nemțească) de știe acest tot neam limbă nemțească. Apoi, aflînd că din cîți să află în theatru, numai a zecea parte pot pricepe, au zis că acest lucru nu numai nu l-au văzut în cîtă lume au umblat, ci nici că crede că într-altă parte vor vorbi în theatru într-o altă limbă, ci nu într-o aceea națională. Căci a fieșcăria țară theatru este întemeiat întîi pentru națiunea lui, apoi să întîmplă de vin și alte trupuri streine. După aceasta au început să întrebe de nu are acest națiune limbă și scrisoare naționalicească. Care aceste vorbe negreșit toate le făcuse în București, cu aceia de care au fost întovărășit : ci acia au deschis această vorbă numai ca să mă bucur eu,

auzind cum vorbește frumos pentru nația mea. Judece acum fieșcine, cât am fost de strîmtorat de a-i răspunde. Și ce? Adevărul? Ar fi fost spre defăimarea nației mele. O minciună prefăcută? N-am putut, căci era mulți care nu numai știu cele ce să urmează¹, ci parcă au condice și de viețuirea fieșcăruia. Și de au zis altul că în Țara Românească mulți știu limba nemțească, iar nu m-au ajutat, căci i s-au împotrivit, zicîndu-i că 200 neguțători și 20 boieri ce știu această limbă nu pot ținea theatru, și ceilanți, nepricepînd, nu pot găsi plăcere, și așa nația nu poate alerga. Și că de ar fi vorbit în theatru în limba națională, după lumea ce el au văzut în București, și 4 theatre ar fi puține.

Apoi, întorcîndu-mă la Sibii, mi-au spus și un prieten de mirarea și rîsul acestui englez, iar asupra teatrului, și cu alte multe prisosiri. Acuma nu am ce alt mai mult zice, decît că cel ce nu are mîndrie națională, rămîie nesupărat.

VERONA

Și pînă la acest oraș, drumul tot așa înfrumusețat este, încît streinul călător trebuie să vorbească întîi pentru drumuri, apoi pentru orașe.

Acest oraș este destul de frumos și atît de mare încît are trebuință de lăcuiitori, iar nu lăcuiitorii de noao zidiri.

Tot omul pe drumuri trebuie să se bucure; iar în orașe întrînd, să să întristeze; căci, din cele ce vede,

¹ În textul de bază: *urmăze*. (N. ed.)

judică mărimea întru care să afla întru acei vechi ani.

Are trei theatre, dar cel mai vrednic de însemnare este cel ce să numește amfitheatru¹. Căci deși au fost în alte locuri amfitheatre mai mari decît acesta, dar s-au stricat, nemairămîind altul în ființă ca acesta, peste toată lumea. Nici că este acuma în lucrare, căci acele din vechime jocuri nu le mai fac ; și mai vîrtos că, ca să să umple acest amfitheatru de oameni, trebuie să vie acuma privitori din alte trei-patru orașe. Și dintru această numai mărime, să cunoaște că pînă a nu ajunge acest oraș în scădere, va fi avut populație peste o sută mii sufl[ete], și acum poate nu vor fi nici doa[o]zeci mii. Zidirea acestui amfitheatru este toată de zid, în forma oului, și toate lăvițile de bolovani de piatră, — trei palme latul, și doo naltul, — așăzate pe acea zidire. Și a celui dintîi rînd de lăviți, dupe pămînt, tot ocolișu este de 100 stînjini. Asupra aceștii lavițe, alta, mai îndărăpt și mai naltă, iar doo palme naltul și trei latul. Și asupra aceștii de al doilea, alta, și tot asemenea urmînd, lărgindu-să îndărăpt și urcîndu-se, pînă să împlinesc 44 de lăviți, de jur-împrejur, toate de lespezi de piatră mari, cum am zis. Iar ocolișul cel din urmă și mai nalt este de stînjini 400. Pe aceste toate lăviți încap treizeci de mii oameni, a căroră urcușul este prin 40 scări. Iar pentru cei ce făcea jocurile, sînt doao porți mari, boltite, pe supt această zidire, una împotriva altia, la capetele amfitheatrului (căci am zis că are forma oului). Jocurile era acestea : sărituri, alergături cîte doi împreună, aruncături de pietrii, bătai cu pumnii și

¹ O zidire rătăndă, cu lăviți, de pe care să poată vedea tot omul la mijloc.

luptări ; și care din jucători câștiga, avea loc hotărît, de cinste, în vileag, unde să și urca. Iar care să biruia, ca un rușinat fugea supt bolta acelor porți. Aciia și cînd avea vreun om hotărît de moarte, aducea întru acel mijloc al amfiteatrului o jiganie, pe care o împrejura cu un mare balcon de fier, unde băga și pe acel om, și să lupta ; și de putea să o omoare, îș dobîndea slobozenia ; iar de nu, să făcea jărtfă a acei jigănii.

Curge printr-acest oraș gîrla Ladis.

Numărul oroșanilor ajunge pînă la 20.000. De aciia, doao ceasuri înnainte, este un oraș mic ce să numește Castelnovo, și de aciia, iarăș înnainte ca doao ceasuri, este o cetate, prin care curge un rîu ce vine dintr-o baltă foarte mare, anume Garda, a căria marginea nu s-ar vedea, de nu ar fi munți de piatră foarte nalți.

Tot drumul de la această cetate, înspre Brestia merge pe marginea aceștii bălți.

BRESTIA

Și acest oraș este destul de mare, și tot în Lombardo-Venetica-Italia. Are cișmele foarte frumoase, cu feliurimi de statue și zgheaburi mari de marmură, unde curge apa. Popul[afia] : 25.000.

MILANU

Acest frumos oraș, ce au luat numire de Parisul cel nou, poate să să sfădească cu toate orașele ce pînă acuma am numit, pentru îniiirea frumusețării,

atît pentru clima lui cea dulce și potrivită, cît și pentru înfrumusețarea cea de oameni alcătuită. A căriia cetăți încunjurarea este aproape de zece mii stînjini. Este căpeteniia a tuturor orașelor din Lombardo-Venetica-Italia, și scaunul duchii, unde lăcuiește otcîrmuitorul Renial, carele întemeiază toate cele spre podoabă. Gîrla Ada curge pe aproape. Aci au stătut episcop sfîntul Amvrosie, arhiepiscopul Mediolanului. Este o biserică, a căruia mărimea, podoaba, meșteșugul arhitectonicesc, statuiele ce sînt împrejurul a toatii zidiri, turnurile și florile, și toate acestea de marmură, sînt lucruri vrednice de mirare. Cînd începe cinevaș să cuvinteze pentru raritatea Vienii, ce să coprind în zidiri, trebuie să numească întîi Biserica Sfîntului Ștefan ; dar aceasta a Milanului este mai presus, și la mărime, și la meșteșugul lucrului, și toate acelea turnuri de marmură mai cu deosebire săpate, și toate săpăturile florilor mai învoalte, și cu un prisos foarte deosibit. Căci are toată fața zidirii de pe afară peste 700 statue de marmură, mai mari decît trupul omului, împrejurul a toatei zidiri, de jos pînă în streasună, care stau pe niște polițe, iar de marmură, scoase afară din zidire numai cît coprind picioarele, și pîntre aceste statue, alte bucăți de marmură, întru care sînt săpate feliurimi de flori, și atît puțin apropiete de zidire, și așa de mult scoase afară și atîrnate, încît socotește cinevaș că trebuie să cază. Și, în scurt, toată această mărime de zidire, a căriia încunjurarea este ca de 240 stînjini, este toată de marmură.

Are 5 theatre, din care unul nu numai este cel dintîi în tot ținutul Austrii, ci să socotește cu cele dintîi și din alte țări. Are o plimbare ca la Prater, pe zidul cetății, mai nalt decît ceealaltă față a pămîntului, pe la unele locuri și de doi stînjini, și

toată aceasta nalțime și lățime să coprinde în doao zidiri. Și cu toate că, la vremea cînd am fost, lipsea cei mai mulți din noblețe și din neguțătorii cei mari, pe la moșii, pe la băi, pe la sate, căci aceasta în toate părțile să urnează, cum și la Viena, cînd mă aflam, bez poliția și neguțătorii prăvăliași, puțini era din ceilanți, lipsind mai toți cei mari, ministrii, boieri, neguțători, și chiar împăratul și împărăteasa, toți pe afară, și din cei ce rămăseseră în Viena, cei mai mulți pleca sîmbătă seara și să întorcea luni de dimineață.

⟨CUVINTARE DEO[SE]BITA⟩

Iar noi numai ne naștem și putrezim în oraș, așteptînd mila stăpînirii, cîte cinci și zece ani, sau pînă ne va veni rîndul, sau pînă cînd să va milostivi siăpînirea, sau pînă vom ajunge întru acea vîrstă la care ni să cuvine să debîndim acea boierie care o cerem cu doozeci de ani mai nainte, sau pînă cînd vom afla mijlocul prin care putem a o dobîndi. Și cu acest mijloc trăind, pierdem viață împărătească, viața veselă, viața odihnită, cea țărănească, căci atunci am trăi dintru al nostru, atunci nu am avea lipsă niciodată. Poci zice că cei cu mai multe moșii că ar strînge și bogăție, și lipsindu-ne acelea fumuri și politicești gîndiri, cum să urmăm sau împotriva stăpînirii, sau spre folosu-i (iar acum, întru o amețeală de gînduri, cum toți să domnim), și dobîndind aerul cel curat, am fi mai sănătoși, am avea putere și sînge mai curat, am gîndi mai bine, și, trăind între norod, ne-am obicînui de a-l

iubi, și a ni să face milă de ei. Și apoi, cînd om fi chemați de stăpînire, ca să ne orînduiască în slujbele țării, negreșit vom vorbi pentru norod mai des bine, și, în scurt, cu nici unul nu să va întîmpla ceea ce acum ni să întîmplă, de moștenim moșii părintești, și peste puțini ani le și vindem, făr' de a ști în care parte de loc au fost. Și unii le pierd făr' de a li să întîmpla pagube în neguțătorii, făr' de a înmulți venituri la alte moșii, printr-acele datorii, făr' de a bate măcar un cui la o ulucă a casii, făr' de a trăi în bi[1]șugare de argintării, mese mari și slobode, giuvaeruri și alte deosibite podoabe ale casii, făr' de a face la scăpătați deosibite milostenii, ci numai împodobindu-ne ca nici un bărbat din toată Evropa. Această fericire cîștigăm noi trăind tot în oraș !

Și, cum zic, că cu toate că lipsea cei mai mulți și mai mari pe la moșii, tot era peste doao mii calești și carîte, și cele mai multe carîte de 4 oameni, deschise deasupra, și aproape de zece mii pe jos, și călăreți. Și o sută soldați olani călări, împărțiți în toată acea lungime a plimbării, spre a să păzi buna orînduială.

Și aciia au neguțătorii o mare zidire, și frumos împodobită, ce o numesc iarăș locanta, unde dau și baluri între dumnealor, și cînd sînt mulți strînși să urcă și pîna la număr de doao mii oameni, unde au și dat bal tot orașul preaînălțatului împărat, într-această vară, cînd au șezut la Milan. Dintru această casă ese întru o grădină mică, unde streinul, bez grădina, vede împotrivă și un munte foarte mare, asupra căruia sînt copaci, și, printre ei, drumuri de picior, rîpe, scorbori, peșteră, un fuișor

chinezesc, și mulți stâlpi de piatră la sfârșitul muntelui, asupra cărora este galerie spre plimbare. Aceasta văzînd fieșcare, îș silește pasurile, ca să înceapă a să sui pe acea frumoasă galerie, și pe munte ; și cînd să apropie ca de doi stînjini, atunci cunoaște că nu este munte în ființă, ci un zid foarte nalt, zugrăvit, în ființă numai fiind peșteră, cînd nu mai rămîne alt decît a vorbi pentru acel mare meșteșug al zugravului.

Ulițele orașului sînt foarte late, pe care le udă și le mătură în toate zilele, înnaintea vremii plimbării.

La o biserică au 6 clopote, pe care trăgîndu-le, fac o armonie mai dulce decît auzul unii muzici.

Populația norodului să urcă peste una sută doazeci și cinci mii, bez streinii, care sînt peste cincisprezece mii.

Mulți din voiajori, ce să întîmplă să vie o dată în Milan, rămîn pentru mulți ani. Unii înapușinează zilele ce au hotărît pentru alte locuri, și zăbovesc aci mai mult. Alții merg de îș rîdică familiile și vin aciia, unde viețuiesc ani. De aceia în toată vremea să află oameni mari de prin alte împărății. Cum mi-au spus, sînt și prinprejurul orașului, cu depărtare de un ceas și doao, foarte frumoase plimbări.

Întorcîndu-mă la Triesti, unde făceam băi în mare, între alții ce să scâlda s-au întîmplat și un neamț, carele, întrebîndu-mă de unde sînt și pe unde am umblat, și spuindu-i, cînd au auzit că numesc și numele Milanului, ca un nebun au sărit de m-au îmbrățișat, strigînd : „A ! Milanu, Milanu !” ; și acesta neamț fiind, și om ca de 60 ani, la care este foarte anevoie de a fi așa lesne furios ; apoi spuindu-i că, din nenorocire, numai o zi și jumătate

am șazut în Milan, puțin au fost să mă scuipe. Așa este Milanul de frumos, încît bătrînul neamț, căci șazuse în anul trecut 3 luni de zile, cuvîntînd numele Milanului, îl coprinsese neastîmpărare.

PAVIA

Acest oraș au fost scaun ducatuului Lombardiei. Aciia sînt cele mai bune școale universitate din toate cîte sînt în Italia cea Lombardo-Veneticească, unde vin tinerii și dintru alte țări spre învățatură. Și aciia, cum mai în toate orașele, este o apă mică curgătoare, pe care cu meșteșug, prin închidere de porți ca cu o stavilă, o măresc și o micșoresc, unde și cînd au trebuință. Și cu acest mijloc umblă pre acea apșoară, ce nu este nici cît a patra parte din Dîmbovița, luntrii neguțetorești, încărcate ca un munte. Acest meșteșug foarte mult este înmulțit în ținutul Austrii; și nu căci au avut firește ajutoriul apelor, multe și mari fiind, ci căci, pe cele mici de tot, cu acest meșteșug le-au întrebuintat, și pe cele mari cu canaluri le-au împreunat. Și după ce să fac cele mai multe transporturi în ținutul ei prin luntrii, apoi și tocmăi de la Trieste, începînd multime de mărfuri, cărîndu-le cu cară puțin drum numai, pînă în gîrla Sava, de aciia le transportărisesc, tot cu luntrii, pînă în Viena, Peșta, Beligrad, Roșava, Vidin, Nicopoli, Șistov, Silistra, Hîrsova și Galați, făcîndu-să socoteală că cu acest mijloc este o înlesnire foarte mare, căci o marfă ce s-ar cuveni să o încarce cinevaș în 200 cară, ca să o ducă pîn' la un loc hotărît, pentru care s-ar cuveni să

plătească chiria trei mii fiorini, ducînd această marfă cu corabie neguţătorească, ce umblă pe aceste gîrle, nu plăteşte nici 500. Un neguţător vienez bătrîn mi-au spus că, din Viena, de 16 ori au dus marfă la Moldova, prin Dunăre, şi că de ar fi fost silit să meargă pe uscat, nu s-ar fi dus nici de cinci ori.

CREMONA

Acest oraş este pe gîrla ce să numeşte Po, care să sîmuieşte cu un adevărat scăpătat neguţetor, şi ca un neam pierdut, pentru care zic oamenii că odată au fost mare şi tare.

Iar drumurile şi semănăturile, peste toate locurile, sînt lucruri atît de mirare, încît de nu ar fi fost făr' de orînduială, de multe ori aş¹ fi cuvîntat tot pentru ele.

MANTUA

Acest oraş este cel mai vechi, nu numai din toate oraşele Italiei, ci şi de multe alte oraşe ale altora împărăţii; mai vechi fiind decît Roma cu 430 de ani, decît Veneţia cu 1708 şi mai nainte de întruparea milostivului nostru domn I[su]s H[risto]s cu ani 1182.

¹ În textul de bază : *aşi*. (N. ed.)

Este oraș mare ; populația are puțină. Și aici sînt școale, dar nu ca cele de la Pavia. Oraș în cetate, și cea mai țeapănă de cîte am văzut, avînd 3 părți ale cetății ocolite de o baltă curgătoare, și a patra parte, cea făr' de apă, este foarte întemeiată.

Peste tot locul al Lombardo-Veneticii-Italii ce am umblat, locurile de semănături toate sînt, cum am mai zis, cvadrate, adică în 4 colțuri, despărțite unul de altul cu șanțuri pe care curg ape, și cu feliurimi de alee. Întru acelea ochiuri de locuri, cei ce au vii, au vița sădită printre sămănături, într-acestaș chip : fieșcine, în locul lui, are rînduri de copaci neroditori, întocmai alee, pe sfoară puși, sădiți unul de altul departe de doi stînjini în lungime, iar în lățime de cinci, întru care îș au semănăturile ; iar în rîndul copacilor, în fieșcare mijloc, cîte o viță sădită, groasă ca mîna, naltă ca un stat de om, de unde să deosibește patru capete spre un copaci, și alte 4 spre celalalt, a căroră lungime este de doi și trei stînjini, împresurînd copaciul capetele de viță, ce vin de la amîndoaș părțile, încît nu să mai vede frunza copaciului, ci tot copaciul împodobit cu struguri negri, — albi fiind foarte puțini, — poci zice noao părți negru, și una alb.

Acum judece fieșcine, ca ce feli de grădină vede călătoriul peste toate cîmpurile Italiii, dacă tot omul trebuie să-ș aibă locul cvadrat, împrejurat cu șanț și alee, și apoi într-însele acele rînduri de vițe pe copaci, și celelalte rămase locuri între vițe, grîne, porumburi și toate feliurile sămănăturilor ! Această vedere de amîndoaș părțile drumului, cît coprinde ochii, aduce pe călători la o mirare, băgare de seamă și mulțumire atîta, încît cînd aleargă poșta, să sîmpte că să află întru o nemulțumire, întocmai parcă ar pierde un lucru ce-l are în mîna,

pierzînd băgarea de samă. Carăle ce cară mărfuri nu sînt cu patru roate, nici cu oiște de mijloc, unde să înhame doi cai, ci numai cu doao roate, și un cal între doi craci, întocmai ca sacoa de apă ; numai atît de mari, țeapăne și gros în lemne lucrate, încît încarcă peste doao mii de oca ; și caii îi înșiră cîte unul înaintea altuia, dar mari și frumoși. Iar carăle ce umblă prinprejurul satelor sînt cu cîte 4 roate și cu boi mari, frumoși, bălțați. Prețul mîinii cei dinții de doi boi este 700 sfanțihî. Si la cele mai multe cară, boii nu trag în grumaz, ci în coarne, cu ham de piele.

Italianii cei noblii și neguțitorii sînt vrednici de iubire, căci sînt oameni slobozi și valantomi, și împodobiți cu adevărate daruri de noblețe ; iar cei proști sînt rău nărăviți, cam cerșitori și nemulțumitori, căroră și de la va da cinevaș 3 sfanțihî, pentru ce au tocmit, mulțumire nu va auzi, ci tot va mai cere.

Pîna întru acest oraș al Italiîi mi-au fost călătoria de estim ; iar călătoria ce am făcut iar în Transilvania, Ungaria și Banat, să coprind[e] mai la vale.

★

Din Brașov mergînd la Peșta prin Arad, este tot acel drum, prin Sibii, și pîna la Sas-Sebeș. Apoi de aciia să schimbă drumul, prin Oistea, Deva — oraș mic, Leșinic, Dobra — oraș mic. De aciia, puțin mai nainte, să trece gîrla Murășul, apoi în satul Toc, Zama, unde mai nainte este hotarul Transilvaniei de către Ungaria, în județul Aradului, Sovîrșita, Varadia, Radna. Aciia este o biserică mică, ce zic

că este întocmai după făptura bisericii de la Roma. Păuliș, aciia să face vinul Ausbruch. Apoi, de aciia, în Arad, care este oraș măricel, cu o piață foarte mare, unde este și varmediia, adecă isprăvnicat ; pe lângă care curge gîrla Maroș. De aciia, în satul Batani, de unde, abătînd mai nainte, puțin la mîna dreapta, este satul Mezö-Hegheș, întru care sînt zidiri împărătești, cu grajduri foarte mari, avînd acolo multe prăsili de erghelii. Apoi, în satul Aroș-haza, Senteș. De aciia mai nainte să trece gîrla Tisa întru care intră gîrla Maroș, apoi în satul Ciongrad, Alpar, Tiglet, Haromroza, Pileș.

Aciia este moșia a grafului Castel Beleznai, pe carele l-au omorît fiul său, trăgînd de doao ori cu pușca în taică-său, cu cuvînt că să purta cu răutate către supușii lui. Și dumnealui, ca un om ce nu-i lipsea nici un dar, au hotărît să îndrepteze pe taică-său omorîndu-l ; pe carele, prinzîndu-l stăpînirea, l-au rîdicat la închisoare, de unde scăpînd, nu au fugit într-alte părți, ci s-au dus iar la aceea moșie, unde au omorît pe taică-său ; de unde iarăș prinzîndu-l și judecîndu-l, l-au hotărît pravila de moarte, și așa, la Peșta, în vileagul obștii, i-au tăiat capul.

De aciia, în satul Uliu, și apoi în Peșta.

De la Arad și pînă la Peșta, locul este asemenea nisipos, cum este pe drumul Clujului, de la Oradiia-Mare pînă în Peșta. Și sămănăturile asemenea, tot acelea ; cum și oamenii cei proști, tot cu aceea îmbrăcăminte.

★

Din Brașov iarăș mergînd la Peșta pe drumul cel mare al poștii, este prin Sibii, Sas-Sebeș, Deva, Dobra, unde să trece hotarul Transilvaniei de cătră

Bănat, Toțed, Cosova, Iăged, Boșur, Lugos — oraș mic prin care curge gîrla Temeș. Apoi în satul Chitțetău, Recaş și Temeșvar, carele este un oraș mic, în cetate, dar vrednic de descriere pentru frumusețea caselor, uliților și a curățeniei. Căci toate casele sînt mai deopotrivă, iar nu pîntre cele mari mici de tot, care aduc urăciune la vedere ; ulițele, destul de late și toate linie drepte și încrucișate, unde ori la care încrucișare va șădea omul, vede isprăvitul uliții și a liniei caselor, pînă în marginea orașului. Cum și o mare piață, întru care, la zile hotărîte, de doao ori pe săptămîină, cîntă muzica ostășească, ce este în număr de 60 persoane ; și multe alte podoabe.

Curge pe aproape gîrla Bega, din care este scos și canal, ce ocolește toată cetatea ; și căci pricinuia stricare aerului celui curat, au poprit apa și au făcut acele șanțuri frumoase grădini.

Aci lăcuiește ghegeneral ostășăsc, exelenția-sa Șneler, care este foarte iubit de toți, căci este om blînd și cu minte.

Numărul oroșanilor să urcă pînă la 10.000.

Să împarte acest ținut al Banatului în patru județe : Ilirii, Seghedinului, Crasna și în Milităreasca Graniță, ce cade împotriva Prințipatului Valahiei și [împotriva] Serviei.

Semnăturile cele mai multe și mai peste toate locurile este porumbul, celelalte mai puține. Așijderea și din pometuri, cele mai multe prunele¹, întocmai ca și pe la noi.

¹ În textul de bază : *pruinele*. (N. ed.)

Iar lăcuitorii neaoși rumâni, făr' de nici o deosebire, și în vorbă și în port ; atîta numai căci să socotesc cu ai noștri care sînt în cea mai bună stare, și căci, după călărimea Ungariii, cea mai bună și credincioasă oaste sînt românii, și mai vîrtos oștirile călărești, ce sînt îmbrăcate în haine husărești, cu cai supt ei de 1.000 lei și mai mult. Pe aceștea văzîndu-i un neaoș român, trebuie să să bucure și să să întristeze. La aceasta am și mărturie pe dumnealui fratele Manolache Băleanu și fratele Iancu Bălăceanu, și cocoana Elenca, sora dumnealui, cînd am fost cu toți la Mehadiia, și, cerînd spre paza drumului, doi ostași, ne-au dat otcîrmuitorul ostășăsc român doi husari români, să păzască pe noi românii. O ! ce bucurie și întristare ne-au coprins ! Bucurie, căci am văzut din neamul nostru așa voinici ostași, bine îmbrăcați, bine învățați și bine îndemnați în calea fericirii și a cinstitii. Și întristare iarăș, căci văzînd fericirea acestora, mîndriia naționalicească, ne-am adus aminte și de vrednicii de milă ai noștri frați români, ce odată au fost vestiți.

De aciia am mers în Becîcherec, Comlos, Mocrin, Caniza, — unde să trece gîrla Tisa, — Orgaci și Seghedin, pe lîngă care curge gîrla Seghedin, unde este hotarul Banatului despre Ungariia.

[SEGHEIDIN]

Acest oraș este mare, avînd și otcîrmuire ostășească supt ghenereal ; și, lîngă școala copiilor soldătaști, au o zidire întemciată, întru care este un

chip de temniță, avînd odăi multe zidite și deosibite într-un mal, întocmai ca niște peștere, și fieșcare gaură, foarte întunecoasă și umedă, cu deosibite uși și cu pază de soldați, pentru oamenii cei de neam, ce fac răutăți. Pentru care trebuie să viețuiască întru acele peșteri, 5, 10 și 20 de ani, după vină, și care va avea noroc să trăiască acei hotărîți ani, li să dă slobozenie. Dar crez că foarte puțini vor putea scăpa cu viață, căci cînd am fost acolo, s-au întîmplat duminică, și am văzut pe toți scoțîndu-i la biserică, ce este în coprinsul zidirii temniței, și pe toți i-am văzut cu așa fețe, încît nu ar fi putut cinevaș să hotărască că ar putea avea vreunul viață de un an sau doi, în vreme ce fieșcare avea să mai șază cîte 8 și 10 ani.

De acia în Gesmar, Chiștelec, Peter, Felega, Paca, Checîchemet, Iaius, Orcheni, Inas, Ocsa, Sorocsar și Peșta.

Din Seghedin și pînă la Peșta, acest tot drum, iar este tot pămîntul nisipos. Și arăturile tot asemenea, cum și lăcuiitorii, cum am zis că este pe celelante doao drumuri, al Aradului și al Clujului, căci aceasta este tot o vînă de pămînt în toată lungimea Ungariii, pe care le numesc românește cîmpurile Ungariii, și ungurește pustă.

★

Și iarăș din Brașov mergînd la Mehadiia, drumul cel mai bun este tot al poștii, și merge iarăș prin Sibii, Sas-Sebeș, Deva, Debra și pînă în Lugoj. Apoi de acia cîrmește la mîna stîngă, către satul Sacol, Caransebeș, Slatina, Gheregova, Corniia și Mehadiia, ce este în ținutul Banatului, în Milităriceasca Graniță.

Acia sînt feliurimi de ape metalicești, firește fierbinte, cu deosibită fierbințală una de către alta, din care una este atît de fierbinte, încît peste puțină este omul de a-ș ținea trupul supt cursul apii, măcar pînă a număra cît de curînd de la una pîn' la cinci. De aceia și au un maț de piele, pe care, ținindu-l neputinciosul în mîna, îl trece foarte repede peste acea parte de trup ce pătîmește.

Sînt zidiri destule pentru întrebuințarea celor ce vin spre cîștigarea sănătății; mai vîrtos o zidire foarte mare și frumoasă, ce s-au săvîrșit, în anul 1824, cu cheltuială împărătească, care, bez celelalte trebuincioase, are numai odăi peste una sută patruzeci.

Acia sînt și toate cele trebuincioase, cum dohtori, spițarie, gerahi, birt, unde poate mîncea cei ce nu vor să-ș gătească deosibit, căci și la aceasta este înlesnire, fiindcă aduc toate cele trebuincioase spre hrană de prin satele ce sînt împrejur. Este și otcîrmuitor ostășesc.

Acifija am văzut ofițier atît de prăpădit, încît în pătură l-au luat din caleașcă și l-au dus în odaie, avîndu-ș mîinile și picioarele zgîrcite de tot; și în 16 zile l-am văzut drept și pe picioare, cu o nespusă bucurie în fața obrazului.

⟨CUVINTARE DEOSEBITĂ⟩

O! ce nemărginită facere de bine săvîrșesc acei otcîrmuitori ce au durere de inimă de pătimașele noroade! O, cît să cuvine într-un adevăr să-i numească noroadele adevărați părinți!

Oare cîți oameni, pe tot anul, să coprind de o așa mare bucurie, întocmai ca un mort cînd ar învia, căci poate mulți ș-ar voi mai mult moartea decît o viață sluită. Cîte asemenea ape sînt și în patriia noastră, dar toate în întunerecul pămîntului; căci chiar noi pînă acum nu ne-am luminat ca să aducem la lumină asemenea lucruri folositoare obștii, prin care să se folosească și cei scăpătați pătimași, ce nu au mijloace de a călători în țări streine, spre dobîndirea sănătății, rămîind acest cîștig de folos numai pe seama bogaților, care sînt foarte puțini pă lîngă pătimașii săracii.

De la Mehadia, drum ca de 3 ceasuri, este un oraș mic ce se numește Orsova, în marginea Dunării, unde este hotarul Austrii de către Prințipatul Valahiei și al Serviei.

Și în satul Slatina, ce mai sus am numit, este apă metalicească, din care beau și fac și băi.

★

Din Brașov, iarăși călătorind, tot întru acel an, spre Maroșvașarheliu și pe la alte moșii de domni unguri, am trecut prin Martonfalva, ce este în ținutul Sibenbirghen, în județul Secler, Oladifalu, Mîcloșvar, Sent-Demeter și Maroșvașarheli, oraș mare, pe lîngă care curge apa Murășului.

Aci este Tabla cea Crăiască, a căria otcîrmuitorul este prezident; aciaia lăcuiesc și mulți domni de neam mare. Acest oraș este în ținutul Sibenbirghen, în județul unguresc. Lăcuitorii cei mai mulți sînt unguri, și români puțintei.

De aciaia, în satul Radnot, Șezburg — Seghișoara, oraș mare în județul Saxen, Elisabetștad, oraș

măricel, unde sînt lăcuitorii toți armeni, trăind cu ale lor obiceiuri și pravili, toate hărăzite și întemeiete de stăpînirea Austriii, după a lor rugăciune. Apoi în Mediaș, iar măricel și frumos oraș.

⟨CUVINTARE DEOSEBITĂ⟩

În cea de al doilea an călătorie, mai cu denadinsul luînd seama la cea în tot chipul obștească fericire, ce vedeam la toate treptele boierești și bresle neguțitoarești, cum și la obștea norodului, mă aflam în mare mirare, neștiind cum să poate tot într-o vreme să fie toți bogați, unii mai mult, și alții mai puțin. Și pricina pentru care nu mă puteam a mă dumeri, au fost căci eu, fiind rău obicînuit și coprins de științe care sînt împotriva prăvililor omenești, judecam că de a fi bogați cei ce poartă papuci, trăbuie să fie săraci cei ce poartă opinci.

Într-asemenea, zic, judecați aflîndu-mă, și văzînd pe toți sfetnicii, neguțitorii și prăvăliiașii bogați, așteptam să văd pă norod sărac; din care pricină am și fost silit să cercetez felurimi de oameni, ca să aflu acest mie necunoscut mijloc. Și de la toți am luat răspuns că aceasta este cea de acuma mai mare politicească chibzuire a otcîrmuitorilor Evropii, de a îndemna și a îndrepta pe tot lăcuitoriul spre drumul fericirilor, hotărînd că: în oricare parte de loc va fi bogăția numai la cîteva persoane numărate, acel loc este hotărît sărac, dinpreună chiar și cu acei bogați, și că, atunci este bogăția statornică, cînd toți deobște sînt fericiți. Și că acelui prea bogat bogăție să înstatornicească cu cea puțină a

acelui mai mic. Așadar, dintr-aceste auziri, destul m-am dumerit la această pricină. Dar ce folos? Căci m-au ametit iară alte strîmbe judecăți, fiindcă vedeam mulțime domni mari și mici aflîndu-să nu numai toți în slujbă, ci, cei ce nu s-au abătut din datoriile lor, fiind în slujbă și cîte 40 ani, și mai vîrtos, după 3 și 4 ani, urcîndu-să fieșcare în mai naltă treaptă. Și știind că pe la noi, cu toate că se schimbă pe tot anul drăgătoriile, dar tot așteaptă cîte 10 la una; și din boierenașii județelor mulți să nasc și mor făr' de a cunoaște ce e slujba patriii. Aceste științe îmi sta împotrivă celor pe aici văzute, la care iarăș am luat răspuns, că această urmare a Evropii este foarte cu cuvînt și firească. Căci tot tînărul, după ce își săvîrșește cursul învățăturilor, trebuie să între în slujbă, dar la cea mai de jos treaptă; și slujind ani mulți, din vreme în vreme trebuie să să suie la mai înnalte trepte, căci firește bătrînii mor, și aceștia după dînsii să urcă, și în locul acestora alții mai mici urmează. Și, spre mai multă încredințare, m-au întrebat: pe care sfetnic împărătesc cunosc eu că au ajuns în cea mai înnaltă treaptă, făr' de a sluji întîi la cea mai mică? Și că poate mie nu mi să pare această urmare că este cuviincioasă, fiind obicinuit să văz oameni făr' de nici o știință, învățătură și dar, și făr' de nici o slujbă cătră patrie, într-o clipă urcați la cea mai înnaltă treaptă; ci numai prin dare de bani; cum și pre cei mai slăviți, în nalte trepte, și bogați, ca un trăsnet aruncați jos și săraci, făr' de nici o greșală și judecată, ci numai căci au contenit darea de bani, și că de aceia nu este nici slava, nici bogăția temeinică. După aceste auziri, aducîndu-mi aminte și chiar eu pe cîți am cunoscut nalți și bogați și în puțină vreme scăpătați, n-am mai făcut nici o

întrebare, ci am început a face o băgară de seamă în vreme de 30 de ani, de cînd am putut ținea minte, la această nenumărată sudoare și dare de bani al acestui norod rumânesc, ca doar voi găsi unde s-au cufundat. Și căutînd întîi la mulțimea domnilor ce au fost întru acești ani, și uitîndu-mă în toate părțile, întrebînd și cercetînd pre mulți prieteni, nu găsesc nici un feli de fericire, la nici o familie, nemaitrebuind să o caut la nepoți sau fii, și cheltuite pe namestii, moșii, sau alte averi, căci toți să află în nepomenită sărăcie, despărțiți și răspîndiți toți în toate părțile, făr' de nici o judecată și învederată vină. Așadar, negăsind strudania norodului înființată în averea domnilor, am fost silit să o caut și în familiile noastre, și aducîndu-mi aminte de stările boierești, puterea și cinstea ce avea într-acei vechi ani, nu găsesc familiile mai bogate, ci mai sărace, și unile de tot prăpădite, căci, pe acelea vremi, toți neguțitorii să împrumuta de pe la casele boierești, avînd fieșcare boieri cîte unul și doi pe carii îi iubea și îi ajuta : acum boierii sîntem datori pe la neguțitori. Atunci toate casele boierești avea toate cele trebuincioase de pe la moșii, cum zaherea, vinurile, verdețurile, păsări, și pe toată zioa să da merticuri, jîmblă, vin și mîncare la familii ce le era rușine să ceară milă ; iar acum trăim toți pe răboj. Atunci casele boierești, celor mari, era pline de boieri de al doilea și al treilea treaptă, așteptînd toți ajutoare prin felurimi de mijloace, și mai vîrtos prin husmeturi, căci toate husmeturile să cumpăra de boieri, și mai vîrtos de multe ori li să da în credință, lucru ce pe vremea aceasta nu să pomeneste ; și așa, toți acești mici, ajutîndu-să de cei mari, îi iubea și îi cinstea, și boierii printr-acestea să împuternicea și să înmărea. Iar acum, acei

mici nu ne mai iubesc, ci numai ne linguesc, căci de la o vreme încoace, adevărat, își fac interesele tot prin noi, dar prin dare de bani ; și așa, noi rămîind singuri, întocmai ca o pasere făr' de aripe, își bat joc și copiii de noi. Familiile sînt tot acelea, dar cel bogat — sărac, și cel cinstit — ocărît. Cum și din cei mici, deși s-au făcut unii stări, amestecîndu-și interesele dumnealor cu ale domnilor, dar avînd tot acel temei al nedreptății și al necinstii, nu au nici o statornicie, pentru care pricină sînt mulți cinstiți, vrednici, dar muritori de foame, căci prin aceste daruri nu pot a să folosi.

Așadar, negăsind strădania norodului întemeiată nici în averea domnilor, nici într-a noastră, am fost silit să o caut și în sistema negustorească, pentru care și luînd vorbă cu 2 bătrîni neguțitori, me-au zis : să nu bag sama la cei de acuma, care nu țin cîte o caleașcă, ci 2-3, nici cîte o păreche telegari, ci 3-4, și tot ungurești, și podoaba cocoanelor dumnealor este numai prin giuvaeruri, ci să mă întorc oareșce la cei din anii trecuți, care tot nu era prea mult dați la lux, păzind oareșcare orînduială negustorească, și iară nu puteam vedea, nu nepoți, ci nici măcar fii care să stăpînească acele părintești strădănii ; și, mai vîrtos, cei mai mulți nici în toți anii vieții dumnealor n-au trăit în fericire, ci curînd s-au îmbogățit, și mai curînd s-au mufluzit, păgubind și alte multe case. Pe care nu poti zice că i-au sărăcit altcevaș decît iar luxul și ne-buna orînduială, ce curge între noi toți. Și luînd seama bine la toți cei ce cu neguțul să specularisesc, unul și numai să vede statornic în averile sale. Și, negreșit, cuvîntul nu poate fi altul decît că nu s-au stăpînit de nici un lux, din început și pînă acuma, carele este dumnealui vistierul Hagimoscul. (Să

nu socotească cinevaș că laud această persoană ca pe un prieten, căci singur poate mărturisi că, de cînd cunosc lumea și pînă acum, n-am avut între noi cîtuș de puțin prieteșug). Cîi îl numesc căci mă făgăduiesc să scriu adevărul. Și căci nu scriu numai pentru îndreptarea noastră, ci și a clirului bisericesc, și a sistemii neguțetorești, cum și a tot norodului, fiindcă aceste 4 sisteme de oameni sînt înclinate, și cînd una cu alta nu să va îndrepta, și nu să va ajuta, peste putință este de a cîștiga toți deobște folos statornic.

Așadar, fraților ! negăsind strudania acestui norod la nici o treaptă de om întemeiată, ci numai de la unul pînă la altul preumblată, din care pricină în puțini ani ajunge cel bogat sărac, și cel slăvit necinstit, sînt silit să zic că : fiindcă toate urmările ne sînt întemeiate în nedreptate, și în neorînduială bună, de aceia preaputernica dumnezeire nu mai pedepsește de al 7-lea neam, ci chiar pe noi însuși, cu perdere de cinste și de averi și, în scurt, cu prefacere aceii de astăzi veselie, mîne în tristare.

Deci dar, luînd toți seama osîndii întru care ne aflăm, trebuie să ne împuternicim și să judecăm care sînt datoriile unui bun patriot, vrednic de laudă oroșan, iubitor de fii părinte, și care sînt acele urmări ce înstatornicează temeiurile caselor noastre, — cum și care sînt acele ce desrădăcinează toate fericirile noastre ; și așa, toți deobște, depărtînd de la noi cele rele fapte, și îmbrățișînd pe cele bune, (a cărora cel dintîi pas este unirea spre obștescul folos), să ridicăm mîini rugătoare către milostivul părintele ceresc, să ne îndrepteze spre drumul fericirilor, și să cerem tot chipul de ajutor de la prea-înnălțatul nostru domn, ca de la un părinte și ca de

la un mădular neamului românesc, ca să putem urma cele mai nainte zisă foloase către nație, căci cum am mai zis : în fericirea obștii ne vom găsi fieșcare în parte și pre a sa.

Iar în anul 1826, călătorind iarăși din Brașov spre Bavaria și Elveția, am mers tot pe drumul Timișvarului, Peșta și Viena, pe care drum, cele ce am văzut s-au și descris.

Iar din Viena călătorind spre Minhen, care este scaunul Crăiiei Bavariei, am văzut toate lucrurile mai deosibite. Căci, după ce vede călătoriul un loc ce firea l-au împodobit cu multe chipuri ce aduc ochilor mulțumire, apoi și cu a lăcuiților strădanie nu puțin s-au prisosit frumusețea cu felurimi de mijloace. Aci vede omul adese dealuri, din care unele sînt cu păduri, și altele ochiuri limpede sămănate, și întocmirea pădurilor iarăș nu sînt precum firea numai le-au odrăslit ; ci le au curățate, bine îngrijite și cu drumuri curate, pe care nu greșaste cinevaș de le va și numi grădini. Precum și locurile de sămănătură sînt cu o așa orînduială, încît trebuie un strein să stea și să le ia sama, căci are a vedea o așa împărțire și orînduială, întocmai parcă ar fi de ingineri întocmite. Și iarăș, unde firea copaci nu au odrăslit, oamenii, cu felurimi de meșteșuguri și munci, păduri întregi au sădit.

Apoi și în călătorie de o poștă, ce să socotește una cu alta 3 ceasuri, poate vedea cinevaș 5-6 sate numai pe drum ; iar pe alătura poate și îndoite vedea. Cum și fieșcare stație de poștă trebuie să fie negreșit oraș. Aceasta, dar, desime, cine nu poate a o judeca că să adună din dreapta și părinteasca otcîrmuire,

și că rășina lăcuitorilor ce sînt în partea locurilor noastre, cu toate că este acel blagoslovit pămînt, că să pricinuiască din streina, nesuferita și vrășmășeasca otcîrmuire. Și pre toate acestea sate de pre aici, de le va și numi cinevaș orașe, nu greșeste, căci casele sînt cum mai nainte voi cuvînta ; și la care sat vor fi curți boierești, acelea sînt întocmai ca niște palaturi împărătești.

Lăcuitorii sînt cu stare bună, foarte muncitori, cu purtare bună și regulați.

Sămănăturile sînt : grîul, ovăsul, secara, orzul, — pe care nu îl dau la vite, ci îl fac bere, — rișcă, porumb puțin, cartofi ; broșbe și rădichi multe, varză, gulii, sfecle, morcovi și alte verdețuri și legumi îndestule, cum și toate felurimile de poame.

Vitele sînt mari și de o grăsime necrezută ; și aceasta curge iarăși din buna orînduială, după cum mai nainte să va cunoaște.

Călătoria me-au fost prin Burchersdorf, ce este stație, poște — 1, oraș. Sigartschirhen, p. 1, oraș. Perșling, p. 1 $\frac{1}{2}$, oraș. Sant-Pelten, p. 1, oraș mare, are o biserică a căriia mărime și zugrăveala din năuntru este un lucru foarte deosebit ; pînă a nu intra în oraș, să trece gîrla Trasin pe pod stătător. Merc, 1 $\frac{1}{2}$, oraș întru care, pe o stană de peatră foarte înaltă, este o mare și minunată zidire cu mînăstire, unde sînt mulți călugări care să străduiesc spre ușurința scăpătaților. Chemelbah, p. 1 $\frac{1}{2}$, oraș. Într-aceste 2 orașe să trece gîrla Erlav pe pod stătător. Amșteten, p. 1 $\frac{1}{2}$, sat mare. Stremberg, p. 1 $\frac{1}{2}$, sat mare. Ens, p. 1, oraș, unde să trece gîrla Ens pe pod stătător. Linț, p. 1 $\frac{1}{2}$, oraș mare. Întră aceste 2 orașe să trece gîrla Traum pe pod stătător, frumos și temeinic.

Acest oraș Linț este unul dintr-acele mai frumoase ce am văzut, pentru multe daruri ce are, fiind și pe marginea Dunării, care puțin mai înainte de oraș nu curge pe loc șet, ci pintră 2 munți ce sînt împodobiți din fire cu felurimi de păduri ce să coboară pînă în marginea Dunării, unde sînt și drumurile de amîndoaă părțile, pe care este cea mai frumoasă plimbare a oroșanilor. Căci acei munți cu păduri și cu curgerea Dunării pintră ei aduc ochilor atîta mulțumire, încît să întristează omul cînd să depărtează de Linț. Aciia sînt și fabrici împărătești unde să lucrează pînzăle ce să numesc de Linț.

Eferding, p. 1^{1/2}, oraș. Baierbah, p. 1^{1/2}, oraș. Sighardin, p. 1, oraș. Șarding, p. 1, oraș mare, în marginea gîrliei Inn, ce să trece pe pod stătător, unde și este hotarul Austriii de cătră Bavaria.

De aciia, întrînd în hotarele Crăiiei Bavariei, și puțin călătorind, numaidecît s-au cunoscut dreapta și dulcea oblăduire, fericirea, fireasca slobozenie a norodului și îndrăsneala cea fără de obrăsnicie, ci numai pe cît să cuvine la omenire.

⟨CUVINTĂRI DEOSEBITE⟩

Toți lăcuiitorii, pînă și cel mai sărac, sînt îmbrăcați curat; cîrpit sau desculț, nu să vede, măcar bărbat, măcar nevastă, măcar copil. Am zis că au

firească slobozenie și îndrăsneală fără de obrăsnicie ;
căci cînd să întîlnesc cu altul, sau de treaptă mare,
sau deopotrivă, numaidecît îi dau închinăciune cu
pălăriile în mîină. Și de le va face cinevaș orce
întrebare, îi răspund cu îndrăsneală, dar cu un mij-
loc așa de politefist și dulce, încît întrebătorul
rămîne foarte mulțumit. Dintr-aceasta a lor urmare,
ce au cătră tot omul, să cunoaște că sînt politefsiți
și luminați prin învățătură, știindu-și fieșcare dato-
riia sa ; și de aceia, de bunăvoie să poartă bine cu
fieșcine. Iar la noi, lăcuiitorii, din multa juguire
ce au avut, și neluminare, nu-și cunoaște nici
datoria cătră altul, aducînd închinăciune numai
aceluia de care să teme, cum stăpînu[lu]i său, zap-
ciului, ispravnicului, de-l va cunoaște ; iar cătră
oricare om nu-ș scoate căciula, fie măcar de cea mai
mare treaptă. Cum mi s-au întîmplat chiar mie, să
mă întîlnesc cu mulți lăcuiitori cu căruțe pe drumuri,
și nici unul nici căciula ș-au scos, nici drumul jumă-
tate me-au lăsat, în vreme ce, văzîndu-mă cu barbă,
m-au cunoscut că sînt de treapta Divanului. Iar
mai tînăr fiind, dar ispravnic, și împrejurat de
slugitori, atunci întîlnindu-mă, au căzut la pămînt,
cu capetele goale, ca niște vinovați de moarte, ce ar
fi așteptat scăparea de la mine. Cum și chiar supușii
miei, mie îmi dau închinăciune, iar altuia, fie și
mai mare și mai bătrîn, căci nu are trebuință de
acela, nu-i dă închinăciune. Din care să adună că
neînvățătura și înjuguirea prostește pre om, făcîn-
du-l și rău. Și de aceia cu dreptate să uită asupra
fieșcăruia cu vrăjmășie, socotind că poate și acesta
va veni vreme să-i facă vreun rău, — căci bine
n-au văzut de la nime, — sau că și acela îi va cere

cevaș, căci lui nimic nu-i dă nimic, nici măcar o învățătură, nici un ajutor, nici o îndreptare în datoriile lui, ci trăiaște ca un dobitoac sălbatic. Cum și cei ce sînt oareșce de mai înaltă treaptă decît proștii țerani obicînuiesc către treapta cea mai mare să se arate cu o nespusă și necuviincioasă lingușire, iar către cel mai mic, răstit și îngînfat, vrînd numaidecît să-i arate că este mai mare decît acela. O ! cît ne-am folosi toți deobște cînd și lingușirea către cei mai mari măcar oareșce s-ar mai împuțina, de nu va fi mijloc cu totul să linsească. Și răsteala către cei mai mici, măcar de s-ar înjumătăți, căci atunci s-ar mai cunoaște bunul din rău, prietenul din vrășmas, și curatul din prefăcut. Care aceste toate prefaceri să vădesc cînd vreunul ce este în naltă treaptă scade din putere-i, fiindcă atunci, acea mincinoasă plecăciune și prefăcut prieteșug, și, în scurt, lingușirea ce să arăta către cel mai mare sau bogat, și numai în vremea ce avea trebuință de acela, să prefacă în răutate, obrășnicie și necunostință. Acestea toate nu fac mărturie de om slobod, luminat și cinstit, căci aceia ce să poartă cu acea firească slobozenie, ce mai sus am cuvîntat, să arată în toată vremea tot cu un mijloc către toți, cinstind pe fiecare pe cît să cuvine.

Din Șarding am mers la Minhen prin cele mai de la vale stații : Malhing, p. 1 $\frac{1}{2}$ oraș. Lendorf, p. 1, oraș. Malctle, p. 1, oraș. Altenting, p. 1 $\frac{1}{2}$, oraș. Mildorf, orășel, unde să trece gîrla Tirs. Amfing, p. 1 $\frac{1}{2}$, oraș. Haag, p. 1 $\frac{1}{2}$, oraș. Hohenlinghen, p. 1, oraș. Pasdorf, p. 1, oraș, și Minhen, p. 1.

Acesta este scaunul al Crăiii Bavariei, întru care sînt multe lucruri vrednice de vedere și de însemnare, dar eu am însemnat numai cele de la vale, căci am luat seama mai mult la mijlocul cel blînd și părintesc al otcîrmuitorilor, și la necurmata grijă cum să-și ferească noroadelc ce stăpînesc.

Acest crai de acum al Bavariei, anume Ludovic, mult să silește spre faceri de bine; are mare bun cuget pentru noroadelc creștinești ce să află în nedreptăți. Și cu toate că nu are nici o înclinare și este foarte depărtat, dar, după cît poate, tot ajută. Nu este mai mare bucurie decît de a-l vedea cinevaș cum umblă prin norodul său, prin oraș, prin grădini și la theatru, întoomai ca fieșcare oroșan, și îmbrăcat cu nici un chip de lux, ci cu foarte obicînuite haine, ca să dea bună pildă la ceialanți. În cîte adunări obștești l-am văzut, n-au avut nici o bucățică de semn sau formă împărătească, unde era alți mulți scump îmbrăcați și împodobiți. Mai vîrtos la o litanie, ce să face pe tot anul o dată, cînd să duce mai tot orașul de îl ia de la palat și merg la biserică, de unde, săvîrșindu-să slujba, îl preumblă pre multe ulițe, pîna îl duce iarăș la palat, aflîndu-se în mijlocul norodului, pe jos, iar nu în carîță cu 6 telegari, împresurat de întrarmați. Mai naintea acestii litanii, este o sărbătoare ce să sărbătuiască 15 zile, în luna lui octomvrie, cînd craiul este dator, în toate aceste zile, să iasă afară, la un loc hotărît, cu mulți din ministrii săi și mai tot orașul. Acolo este obicei să se strîngă duprin sate și orașe lăcuiitori cu care vite au mai mari, mai grase și mai frumoase, cu pluguri meșteșugarițe spre ușurință, sau cu oricare

alt meșteșug va fi izvodit din capul său, și oricarele va fi lucrat vreo noao bucată de vreun pînzet, sau va fi făcut vreo mehanică spre vreo înlesnire, toți aceștea, cu acelea frumoase vite sau meșteșuguri, trebuie să treacă pe la acel loc, unde craiul stă cu ministrii săi și iau daruri de la stăpînitor, pentru căci s-au silit să scoată soi de vite bune, sau căci le-au îngrijit, cum și cei ce au isvodit un ce spre folosul obștii. După aceștia vin sumă de oameni călăreți ce aleargă cu o fugă grozavnică, și care întrece pe alții, iarăși iau dar de la craiu. Și cel ce estimp au întrecut pe toți au fost un copil ca de 14 ani. După aceasta urmare și săvîrșire, să face acea litanie, ca un chip de mulțumire a norodului către craiu.

Aceste sînt, fraților, mijloacele cu care zic că oblăduitorii îndemnează pe norod spre îmbunătățiri ale tuturor lucrurilor ce aduc fericire și podoabă. Care va fi acela ce nu va lăcrăma lacrămă de bucurie la o așa vedere, pentru o așa împreunare a oblăduitoriului cu norodul său? Craiul pe norod miluiește și cinstește, pentru o a lui bună urmare. Norodul pe crai iubește, și cu a sa bunăvoie i să supune. Craiul, cu aceste mici daruri și cinsti, îndemnează pe norod să-și îngrijească vitele și toate lucrurile să le întemeieze și să le înfrumusețeze. Norodul, supuindu-să, își îmbogățește patria, pricinuind și craiului laudă și mărire.

(BIBLIOTECA)

Din cîte am văzut întru acest oraș, cel mai vrednic de vedere, și atît de deosibit lucru încît poci zice că în puține locuri să va mai afla, este o mare

zidire coprinzătoare de 52 săli și odăi, întru care au o minunată bibliotecă de cărți deosebite și în toate limbile, în număr peste 400.000 de tomuri, din care 12.000 sînt numai manuscripturi din vremea ce încă tiparul nu s-a isvodisă, și dintră aceste peste 6.000 sînt grecești, dintră care 1.060 sînt numai tomuri ale lui Aristotel. Apoi socotească-să ce comoară de cărți scumpă este aceasta ! Iar celealante manuscripturi, pînă la împlinirea de 12.000 sînt în limba latinească, cea veche nemțească, ovreiască, turcească, arăpească, persienească și eghiptienească. Și din toată această mare sumă de cărți, cele ce au arătat orînduitul om sînt acestea :

Iliada lui Omir, toată tipărită cu slove mari, și în fieștecare foaie, la începerea istoriiei, este și cadra aceii istorii, care este prescrisă după originalul cel mai vechi, ce s-a aflat într-acel frumos oraș Milan, pentru care am cuvîntat în călătoria de al doilea an.

Cartea lui Theocrit, ce se numește *Idilien*, manuscriptă de la anul 1395.

Lexicon latinesc, manuscript pre memvrană, de la anul 1158.

Cartea care s-au găsit din vremea ce s-au descoperit Iraclia și Pombia, întru care, cîte slove s-au putut bine cunoaște, s-au tipărit cu slove negre, iar cîte nu s-au putut desluși, și s-au chipzuit de cei mai învățați că s-ar cuveni a s-a pune cutare cuvînt sau slovă, acele s-au tipărit cu slove roșii ; iar unde au lipsit multe cuvinte și nu au putut nimica chipzui, acolo este loc lăsat.

Istoria firească de toate felurimile ale neamurilor dobitocești ce sînt pre pămînt și în pămînt, sburătoare și în apă, tipărită cu slove de aur.

Harta geografică, cea mai dintîi ce s-au tipărit în oraşul Bolonii al Italiei, mai înainte de ani 385.

Biblia manuscriptă latineşte pe membrană.

〈CABINET FIRESC〉

Cabinet firesc, unde au dobitoace, metaluri, împietriri, mărgelanuri, pocituri ale firii, 5 mumii, felurimi de haine vechi de 100 şi 1.000 de ani, dupre la alte neamuri şi de oameni numiţi, şi alte multe lucruri asemenea, precum s-au mai zis pentru cabinetul firesc al Vienii.

〈ICOANE ŞI CADRE〉

O mare zidire, întru care este adunare peste 10.000 icoane şi cadre, din care unele sînt noao, şi altele foarte vechi, zugrăvite de cei mai vestiţi la meştesugul zugrăviii, din care, cele ce mi s-au părut mai deosebite în asemuire, am însemnat :

Icoana Sfîntului Iosif, ce ţine în braţe trupul milostivului nostru domn I[su]s H[risto]s.

Narţis cel frumos, ce singur s-au îndrăgostit de sine-ş.

Dux Carol al Bavariei, călare şi otcîrmuind regimentul său.

Thisei, carele, lăsînd singură pe Adriana, în ostrovul Naxu, stă gata de a pleca.

Apunerea soarelui, ce să vede după dărămăturile palatului împărătesc de la Roma.

Maria Magdalina.

Un copil ce să silește, suflînd, să stingă o lumînare ce o ține o fată în mîină, și ea rîde pentru zădarnica muncă a copilului.

Iarăș Maria Magdalina, cînd să afla cufundată în pocăință.

Seneca, cînd singur să omoară în baie, slobozin-du-și sîngele din vinele mîinilor și ale picioarelor, căci așa au vrut ucenicul lui, Neron tiranul, să se omoare negreșit, cu orice moarte își va alege.

Arhanghelu Mihail aruncînd jos pre răsvrătitoriul înger.

Toată ceata îngerească aruncîndu-să dinnaintea jertului preaputernicului D[u]mnezeu în Iad.

Răsboiul Amazoanelor.

Biruința lui Thisei ce au făcut-o asupra Palestrii, împărătesii Amazoanelor, săvîrșindu-o la podul de peste gîrla Fermodon.

Don Ferdinand, fratele lui Filip al IV-lea, crai al Spaniei.

Avraam, stînd gata să jertfească pre fiul său Isaac, și îngerul îl poprește.

Rafail cel vestit.

Fecioara Maică, ținînd în brațe pre I[su]s H[risto]s.

Moartea pruncilor celor nevinovați și împotrivirea maicilor, ce s-au urmat în vremea lui Irod.

I[su]s H[risto]s priimind cu blîndețe pe pocăita păcătoasă.

Toate aceste icoane și cadre au o așa asemănare, unile în bucurie, altele în tristare, cum și în mînie și în bătaie, după cum am zis pentru maicile ce s-au împotrivit trăgînd pe copiii lor din mîinile vrășmașilor, și mai vîrtos aceia cu lumina ce să

muncește copilu să o stingă, atît le este asămuierea, încît stau la fieșcare cîte 30-40 de privitori vreme destulă, făr' de a-i lăsa inima să se mute și la altă vedere. Mult m-aș fi întins asupra mirării acestor asămuiiri, dar me-au fost teamă să nu se supere cititorii. Iar cînd vreunul, în urma acestii citiri, ar vedea aceste zugrăveli, cum și cele de la Viena, ce sînt la Belvedere, atuncea aș fi încredințat că ar zice că am scris puțin asupra asămuiirii.

Altă zidire, iarăș cu cadre, dar nu și vechi, ci numai noao, zugrăvite de cei mai vestiți zugravi de acuma, din care iarăș cele ce am însemnat sînt: cadra acelu de acum crai al Bavariei, Ludovic I i a crăiasii, cum și a altora din familia curții, — unde au și felurimi de statue de marmură și mari tapi-serii de China.

〈GRĂDINILE〉

Grădina curții, care despre o parte are palatul crăiesc, despre alta o casernă mare, înaintea căriia în toate zilele să face mustra soldaților, cîștigînd plimbarea grădinii și această vedere; și la celelalte 2 părți sînt namestii mari pe stîlpi, unde sînt cadrele ce am numit mai sus. Această toată plimbare are numai copaci mulți și mari, printr-înșii așternut nisip, și pe la locuri cu brazdă, și lăviți de ședere. La mijloc un foișor rătund, unde dau băuturi: la 4 colțuri, 4 havuzuri. Dintr-această grădină trec într-altă, ce o numesc grădină englezască. Această este atît de mare, încît măcar cel mai obicînit om la umblet nu va putea întru o zi

să o împrejure. Să împlimbă printr-însa cu căritele și călări, avînd drumuri slobode și pentru cară, ce mai de drept vor să treacă, la alte sate, și cu toată această slobozenie, tot este o grădină din cele dinții. Curg printr-însa râuri curgătoare, peste care sînt felurimi de poduri și fuișoare. Are alee în multe felurimi, cum și spaleruri, păduri și alte multe podoabe, unde este și palatul prințului Carol, frațele craiului.

Altă grădină crăiască, pe care cu dreptate o numesc Nimfenburg, adică Lăcașul Zinelor, care este departe de orașul Minhen cale ca de un ceas mergînd cu cai, și tot acest drum este frumos lucrat, cu alee de tei și plopî. Trei mari podoabe are această grădină : gîrle, grădină și palat, care despre o parte are grădină, și despre alta curte, ce este foarte mare și rătundă, avînd, bez palatul, a căruia ocolîșul este peste 400 stînjini, și alte 10 case în ocolîșul curții, deosibite una de alta și împreunate cu zidurile curții. În mijlocul acestii mari curți și namestii, un mic heleșteu în mijlocul căruia este o moviliță de bolovani de piatră, dintr-a căruia mijloc să aruncă drept în sus apă naltă ca de 5 stînjini, și grosul ca pe mîină. Dintr-aceasta apă umplîndu-să heleșteul, să mai face o gîrliță, ce este pe marginea drumului, a căruia lungime ține ca o jumătate de ceas, și lățimea ca de 10 stînjini. Această curte rătundă, cu heleșteul la mijloc și șadrivanu, cu palat și celelalte 10 case, aduc o mare plăcere la ochii privitorilor, și poci zice că o asemenea curte nu am mai văzut. Iar grădina are tot cam o formă cu cea de la Seenbrun, avînd înaintea palatului un mare ochi de grădină, făr' de copaci, ci numai așternut cu brasdă și felurimi de flori ; și la mijlocul acestui loc, un havuz mare cu șadrivan, avînd

iară o aruncătură de apă, asemenea naltă și groasă cu cea din curte. De amîndouă părțile acei grădini cu flori numai, sînt vreo cîteva postamenturi, de[a]-supra cărora au statue de marmură; apoi, de cîte trele părți, să întind grădini cu copaci întru o mărime nespusă, și iarăș cu felurimi de alce, unile întunecoase, altele luminoase, cum și spaleruri și alte multe figuri prin copaci formalisite, și pe alocurea felurimi de foișoare, cum și case întregi, pe alocurea mobilate cu mare gust, i orangerie cu sumă de flori și copaci deosibiți streini; și, prin toată această mărime de grădină, sînt și multe canaluri cu apă curgătoare, lată de 5-10 stînjini, și altele sînt întregi gîrle, din care să fac și heleștee, unde au și luntrii pentru plimbare. Aceste multe ocolișuri de canaluri și gîrle, unde au și felurimi de poduri asupra-le, pricinuiesc cea mai mare frumuseță și mulțumire privitorilor. Dintr-un alt izvor, iarăș să aruncă apa, curgînd în toate părțile, întocmai ca o umbrelă, din care mai la vale iarăș să fac multe figuri, unde sînt și 3 statue de marmură, scobite chiar de acel vestit Canova. Și cîte alte multe felurimi de înfrumusețări mai sînt.

La acest palat ș-au dat sfîrșitul Maximilian Iosif craiul, părintele acestui de acum crai, cu un sfîrșit foarte odihnit, întocmai cu iubitoriul de Dumnezeu episcopul nostru, răposatul întru fericire, Iosif Argeșiu, carele, după ce ș-au făcut închinăciunea cătră milostivul Dumnezeu, adormind, nu s-au mai deșteptat.

Grădina Cerbilor, unde poate fi peste 150 capete de vite sălbatice și de multe feluri.

Grădina cu toate buruienile cîte sunt trebuincioase la meșteșugul doftoriilor și alte multe grădini, pe care, nevăzîndu-le, nu am putut a le scrie.

Cabinet de miniaturi, unde au felurimi și minunate mici chipuri lucrate pe fildeș și pe alte metaluri.

O altă zidire, întru care au adunare de multe lucruri de mare preț, cum mulțime de antici, mari bucăți de mărgăeanuri și toate felurimile de metaluri. Și alte multe dulapuri pline cu asemenea lucruri.

Altă zidire, iar cu adunare de multe monede, medaluri și alte măruntaie tot din vechime.

I altă zidire, întru care au obștească adunare de toate uneltele a tuturilor meșteșugurilor.

Ipat altă, întru care este crăiască adunare de cadre lucrate cu mîna, făr' de fețe, cum și miniat-uri pe zmaț, i în fildeș săpate, și mozaicuri.

Ipat altă, întru care au adunare de lucruri firești și instrumenturi mathematicești.

Fabrică de toate instrumentele mathematicești.

Fabrică de porțelanuri.

Școală unde învață damele cele de mai de înaltă treaptă meșteșugul opticesc.

Iar școală, unde să învață săpatul pietrilor.

Lițeu cel mare, unde dă învățare în limba elinească acel vestit profesor din toată Evropa, anume Thirsie, om de neam saxon, învățat, blajîn și foarte iubitori de omenire, pentru care daruri este și sfetnic al curții crăiești.

Școala ce să numește Ghinnasium.

Școala unde să învață pajii crăiești.

Școala de cadeți.

Școala ce-i zic Institutul, unde me-am și lăsat 2 fii, pe Radul și Alexandru.

Școala a practiceștii învățături de doftori.

Școala de gerahi.

Școala de moașe.

Școală crăiască pentru buna creștere a tinerilor.

Școală pentru copiii garnisonilor și ai invaliților, adică ai bătrânilor și ai răniților, și pentru cei ce nu mai pot lucra pentru vericare pricină.

Școală obștească ce este de o mărime nespusă.

Școale de învățături în parte.

Școală filosoficească.

Și, bez acestea, mai sînt și alte școale, dar eu nici vreme am mai avut a le afla, nici am putut a mai alerga, aflîndu-mă tot bolnav din Geneva și pînă m-am întors acasă.

Academia Științelor.

Academia crăiască a meșteșugului zograficesc.

Creștere de copii lăpădați și sîrmani.

Casă de a împrumuta pe scăpătați în multe chipuri.

Spitalul al craiului Iosif.

Spitalul ce-i zic al Sf[î]ntului D[u]h.

Spitalul ostășesc.

Spitalul pentru ceia ce nu mai pot avea tămăduire ; și spitaluri iară mai sînt alte.

O mare zidire întru care string pe toți cei scăpătați, și spre fericire îi îndemnează și îi îndreptează prin învățături de meșteșuguri, cum am cuvîntat și la Viena.

Bez 2 theatre obicînuite, și unul al palatului, dar slobod și obștii, mai este și altul, ce-l numesc crăiesc, dar iarăș slobod, care, pentru mărimea și podoaba ce are, să numără cu cele dintîi și numite duprin aceste țări. Bez toate aceste ce am însemnat,

mai sînt și alte multe lucruri folositoare obștii și spre podoaba orașului, pe care, nevăzîndu-le, nu le-am scris.

★

Iar din orașul Minhen călătorind spre Elveția, am trecut prin stațiile cele mai de la vale : Pfäfers, p. 1, oraș ; Inning, p. 1, sat mare ; Landberg, p. 1¹/₂, oraș mare în cetate, din care, eșind, să trece gîrla Leah, pe pod stătător, foarte țeapăn și frumos. Într-aceste 2 stații ajunge capul bălții ce să numește Ammerzee. Buhloe, p. 1, oraș ; Caufberan, p. 1¹/₂, oraș ; Obergingburg, p. 1, sat mare, Chempten, p. 1, oraș mare în cetate, unde să și trece gîrla Iller, din care au făcut un cataract foarte minunat, lung ca de 40 stînjini, cu 3 seturi pardosite cu podine și foarte drept cumpănite, încît să aruncă apa peste toată lungimea, tot la o măsură, din set în set, care vedere nu e puțin minunată. Apoi, în Isni, orășel ; Banghei, p. 1¹/₂, oraș ; Retenbah, p. 1¹/₂ oraș ; Lindau, p. 2, oraș cu cetate, în ostrovul ce este în balta Boden, unde este și hotarul Bavariei de către Elveția.

În tot acest ținut al Bavariei sămănăturile sînt cele ce mai înapoi am cuvîntat ; și pădurile toate de brazi și molitfi, încît și pe locurile cele șete, în loc de mărăcini și tufe, sînt numai brazi ; fiindcă tot pămîntul este pietros și, cel mai bun, nisipos, de aceia și altfeli de copaci nu odrăslește. Toate cherestielele de casă și lemnele de foc cunoscut lucru iaste că sînt tot de brad.

Vitele sînt mari, și mai mult cai decît boi întrebunțează la toate lucrurile cîmpului și la transpor-

turi ; și din boi¹, cei mai mulți sînt sau negri² lăcui, sau castanii, și bălțați negri² cu alb, și castanii iară cu alb. Și zic că acest neam de vaci dau lapte de 5 ori mai mult decît celelalte. Grajdurile, ce au pe la toate satele, sînt vrednice de vedere, căci sînt pardosite cu temei și cu orînduială de a putea să fie tot curate, avînd și fîntîna într-însele curgătoare. Iaslele sînt și de piatră, grătarurile și de fer, și toată vita deosebită cu stîlpi și cu scînduri. Într-aceste grajduri au vacile legate cu lanțuri de 2 părți.

Clima acestui loc nu este mai călduroasă decît a noastră ; dar fiindcă lucrează pămîntul bine și îl ajută cu multe chipuri, mai nu rămîne loc pe care nu îl samănă de 2 ori într-un an, și pe cele mai multe le samănă cu sămînță de trifoi și de alte felurimi fîn bun, carele, crescînd numai ca de 2 palme, îl cosesc. Și aceasta negreșit o fac, căci lăcuiitorii sînt mulți, și locul strîmt. Dintr-aceasta a lor strîmtorare și pe un loc pietros să face dovadă că au dreaptă oblăduire.

Portul naționalicesc este pălărie mică, cămașă curată, veste sau spențer, pantaloni pînă în genunchi, ciorapi lunji albi sau albaștri, lucrați preste tot cu găurele și flori, pantofi cu cătărăină de[a]supra. Iar cum nu este plugar, ci oroșan, dogar, cismar, fierar, acestea toți poartă ca tot nobl, avînd deosebire numai prețul materiilor ; iar într-alt chip, sînt împreună cu cea mai naltă nobilită, și chiar cu craiul, la theatre, la împlimbări obștești și la grădini, destul numai să fie curat îmbrăcat și să se poarte bine, lucru care îl vede omul la toți deobște.

¹ În textul de bază : *boii*. (N. ed.)

² În textul de bază : *negrii*. (N. ed.)

Iar cît pentru starea norodului, din cele mai de la vale scrisă, poate fieşcare să judece.

Coborîndu-mă la un sat, să intru în biru, am văzut, aproape, o căscioară decît toate celelalte mai împodobită şi curată, zugrăvită, cu geamuri mari, cu jealogii, şi o poartă foarte frumos lucrată ; şi întrebînd pe sluga birtului cine lăcuieşte într-aceia casă, me-au spus că un sătean. Atunci, coprinzîndu-mă mirare, m-am îndemnat şi m-am suit să văz cele din năuntru, unde, întîmpinînd pe gazdă, i-am spus curat că sînt călător strein şi că frumuseţea şi curăţenia casii m-au îndemnat să mă sui ca să văz cele din năuntru ; atunci săteanul cu mare bucurie m-au îndreptat întîi în doao odăi, unde avea numai paturi cu aşternuturi, scaune, mese, cadre şi harta patriii lui ; apoi m-au îndreptat în alte 3 odăi, unde era tot poliţe, deasupra cărora avea toate felurimile de vase, din fieşcare mai multe decît ar fi putut fi trebuincioase unii bune şi bogate gazde ; şi din toate arăt numai un feli, că avea peste 50 năstrăpi de apă, din care ca vro 30 era de sticlă, şi celelalte de pămînt alb, şi toate cu fundurile şi capacele de cusitori, după cum pe acolo să obicînuieşte. Atunci l-am întrebat pentru ce din fieşcare feli are o aşa mulţime ? El me-au răspuns că, ca nişte lucruri totde[a]una trebuincioase casii, le-au cumpărat la vreme de tîrg, căci să vînd cu preţul jumătate, şi apoi nu mai are grije multă vreme. Acum judece fieşcine stările oamenilor proşti de prin aceste locuri ; şi acest feli de stări au văzut mulţi fraţi compatrioţi care au intrat în Austria şi au umblat prin satele săseşti. Apoi iarăş,

mai întrebându-l cum au agonisit o așa îndestulată stare, cu ce meserie neguțitorindu-să, el me-au răspuns, cu puține cuvinte, că, lucrând în toate zilele de preste an, în cele bune la câmp, și în cele rele la lucrurile casii, și plătind craiului al 11-lea parte din agoniseala lui, pentru care și mulțumește milostivului D[u]mnezeu.

Această baltă Boden este împrejurată de 5 stăpîniri : de a Bavariei, Virtemberg, Baden, Elveția și Tirol ; a căriia lungimea este ca de 20 ceasuri, și lățimea ca de 6. Și ca să nu trec această baltă în lățimea ei, fiind și vîntul împotriva, m-am lăsat tocmai la capul despre Constanț, unde este baltă mai îngustă. Și trecînd prin stăpînirea Crăiei Virtemberg și Baden, și mergînd tot pre marginea bălții, am văzut o nespusă frumuseță ; căci pe tot acest drum se țin lanț casele, avînd despre o parte de drum vii, și despre altă grădini, pînă în marginea apii. Și viile, în toate aceste ținuturi, au o foarte bună orînduială la sădirea lor, fiind în toate părțile pe linie foarte dreaptă pusă, și închisoarea fieșcării vii, atît de cătră vecini, cît și de cătră drum, este tot cu spaleruri. Această vedere de vii, case, grădini, și peste toată baltă mulțime de luntrii cu pînze, — este o frumuseță deosebită.

Din Lindau călătorind prin cele mai de la vale sate și orașe ale Crăiei Virtemberg și Marelui Dux de Baden, carele, nefiind pe drumul poștii cel mare, nu însemnai stații și poște, ci numai numele satelor și ale orașelor, care sînt acestea : Eșa, Enzesvailer, Crezbor, Nollenbarc, Beznau, Ghizenvailer,

Oberdorf, Frischirhen și Friedrihsafen, oraș frumos, în marginea bălții, avînd și o linie de case noao, foarte frumoase, afară din oraș, pe malul bălții, a cărora podoaba și frumuseța este deosebit lucru ; căci, bez arhitectura a toatii linii caselor, dobîndește vederea mare mulțumire din pricina bălții, grădinilor și a viilor. Apoi, de aciia, în satul Ofen, Manțel, Fișbah, Imanștat, într-aceste 3 sate este hotarul Virtemberg de cătră Baden, Ripen, Haagnau, Steten și Merțburg, oraș iară în marginea bălții, de unde, întrînd în luntre mare cu pînze, am trecut 2 ceasuri la orașul Constanț. Printr-această baltă curge gîrla Rinul, ce izvoraște din munții Alpi ai Elveții și, petrecînd prin baltă și eșînd, face hotarul Elveții de cătră Baden, și iarăș al Baden de cătră Franția, și apoi tocina laolantă intră în mare ; care gîrlă să și trece, întrînd în orașul Constanț, pe un pod stătător, foarte temeinic, avînd împreunat cu podul și namestii de fabrice cu felurimi de mori și herăstraie de scînduri.

Acest oraș este destul de frumos și în cetate foarte temeinică, prisosindu-să frumusețea cu vederea Rinului și a bălții.

De aciia mai nainte să începe hotarul Elveții, în care, întrînd și mergînd drept spre Geneva¹, am trecut prin 9 cantoane din 22 ce are. Cantonul să poate socoti ca un județ, cu atîta numai deosebire că fieșcare canton îș are obiceiurile și prăvilile lui, care să potrivesc cu foloasele locului, făr' de a avea putere de a să amesteca un canton la stăpînirea altuia, cu toate că în cantonul Bern lăcuiesc toți elcii cei streini, și poate a să numi cel dintîi oraș.

¹ În textul de bază : *Geneva*. (N. ed.)

fieșcare canton își taie moneda, avînd deosebite marca unuia de a altuia.

În toată Elveția, nobl și prost nu este, ci toți sînt frați compatrioți. Pe următorii orînduitelor slujbe ale fieșcărui canton îi orînduiesc deputații ai fieșcărui sat, care sînt dator să slujească în soroc de trei ani.

Toți lăcuitorii sînt ostași, și la vreme de trebuință fieșcare trebuie să slujească ; iar în vreme de pace, numai pentru buna orînduială slujesc cu rînd.

Din Constanța am intrat în cantonul Tiurgau, al căruia lăcuitorii sînt suflete 79.300, și am trecut prin Frauenfeld, p. 1 $\frac{1}{2}$, oraș mic dar foarte frumos, fiind oamenii cu totul dați la podoaba caselor și înfrumusețarea grădinilor. Casa poștii este un lucru deosebit, și grădina ei așijderea, cu toate că este mică, dar este vrednică de a primi măcar pe oricare om într-însa, căci are ce vedea. Și oricare altă casă a orașului au avut loc măcar numai de 5 stînjini, îl are făcut grădină, prin care dă miros și aer curat orașului ; căci într-acele mici locuri (care sînt foarte multe) au movilițe, asupra cărora sînt sădite toate felurile de flori cele cu miros ; și, printr-acestea, copaci streini, și alții tunși în felurimi de forme, la care poate ședea cineva vreme destulă să le bage seamă, și tot bucuros nu să va depărta. Toate casele orașului sînt lucrate cu arhitectura cea noao, zugrăvite, și cu felurimi de podoabe ; dar din toate, cum am zis, este de mirare casa și grădina poștii. Căci cum să apropie călătorul de oraș, pe aceasta o vede mai întîi, mare și împodobită, și cu deosebite lucruri în grădină, pentru care și soco-

tește că este a vreunui prinț și foarte bogat. Apoi viind împotriva porții și citind cele scrise, află că este poștă.

(CUVINTĂRI DEOSFITE)

Atunci ce rămîne să facă unul ca mine, decît aducîndu-mi aminte că în patria mea, din pricina nestătorniciei, nici un feli de podoabă nu poate sta în ființă, zic, ce rămîne să facă alt decît a ofta? Căci cele ce lucrăm muncind în 10 ani, numai într-o zi le predem, lăsîndu-ne patria și fugind prin țări streine. Împărații Evropii să bucură cînd văd acest feli de casă și cînd supușii lor zidesc, sădesc și înfrumusețează orașele și satele; iar ai noștri să bucură cînd nu ne rămîne cărămidă peste cărămidă. Cînd voi vrea să blestem pe cel mai mare vrăjmaș al meu, e destul de voi zice: să-i fie într-un zădar lucrurile sale. Numai a zecea parte din cîte chiar mîinile mele au lucrat, și numai într-acele rele zile întru care tot omul sta închis la căldură, și acum, la cele mai multe sădiri nici locurile nu să cunosc, Și cînd voi voi să însemnez prăpădenia a toată Țării Rumânești, ce au încercat-o în 5 rînduri în soroc de 26 de ani, trebuie să fac un tom întreg, coprinzător numai de acele obștești stingeri ale țării.

Din Frauenfeld am mers în Islicon, unde sînt multe fabrici întru care să lucrează stambe. Aciia este și hotarul cantonului Tiurgau de cătră c[anto-

nul] Zurich, ce are lăcuitori suf[lete] 182.100 ; apoi în Vintetur, p. 1½, oraș mare și iarăș împodobit cu multe case bune și grădini frumoase ; în Tess, unde să trece gîrla Tess, din care iarăș fac un cataract ca cele ce am mai numit.

Printr-aceste numai puține orașe călătorind, încredințaz pe cititori că nu am putut răbda de a merge pîna la Geneva, sau Lozana, sau Bern, ce sînt orașe mari, și apoi să fac descriere. Căci într-aceasta scurtă călătorie mi s-au făcut destulă deslușire de toate chipurile fericirilor ale aceștii nații.

⟨CUVINTARE DEOSEBITA⟩

Negreșit, acel Gulielm Tel, carele au desrobit pe acest neam și i-au dat o așa începere de bună otcîrmuire, sf[î]nt nu va fi, iar într-acei mai mari făcători de bine din lume, trebuie a să număra.

La cel mai de nimic sat, anume Grihdorf, înnop-tînd, am găsdut la birt, unde întrînd un sătean în odaia ce eram, ne-au întrebat de este priimit să stea cu noi de vorbă pentru petrecerea de vreme. Carele, după multe vorbe și întrebări ce i-am făcut pentru obiceiurile și prăvilile lor, după ce ne-au dat să pricepem că vorbește franțozește, nemțește și italienește, au început și elinica, zicînd trei-patru rînduri din Xenofon, și vreo doao stihuri din Omir. Și întrebîndu-l unde au învățat elinica, me-au răspuns că în toate satele lor trebuie să fie școală în limba națională, și care din școlari să îndulcește la învățături, merge la școalele duprin orașe, unde sînt învățăturile mai nalte și în multe limbi ; și la

acele școale poate fieșcare a câștiga învățătură, după cîtă rîvnă va avea.

Apoi au venit copila birtașului, ca de 10 ani, și ne-au cîntat cu clavirul și cu glasul, și alții ce să silea în tot chipul să ne odihnească. Și alte multe ce abea le vede cinevaș, și foarte rar, în orașele noastre, le-am văzut întru acest sățucean, pe care harta nici că îl are, pentru micșorarea lui. Dar întocmai parcă și firea au vrut să slugească acestii nații, căci în alte părți anevoie să vadă alți copaci decît brazi ; iar în Elveția, de toate felurile, ca la blagoslovitul pămînt al Valahiei. Și cîmpurile, pe la cele mai multe locuri, au un așezămînt foarte frumos, fiind întocmai ca albia, unde în sus de amîndoaș părțile au viile, mai la vale au livezi cu pometuri, și la mijloc sămănăturile, între care este și drumul. Cum și unde s-au întîmplat cîte o rîpă, sau cea mai mică nepotrivire a locului, ei pe tot anul cîte puțin au săpat de sus și au aruncat în groapă, pînă au oblit și au înfrumusețat locul ce au fost urît și nefolositor. Asemenea lucruri am văzut chiar în călătoria mea, și întrebînd pre muncitori pentru ce să străduiesc la acel colț fără de folos, me-au răspuns că această muncă o face întru această vreme cînd nu au lucru trebuincios, și că acest loc, oblindu-să, îi va folosi, și că sînt datorî un loc urît să-l facă frumos, cînd va fi prin putință. Acum judece fieșcare cît acest loc și neam sînt în cele mai nalte fericiri, încît au vreme și rîpele să le oblească ! Apoi și semnele ce au pe drumuri pentru înlesnirea călătorilor, sînt mai deosebite decît în celelalte ținuturi, căci le au întocmite în toate satele, întrînd și eșind, pe care scriu pentru fieșcare drum la care loc merge ; așisderea și la răspîntiile ce pe drumuri sînt, cum și la tot ceasul, alți

stâlpi cu însemnare de cîte ceasuri mai sînt pînă la cel din nainte oraş. Şi oriunde este vale mare, unde trebuie călătorul să-ş împiedece roata, iarăş este stîlp cu o roată zugrăvită şi pusă pe piedecă, scriind că negreşit trebuie să împiedece. Pe aceste drumuri, numai acela poate perde drumul care nu va fi ştiind nici o limbă evropenească. Şi cîte alte multe po-doabe şi fericiri obşteşti sînt pe care nu le cunosc, din pricina grabnicii mele treceri.

Din Tess am mers în satul Valizelee, unde, puţin mai nainte, să trece rîul Tlat pe pod stătător, lung de 12 st[înjinii], închis de amîndoa pârţile şi învălit cu ţigle. Şi această toată greutate spînzură numai în meşteşug, căci este întemeiat numai la căpătîie, făr' de a mai avea vreun stîlp în apă, în toată lungimea. Şi în Zurich, p. 2, oraş mare, în cetate, şi foarte frumos, căruia îi măreşte frumuseţea curgerea printr-însul de trei gîrle¹, din care cea dintîi este gîrla Limat, ce să trece pe un pod stătător, foarte minunat. Apoi, la mijlocul oraşului, curge balta Zurich², a căriia lungimea îi este ca de 12 ceasuri, şi lăţimea ca de 2. Această baltă, îngus-

¹ În realitate, prin Zürich curg numai două „gîrle” : *Limmat* şi *Sihl*. (N. ed.)

² *Balta Zurich* (*Lacul Zürich—Züricher See*) nu „curge” prin „mijlocul oraşului” cum scrie Dinicu Golescu, ci „oraşul în cetate” este aşezat pe malul nordic al Lacului Zürich, într-un triunghi format de Lacul Zürich, rîul Limmat şi un afluent al rîului Limmat, rîul Sihl. După cum reiese din fraza următoare („Această baltă, îngustîndu-să la capul despre oraş, curge prin mijlocul oraşului”) călătorul nostru confundă rîul Limmat, la ieşirea din Lacul Zürich, cu însuşi Lacul Zürich. Aici este, probabil, „sursa” celor „trei gîrle” care curg prin Zürich. (N. ed.)

tîndu-să la capul despre oraş, curge prin mijlocul oraşului şi să trece pe un pod atît de lung, lat şi ţeapăn, încît aciia este cea mai mare piaţa a oraşului, unde şed mii de oameni, cumpărători şi vînzători de toate felurimile, cum : legumi, poame, păsări, pîine, toate verdeţurile, pescării şi orice lucruri obicînuiesc de aduc în pieţe spre vînzare. Şi bez această mulţime de oameni şi lucruri, sînt şi vreo cîteva prăvălii cu mărfuri, tot asupra acestui pod. Şi la ceialaltă margine de oraş curge gîrla Geele, ce să trece iarăş pe un pod stătător şi bine lucrat. Şi fiindcă aceste două gîrle sînt mari, au şi deosebite canaluri. Şi, în scurt, acest oraş este unul din cele dintîi ale Elveţiei.

(CUVÎNTĂRI DEOSEBITE)

De aciia am mers în satul Alsteten, unde iarăş mi s-au întîmplat o vrednică de scris întîmplare. Coborînd la birt, m-au întrebat un om de unde venim. Eu spuindu-i că de la Cronştat, el au prisosit : că de la Cronştatul din Transilvania, ce să hotăraşte cu Valahia ? Căci este Cronştat şi în Rosia, şi trebuia să-i fac deosebire. Eu, văzînd că are ştiinţă gheograficească, am întrebat pe birtaş : „Ce om este ?” El me-au răspuns că este ţăran plugar, şi că au venit căci astăzi este zioa gazeturilor, şi că să strîng unii de le cetesc ; şi că de vreîn să le cetim, să intrăm în odaia obştii, unde, întrînd, am găsit alţi trei-patru ca acela, cu foi de gazeturi în mîini. Atunci m-au coprins gîndurile, văzînd că ţeranii Elveţiei, vrînd să ştie ce curge în lume, să strîng şi cetesc gazeturi. Şi cel ce m-au întrebat de unde viu, me-au făcut

destulă dovadă că sau au cetit gheografie, sau că de multe ori s-au uitat pe hartă. O ! ce întristată aducere aminte ! Căci în anul 1824, mergînd la Cluj, Peșta și Mehadia cu dumnealui fratele logofătul Manolache Băleanul, au primit o scrisoare de la cinstita canțelaria logofetei cei mari, asupra căreia adresul era : „Cătră dumnealui..., la Mehadia, în ținutul Transilvaniei“. Din care să cunoaște că nici unul din canțelaristi nu au știut că Mehadia nu este în ținutul Transilvaniei, cu toate că este și aproape de hotarele Valahiei, — iar elvetul plugar, și peste patru împărății departe, au știut care unde este și cu care loc să hotăraște.

Apoi am mers în satul Dieticon, — unde să isprăvește hotarul cantonului Zurich și începe al c[an-
tonului] Argau, care coprinde lăcuiitori 144.400 suflete, unde să trece gîrla Riten. Baden, p. 1 $\frac{1}{2}$, oraș măricel, în cetate, lîngă marginea gîrlii Limat. Melinghen, p. 1 $\frac{1}{2}$, oraș, încungiurat cu cetate, unde să trece gîrla Reuss, pe pod stătător, mare și frumos. Lințburg, p. 1 $\frac{1}{2}$, oraș unde este mare fabrică de pînzeturi, unde să isprăvește cantonul Argau și să începe a lui Bern, care are lăcuiitori 294.500 suflete. Calehberg, p. 1, unde să trece gîrla Gros ; Papirmile, adecă moară de hîrtie.

(BERN)

De aciia și pînă la Bern, cale ca de un ceas, să începe un drum frumos, cu deosebite spaleruri și alee, unde este și plimbarea oroșanilor, avînd la

mîna stîngă un deal foarte nalt și lung, drept oblit și brezduit. Și la dreapta de drum este aleaoa pentru plimbare, care alea și deal ține pînă a intra în oraș. Întru care întrînd, să trece gîrla Aar, pe un pod de piatră foarte temeinic și frumos, avînd pe amîndoa pârțile, în loc de parmaclîc, balcoane de her, a căruia lungimea este ca de 30 st[înjin].

Acest oraș Bern, pentru vreo cîteva lucruri deosebite ce are, poate a să socoti ca un scaun al Elveții. Aciia lăcuiesc și toți elcii curților streine. Este zidit pe o movilă foarte mare și naltă, care movilă puțin loc rămîne de nu să ocolește de gîrla Aar, rămîind movila cu orașul întocmai ca un ostrov, avînd nălțime peste 50 st[înjin], socotindu-să din lumina apii pînă în cel mai nalt loc al orașului, însă linie dreaptă în sus, iar nu strîmbă, căci așa poate fi și 150. La acest mai nalt loc al orașului este un turn cu ceasornic, ce are o mehanică prin care bate sferturile o statuă mică de om, și alte 8 statue să întorc împrejur. Iar în vîrfu clopotniții, bate ceasurile o statuă mare, ca cel mai mare trup de om, îmbrăcat cu haine de her [ca] cele vechi românești.

O plimbare de zioa și noaptea, fiindcă o luminează cu felinare, foarte frumoasă și romanticească. Aceasta are copaci mulți și mari, în rînd sădiți, și ramurile toate împreunate, apoi de[a]supra tunși drept, văzindu-să întocmai ca un învăliș verde; așijderea și pe dedesubt, nalt ca 2 st[înjin], iar tunși, văzindu-să peste tot ca un tavan verde. Aceasta este în muchea dealului, unde pe jos este curgerea gîrlii, din care au cataract făcut, lungu ca de 30 st[înjin], ce înmulțește frumusețea plimbării cu vederea cataractului și cu auzirea sgomotului. Și toată această nălțime este înmemeiată cu un zid

de piatră : și poate fi, din lumina apii și pînă în vîrf, la această plimbare, ca 35 st[înjin]i năltime. Dintr-această năltime, la anul 1654, mai 25, cînd într-acest loc nu era plimbare, ci loc unde tinerimea învăța călăriia, au căzut tocmai jos, cu calul dinpreună, un propoveduitor, anume Teobold Vaindepfen, și nu au murit, ci numai ș-au frînt un picior, și, doftorindu-l, au mai trăit încă 6 ani, tot propoveduind. Această întîmplare stă scrisă într-o peatră ce este zidită tocmai în locul întîmplării.

O biserică catedrală, adică sobor, ce are o lucrare deosebită, atît înăuntru, cît și pe afară. Intratul este prin trei uși, și la cea din mijloc, și mai mare, este împrejură-i sumă de trupuri mici de marmură, scoase afară din fața zidului, și toate din istoriile bisericești, lucrate cu mare meșteșug. Turnul are o atîta năltime și lățime, încît sînt înăuntru multe lăcașuri de oameni. Au noao clopote, pe care trăgîndu-le cu meșteșug, nu fac numai sunete de clopote mari sau mici, ci fac o armonie foarte plăcută urechilor, dinpreună jalnică și grozavnică.

Pe marginea gîrlii este o acest fel de zidire, încît ochii mei văzînd-o, am hotărît că este vreun palat, pentru a sa mărime și frumoasă lucrare ce are pe dinafară, iar înăuntru sînt mori.

Din cele deosebite lucruri este și ulița cea mare, pe care să urcă omul la mijlocul orașului, căci este lată ca de 10 st[înjin]i, și prin mijloc curge un rîuleț de apă pe șanț de piatră, avînd și ulițele bine pardosite, și zidirile de amîndoao părțile în linie. Și bez că ulița este atîta de lată, apoi și de amîndoao părțile sînt zidirile pe stîlpi cu bolte, rămîind din stîlpi și pînă la ușile prăvăliilor loc de 1 st[înjin] și jumătate, care loc este pardosit cu lespezi de

piatră, prin care umbla toți cei pe jos, căci sînt apururea curate și neploate.

Orașul este tot luminat.

Magazie de tot feliul, arme, și tunuri, și vreo cîteva trupuri îmbrăcate cu acele haine de her, romanești, dintră care unul este Berthold al V-lea, dux de Geringhen, cel ce întîiaș dată au zidit orașul Bern, în anul 1191. Așijderea și trupul aceluia ce au putrezit, iar numele în veci îi va fi nemuritor, adecă al lui Gulielm Tel, cel ce au fost pricina de au ajuns Elveția întru această mare fericire. Mulți împărați și crai mor dinpreună cu numele mărilor lor, iar al acestor făcători de bine obștești în veci le rămîne numele nemuritoare.

Cum și o mărime de zidire ce poate osteni pe cel mai sprinten tînăr, de va voi să o preumbe, unde au creșterea de copii sîrmani, cu o orînduială foarte bună. Această facere de bine de la nici un oraș mare nu lipsește.

Altă zidire mare, unde au foarte adînc în pămînt pivniță, și deasupra magazia orașului. Cînd zic zidire mare, să nu socotească cititorul că este ocolușul zidirii de 100 st[înjinii], ci 4-5.

⟨BIRTURILE⟩

Dar birturile, ce sînt pe la sate și orașe, cum le voi lăsa făr' de a nu cuvînta pentru mărimea zidurilor, podoaba odăilor și curățenia așternuturilor, ce sînt toate în paturi lucrate frumos, de lemn de mahon sau de nuc, pe roate de aramă și acoperite ca felurimi de perdele, unile de maldehi, altele de percal, atîrnate pe felurimi de lemne poleite, și,

în scurt, întocmai ca paturile acelor dame ce firește sînt curate și au bani și gust. Și asemenea paturi nu au la un birt 3-4, ci 10-20, apoi mai proaste, au întreite. Călătoriul, măcar vara, măcar iarna este foarte odihnit, pentru îmbunătățirea drumurilor și odihna lăcașurilor. De a sta un călător sau chiriaș mărfurilor măcar un sfert pentru răutatea drumurilor, aceasta este peste putință să se întîmple, în toate aceste părți de locuri ce am umblat, bez în pusta Ungarii. Iar pe la noi am stat de multe ori, și cu poșta călătorind, nămolit în tină de cu sara pînă a doua zi dimineața ; cum și de multe ori am dormit pe scîndură în odaia cîrciumii, cu destul calabalic de copii. Nu doar că și pe la noi nu s-ar fi putut face asemenea drumuri, și mai cu înlesnire, cum și birturi cu asemenea bune orînduieli, — dar din doao pricini, cum am mai zis, nu s-au făcut. Din care, cea dintîi este nestatornicia ; căci, în vreme de 24 ani, de 4 ori ne-am lăsat casele și tot avutul, fugind în străinătate, și cînd ne-am întors, am găsit toate desființate. Iar cea de al doilea este căci, cînd să făcea chipzuri și tocmeli de a să lucra vreun ce obștesc, în socoteala contracciilor, întîiaș condei¹, cu meșteșugire să trecea banii ce trebuia să se dea la domnie dar, ca să primească domnul să se facă acel bun lucru, în loc și de la sine să fi jertfit o mică sumă de bani și toate chipurile de ajutoare, ca să poată a să slăvi căci în zilele otcîrmuirii mării-sale s-au întemeiat un ce folositor.

Iar în Crăia Bavariei să străduiesc cum să facă drumurile țării de fer, cu un așa meșteșug folositor, încît o greutate de încărcătură ce abia² o ar trage

¹ În textul de bază : *condeiu*. (N. ed.)

² În textul de bază scris : *абѣт*. (N. ed.)

16 cai, să o tragă foarte ușor numai 2. Care meșteșug să și probăluiește chiar în grădina împărătească de la Nymfenburg, unde am și mișcat 4 împreunate căruțe și încărcate cu bolovani de piatră, trăgând numai cu o mână foarte puțin, căci de aș fi tras cu toată puterea, aș fi fost silit să alerg, întrebându-mi puterea ca să le popresc.

Din Bern, călătorind spre Geneva, am trecut prin Chemene, unde să trece gîrla Zam pe pod stătător, frumos și temeinic : Bibere, unde este hotarul cantonului Bern de către c[antonul] Freiburg, ce are locuitori 67.800 suflete ; Morat, p. 1 $\frac{1}{2}$, oraș lîngă balta Morat, a căruia lungime este ca de 6 ceasuri, și lățimea 2, întru care intră gîrla Broie. Apoi la piramida ce însemnează bătaia ce au cîștigat nația în anul 1476, care este naltă ca de 9 st[înjin]i latul, grosul, jos, ca de 1 st[înjin], și, sus, mai puțin de jumătate în fieșcare parte, toată lucrată cu lespezi de piatră întregi, așezate una peste alta. De aciia, în Avang[e], p. 1. oraș ; Enniet, unde sînt băi ; Lusenț, hotarul cantonului Freiburg de către c[antonul] Vod, a căruia locuitori sînt 144.500 suflete. Aci să trece și gîrla Broie, pe pod de piatră boltit. Mudon, p. 1 $\frac{1}{2}$, oraș, și Losana, p. 2.

⟨LOSANA⟩

Oraș mare, în marginea bălții Genevii, căruia îi zic și **Leman**, avînd lungime 30 ceasuri, și lățime 8. Pe această baltă, bez. alte multe luntii mari și

mici, cu pînze, sînt și 3 vaporuri, și toate umblă din oraș în oraș, cu oameni călători și mărfuri. Și într-acest oraș nu sînt puține lucruri spre buna orînduială, adevărată luminare și, în scurt, obștească fericire.

De aciia și pînă la vestitul oraș Geneva, tot drumul e pe marginea bălții, cu alee, spaleruri, vii, grădini cu felurimi de foișoare și case domnești, pentru care și este cel mai frumos drum, întocmai ca în Italia.

Din Losana am mers prin Vadi, Prevereghe ; într-aceste doao saie să trece râul Renoe. Morghes, p. 1, oraș ; apoi pe lîngă cetăți, Duli, și iar Duli¹, și Pranghins ; Nion, p. 1, oraș. Copet, oraș în cetate, unde este și hotarul cantonului Vod de cătră c[antonul] Genevii, ce are lăcuiitori 41.700 s[u]f[lete] ; Vergon, p. 1 oraș, și Geneva, p. 1.

〈GENEVA〉

Acest oraș este destul de mare, dar casele, cele mai multe, sînt foarte vechi, avînd puține lucrute cu arhitectura cea noao. Este pus tocmai în colțul bălții, întru care, bez alte gîrle și rîuri ce intră, cea mai mare este gîrla Ron, care, eșind din baltă, curge prin mijlocul orașului, în lățime ca de 60 si[în-

¹ *Duli, și iar Duli* nu sînt două localități, ci o localitate răsfirată cam pe vreo jumătate de kilometru ; așa se explică, probabil, impresia lui Dinicu Golescu de a fi trecut pe lîngă două „cetăți”. (N. ed.)

jini], și după ce intră în oraș, puțin mai la vale să împarte de un ostrov, pe care sînt zidiri orășenești ; și la începerea zidirilor, la capul din susul apii, este o mașină vestită, prin care urcă apa aproape de 30 st[înjinii], împărțindu-o la toate fîntînile orașului. Căci toate orașele, din Bern și pînă la Geneva, sînt tot pe locuri nalte, iar nu șețe sau în văi.

Intr-acest oraș este acel turn ce s-au zidit chiar de Iulie Chesar ; așisderea și casa întru care s-au născut Ioan Iacov Russo, și, spre cînte-i, au o tablă mare, scrisă cu slove de aur, atîrnată de[a]supra ușii ce este în uliță, și spre ținere-i de minte, au și dat uliții acciia numire Ulița lui Russo, unde oricînd va merge cinevaș, trebuie să găsească strein căutînd la tablă și scriînd scrisele. Iată cum noroadele răsplătesc celor buni și folositori cu vecinică slavă, — căci în cîtă vreme va fi acea uliță în ființă-i, oamenii tot vor alerga să-i vază lăcașul întru care s-au născut, cu care să mărește și să înmulțește slava lui.

Este o soțietă de oameni învățați, ce totdeauna să chipzuiesc spre descoperirea și înlesnirea meșteșugurilor și măcar pentru oricare nou ce va putea fi spre folosul obștii.

Au o mare bibliothică obștească, așisderea și un Observatorium.

Cum și cabinet firesc, după cum la alte părți am cuvîntat.

Precum și adunare de lucruri din vechime, cum, iarăș, la alte orașe am însemnat.

Școală obștească pentru învățarea zugrăvelii.

Școală pentru scobitul în piatră și într-alte metaliuri.

Școală universitate pentru tot cursul învățăturilor, unde am și lăsat pe Ștefan i Nicolae, fiii mei, spre învățătură. Și fiindcă într-acest an am umblat numai pentru această trebuință, de aceia am cercetat toate chipurile ce au pe la universități, instituturi și pansioane, și îndrăsnesc să zic cătră părinții ce voiesc să-ș trimiță copiii în țări streine, spre învățătură de carte și bune năravuri, să nu să mai înșale trimițindu-i în vîrstă de 20-22 ani, cu îngrijitori tocmiți, cum este obiceiul la noi, căci pentru multe pricini greșesc ; ci să-i trimiță în instituturile împărătești, crăiești sau naționalicești, ce sînt mai în toate stăpînirile, cînd sînt în vîrstă de 8 ani, făr' de nici o sfială și făr' de nici o grije. Căci la aceste instituturi sînt dascăli pentru toate limbile cele mai trebuincioase și obicînuite, cum : fronțozește, nemțește, elinește, latinește și itali-nește ; așijderea și dascăli de joc, de zugrăvit, de musică și de a-ș învăța trupul cu oareșce strudanie, și cea mai dintîi : de a cîștiga tinerimea bune năravuri, avînd orînduieli cu acest fel de mijloace, încît peste puțină este de a putea un copil să ia rele năravuri. Un copil de 8 ani, ce va intra într-un institut, cînd va fi de ani 15, va fi destoinic să dea răspuns la întrebarea măcar orcăruia profesor, asupra grămăticii, ritoricii, poesiei, arithmeticii, istoriei în parte, gheografiei, învățăturii credinții ; din filosofie, asupra loghicii, metafisicii, moralului ; algebrii, gheometriii, istoriei a toată lumea, istoriei firești, fisicii, astronomiei, antichitatele și esteticii, mai rămîindu-i destui cinci ani pîna la 20, de va voi să să facă un bun praviliaș, sau ostaș, sau

doftor sau mathematic, sau politicos, sau neguțetor. Și atunci, avînd temeiul învățăturilor și cu ale bunelor năravuri, poate, care va voi și va avea mijlocul cheltuielii, să călătorească și într-alte împărății. Căci și această vedere de felurimea obiceiurilor a fieșcăruia nație nu este mică școală, măcar pentru oricare om. Și iarăș zic, că nu pot avea părinții nici o grije, fiindcă îi vor trimite în vîrsta copilăriii; căci într-aceste mari lăcașuri sînt orînduieli și odihne cu mult mai presus decît chear pre la casele noastre. Căci, bez învățătorii dascăli, ce sînt încercați la învățăturile lor și bune năravuri, și pentru acele toate îngrijiri sînt directori, iconomi, doctori, slugi încercate, odăi foarte curate, așternuturile așijderea, învățătura, hrana și somnul cu orînduială, cum și slobozenia prin grădină, spre jocuri, la vreme hotărîită. Și nu poate cinevaș zice că aceste îngrijiri și bune orînduieli că să păzesc numai la fiii acelor de trepte nalte, sau la ai pămîntenilor numai; căci la aceste instituturi, fiu măcar de prinț, măcar de noblețe, măcar de cel mai prost om, toți într-un fel învață, să hrănesc, și un fel de îmbrăcăminte au; deosebire este numai la șederea mesii, căci pun pe cei mai silitori la învățătură și la virtute mai sus, și pe cei împotriva, de tot la vale. Așijderea și profesorii, care obiceinuiesc de au case mari cu grădini, prin orașe, dar mai mult pe la țară, care țin și alți trei-patru dascăli, și primesc cît 30-40-50 copii la pansion, adecă cu tocomeală pentru învățăături buna-creștere și hrana. Nici acestea nu-i primesc de vîrstă mai mare, ci mai vîrtos îi primesc mai lesne de 5 ani decît de zece, zicînd că, cu cît sînt mai mici, cu atîta mai multă înlesnire au de a să plămădi după ale lor învățăături, ce le dau spre buna-creștere. Iar noi îi tri-

mitem într-o așa vîrstă în care nu numai sînt plă-
mădiți, ci și copți destul cu virtuțile oamenilor casii.

La aceste instituturi și pansioane am văzut mulți copii, în vîrstă de 6 și 7 ani, de la Englitera, de la America și Franția, și chiar dintr-aceste orașe, copii de părinți bogați, milionisti, și alții de trepte nalte. Nu cumvaș pe la acele locuri și crăii nu au asemenea învățături, și mai bune? Nu cumvaș acci părinți bogați n-ar putea ținea în casă-le dascăli? Dar să cunoaște că așa au găsit-o că este mai spre folos: Austria să-i trimeată la Bavaria și Bavaria la Austria; și, asemenea, fieșcare ținut la altul, cum am văzut chear din Paris franțoz în Pesta, și din Brașov în Padua, și din Elveția în Bavaria.

Și, în scurt, oricare părinte va voi să-ș trimită copilul în alte țări, trimită-l la aceste instituturi și pansioane cînd este în vîrstă de 8 ani, ca, cînd va fi în vîrstă de 20 ani, să se bucure atît părintele, cît și chear tinărul de dobîndirea a bunei-creșteri și a învățăturii. Eu, de nu aș fi alergat atît de mult, și ajutat și de tovarășii ce am avut în călătorie, — și poci zice și oareșcare noroc, găsind pe un pămîntean cu deosăbită rîvnă de a slugi și a folosi omenirea și a-m primi copiii chiar în casa lui, mărturisindu-mi alți vechi prieteni, ce s-au întîmplat să-i găsească în Geneva, ale acelui oroșan bune năravuri și rîvnă, — poate m-aș fi întors cu copiii cei mari înapoi. O asemenea îndemnare nu aș fi îndrăsnit niciodată să o fac, de ar fi fost numai cu a mea judecată; ci căci s-au întîmplat, prin orașele prin care și pe la care să trimit copii de ai noștri, să întîlnesc dascăli învățați și vestiți de ai noștri, și profesori streini, cum și scrisori am văzut, ale unora cătră alții, care toți adevărat îndemnează și povățuiesc ca negreșit tinerimea să alerge în streinătate spre cîștigarea învă-

țaturilor și a virtuții, dar la vremea cea cuviincioasă și cu mijloacele cele mai bune, dîndu-și pentru toate cuvîntul. Aceste toate auziri și vederi m-au silit să fac cunoscut fraților compatrioți, adevărul asupra acestui folos, zicînd că părinții nu să cuvine să mai aibă altă grijă decît, de la vîrsta carea copilul începe a vorbi, să înceapă a-i învăța în limba națională a citi și a scrie, deșteptîndu-i spre datoriile catehismului legii, și oareșce învățătură într-acea streină limbă prin care socotește că să va cuveni să auză tot cursul învățăturilor. Poate cinevaș va zice că, pînă la vîrstă de 8 ani, ce va putea copilul învăța? La aceasta răspunz că acest folos stă în mîna meșteșugului dascălului și a părinților îndemnare și mijloc, căci eu destul m-am rușinat cînd am văzut în pansioane copii de 8—9 ani să știe ce n-au știut ai mei, de 20 de ani, să vorbească, zic, trei limbi slobod și să aibă știință de catehismul bisericesc atît, cît peste puțință ar fi fost să crez, de nu aș fi auzit; cum și mare propășire la toată începerea învățăturii.

Din Geneva, pornind înapoi, nu am urmat tot acel drum, ci, ca să văz mai multe locuri în ținutul Elveției, și acel vestit cataract al Renului, și ca să intru mai mult în Ducatul Baden și în Crăia Vi[r]-temberg, am schimbat drumul din stația Morat, mergînd prin Arberg, p. 1½, oraș, unde să trece gîrla Aar; Bioren, p. 1, oraș în marginea gîrlii Aar, unde este și hotarul cantonului Bern de cătră c[antonul] Solotur, a căruia lăcuitori sînt 47.800 sufl[lete]; Solotur, p. 1, oraș mare, prin care curge gîrla Aar, tocmai prin mijloc, avînd poduri pentru comuni-

cația oroșanilor ; Vitlisba, oraș în cetate ; Dermihle, cetate ; Olten, p. 2, oraș în marginea gîrlii Aar, ce să trece pe pod stătător ; Agrau, p. 1, oraș, întru care să lucrează fabrice de pînze ; Vildeg, unde este fabrică de stambe.

⟨CUVINTARE DEOSEBITĂ⟩

Această mulțime de fabrice sînt în toate ținuturile evropenești, căci cu aceste fabrici fieșcare stăpînire își folosește norodul, de aceia fac și felurimi de ajutoare acelor ce întemeiază fabrice, iar nu împotrivă, să le ia domnii bani, pentru căci au fabrici.

Mare pagubă este la o țară de a-ș scoate tot materialu nefabricarisit, vînzîndu-l în alte țări, cu un prost preț, și apoi să-l cumpere iarăș, cu preț de 30 ori mai mult. Mare pagubă este cînd o țară în veci cumpără toate lucrurile duprin alte țări, și acele nu cumpără nici un lucru fabricarisit dintr-aceasta, — cum este în ticăloasă patria noastră, care are în lung 2 hotare, unul despre mează-zi, și altul despre mează-noapte, și pe amîndoa în veci să exportarisește moneda, neimportarisîndu-să pe nici un hotar măcar un ban. Și prin cel despre mează-noapte exportarisesc neguțitorii prin mărfurile de la Lipsia și Paris, iar prin cel despre mează-zi, milostivii domni, prin arende domniilor.

O ! preputernice părinte al tuturor noroadelor ! Niciodată nu o să se ridice de asupra neamului românesc acest nor întunecos, plin de răutăți și de chinuri ? O ! preabunule stăpîne ! Nu o să fim izbăviți odată de toate nevoile ? Nu o să ne învredni-

cim să vedem o rază de lumină, care să ne îndrepteze spre obșteasca fericire ? Dar ce zic ? — Rază ? — Iată, întreagă lumină s-au arătat, de către preaîndurătorul D[u]mnezeu trimisă prin preaputernicul protector și apărător al patriii noastre, carele așteaptă de la noi numai o mică și ușoară urmare, — unirea, zic, cea spre fericirea obștii, căci după aceasta vin toate fericirile ; iar fără de aceasta, nici un bine în lume nu să întemeiază ; și căci în obșteasca fericire va găsi fieșcare și pe a sa, iar în parte numai struduindu-ne, avem destule pilde ; că ne-am pierdut slava, starea și cinstea, ajungînd și în hula lumii. Unirea spre folosul obștii ne ferește, unirea slăvește, unirea întemeiază tot binele. După aceasta alergînd, fraților ! să o îmbrățișăm, ca prin fapte să ne cunoaștem că am vrut, dar n-am putut să slugim patriii !

Din Vildeg am mers în satul Absburg, unde sînt băi. Bruc, p. 1 $\frac{1}{2}$, oraș mare, în marginea gîrlii Aar. De aciia, puțin mai nainte, să trece gîrla Reius pe pod stătător, și Baden, p. 1 $\frac{1}{2}$, unde să trece gîrla Limat. Aceste 3 mari gîrle, — Aar, Reius și Limat — să împreună la un loc puțin mai nainte de satul Venning, și de acolo merg împreunate pînă să varsă în Rin, lîngă satul Coplend. Apoi în Caiserstul, p. 1, oraș frumos, în marginea Rinului, unde este hotarul Elveției de către Ducatul Baden, trecîndu-să Rinul pe pod stătător, foarte mare și țeapăn, unde, aproape de capul podului cel despre Baden, este un turn de cetățuie zidit din vremea romanilor. De aciia, în Naesteten, pentru vederea aceluï vrednic de mirare cataract al Rinului, pentru care aleargă

oamenii din toate părțile lumii, și mai vîrtos franțozi și englezi. Am zis minunată, căci nici cu condeiul, nici cu zugrăveală poate cineva să-i facă arătare și descriere, încît cel ce îl va vedea zugrăvit, sau îi va citi descrierea, să poată a-l petrece cu simțirea, întocmai cum cînd l-ar vedea cu ochii.

(CATARACTUL RINULUI)

Cale ca de 1 ceas departe, începe a să auzi un zgomot cu o oareșcare duduială, ce să pricinuiască din repede aruncătură a Rinului; dar aceasta este nimic pe lîngă mirarea și sfiiala cu plăcere ce cuprinde pe om cînd vine lîngă aruncătură-i și împotriva-i, și vede că, — dintr-o nălțime ca de 10 st[înjinii], și lățime 35, — să aruncă apa jos, fiind strîntorată, din partea dreaptă, de un munte de piatră, asupra căruia este zidită o cetățuie, — și în veci toată zidirea să cutremură, — și din stînga, de alt munte mare, pe care sînt 4 fabrici: de tabac, arpăcaș, făină, și de fer, unde, aruncînd acea piatră din care să face fierul, și ferbînd mai cu mult zor decît la fabrica de sticlă, să face un material curgător, din care torn și lucrează orce felurimi voiesc. Printr-acești 2 munți curgînd gîrla Rinului, în lățimea ce am zis, și avînd tocmai la muchea mării, unde cade apa, alte 2 colțuri de piatră, ce es din lumina apii ca de 3 st[înjinii], să desparte curgerea în trei limbi, tocmai în locul repeziciunii și căderii, unde, strîmto-rîndu-să curgerea apii, ia o iuțeală grozavnică și necrezută la cel ce nu au văzut-o; aciia să pricinuieste

acel înfricoșat sgomot, și jos, în căderea apii, nemai-văzîndu-să curgere de gîrlă, ci în toată lățimea o albă spumă, ca zăpada unflată, și prin repeziciune aruncată foarte departe. Și de jos, iară din pricina loviturii în apă cu așa iuțeală, să rădică un nor întrupat de acele mărunte stropituri peste toată acea lățime, stînd în veci acel nor în văzduh, predidind totdeauna alte stropituri pe cele ce cad. Și această priveală iarăș îș are vremea, căci este de 10 ori mai presus de a o vedea cinevaș spre sară, cînd lovesc razele soarelui în tot cataractul; din care pricină să prevede și să cunoaște cît de mare și nalt este acel nor pricinuit de stropituri, și acea spumă — ce este pe la locuri groasă, și pe la alte suptire, — petrecîndu-o iarăș razele soarelui, face o vedere pe care eu n-am putere de a o descrie. Cum și frumusețea și plăcerea este nespusă, cînd va vedea-o cinevaș noaptea, iarăș, cînd luna va fi luminoasă și va lovi împotriva cataractului; atunci crez că nu să va găsi om care cu mulțumita sa să poată a să depărta de această vedere.

La anul 1805, în vremea verii, cînd gîrla au fost mai mică, au îndrăsnit unul de s-au dus cu o cruce și au pus-o în vîrful unui colț de piatră dintră acele doao ce am zis. Și estim, vara, iarăș în vremea micșorării gîrlii, din cîți au mers acolo, o franțoză au îndrăsnit de s-au dus la cea mai de aproape stană de piatră. De a merge pînă la acele 2 pietrii, cînd apa este mică, — căci cînd va fi puțin măricică, adecă mai în sus de genunche, de a merge nu e lucru omenesc, — nu are trebuință de vro deosebită putere, ci de neconțință îndrăsneală, căci cînd aceasta va pierde-o, puterea nu îl va folosi, fiindcă într-o clipă va fi aruncat în rîpă, nemaicunoscîndu-să nici bucățică din trupu-i, căci fieșcare lovitură de o stropi-

tură să socotește ca de un glonț. Și iarăș zic că este într-un zădar să mă silesc de a-i face întocmai cunoscută acea priveală.

★

De aciia am mers în Șafhausen, p. 1¹/₂, oraș mare și scaun al cantonului, al căruia lăcuiitori sînt 26.000 sufl[ete].

Aceste 9 cantoane prin care am trecut au suflete

	1.028.100
iar celelalte 14	755.700
Adunîndu-să suflete peste tot	1.783.800

Aceștea lăcuiesc pe un loc mai mult pietros și îndoit munți decît cîmp, și mai mic de jumătate decît Țara Românească. Acum judece fieșcine : cînd această nație, ce lăcuiește pe un așa roditor pămînt, ar avea o dreaptă otcîrmuire, cît s-ar cuveni să-i fie populația ?

Apoi am mers în Bisenghen, Darfinghen, Randec, Gotnatinghen, Riedern, Singhen, Stetighen, Nențighen și Stocau, p. 1, oraș ; Iberlinghen, p. 1, oraș în marginea bălții Boden ; Merburg, oraș mare în marginea bălții ; Mardorf, p. 1¹/₂, oraș ; Ebah, Stadel, Altausen ; într-aceste 2 sate este hotarul Ducatului Baden de cătră Crăiia Vi[r]temberg.

Vederea acestii micșori stăpîniri, ce nu cuprinde mai mult loc decît acele 5 județe de preste Olt, și nu-i lipsește nici un fel de fericire din cîte am văzut pe la cele mai mari împărății și crăii, această vedere, zic, mai mult m-au îndemnat să însemnez toate cîte văd, și să am temeinică nădejde că patria noastră poate cu mult mai mult a să ferici, fiindu-i ținutul mai mare, și pămîntul din fire bogat.

Vitele ale acestui ținut sînt mari și bine îngrijite. Sămănăturile, tot acelea ; așijderea și poamele. Culesul viilor, la cîte patru aceste ținuturi, — Elveția, Baden, Vi[r]temberg și Bavaria, — să începe de la 5 pîna la 10 octomvr[ie], iar fătăciunea oilor, în toate aceste ținuturi, este cu o deosebită bună orînduială, căci de primăvara, de cînd încep a făta, și pîna acuma, în 20 noiemvr[ie], cînd mă aflu iarăș în Viena neconținut am văzut peste cîmpuri oi cu miei¹ fătați de fieșcare zi. Aceasta nu este urmare a firii dobitoacelor, ci meșteșugirea sătenilor, și pentru folosul lor și mulțumirea acelor ce vor voi să aibă carne de miel totdeauna.

Portul este întocmai ca în Elveția, adică : pălărie, roc (o haină pîna la genunche), veste, cămașă, pantaloni lungi, cisme ; iar muierile în cap au ca un chip de căiță cu pervaz lat, pentru soare, cămașă, rochie și un spențer negru ce are împreunat și o legătură de gît, rămîind mînecele cămășii și pieptul afară din spențer, scrobită cu scrobeală albastră. Iar cele ce sînt prin orașe, sînt îmbrăcate ca fieșcare damă din noblețe.

Școale nu au numai prin orașe, ci, negreșit, prin toate satele.

Pămîntul, din natură, este sărac, fiind iarăș cam pietros și nisipos ; dar neconținuta îngrijire îl preface în roditor.

Cum și în Crăia Vi[r]temberg întrînd, asemenea am văzut toate urmîndu-să spre fericire obștească și podoaba locului ; și locul oareșce mai bun, căci am văzut nu numai brazi, ci și alte felurimi de copaci, și din toate să cunoștea că pămîntul este mai du-

¹ În textul de bază scris : *măi* (N. ed.).

mestnic, nefiind și dealuri neconținute. Și fiindcă în vremea ce mă aflam pe aceste locuri era în 10-lea octomvr[ie], n-am putut vedea peste câmpuri alte sămănături decît cartofi, varză, broșbe, ridichi, gulii, sfeclă ; și din poame, mere, pere și prune¹, cum și lînul cel sămănat. Dar, după potriveala climii și după locurile cele încă neogorite, să cunoștea că au toate sămănăturile cele din vecinătate, prisosindu-să, după a mea părere, munca pămîntului, că este mai mult adusă la desăvîrșire.

Iar locurile prin care am călătorit sînt aceste : Taldorf, Oberțel, Oierloh, Ravengburg, p. 1, oraș, Aelighecraitz, Altdorf, cetățuie într-un loc foarte nalt, de unde zic că să vede Strasburg, — ce este hotar al Franșii de cătră Ducatul Baden, pe gîrla Rinului ; — Vaingarten, Banefurt, Steclin, Bertaita, Forst, Aintiren, Arnah, Rineldinghen, Sfinghen, Burțah, p. 1, oraș, Baiers, Frauenlot, orășel, Dreherg, Antrah. Într-aceste 2 sate este hotarul Vi[r]temberg de cătră Bavaria. Și am mers prin Fertofen, Ilerfeld, Folcherțofen, Menipghen, p. 1, oraș mare. Ungherausen, Erchain, Obercamlah, Oberauerbah, Mindelhaim, p. 1, oraș mare, — Chirhdorf, Viderghetinghen și Buhloe, p. 1, oraș. Aciia am dat în drumul cel mare, care s-au scris mai nainte.

Iar de la Minhen, călătorind spre Viena, m-am abătut numai la orașul Passau, pentru frumusețea ce am auzit că are ; căci este tocmai în colțul ce face gîrla Inn, unde intră în Dunăre, care fiindcă este mai iute decît curgerea Dunării, taie Dunărea de curmeziș pînă la malul cel dinpotrivă. De aciia, întorcîndu-mă drept în Viena și nemaivînd ce alta a scrie despre călătorie, am gîndit că trebuie să mă

¹ În textul de bază : *pruine*. (N. ed.)

socotesc ca un vinovat cînd nu voi isprăvi cuvîntînd
și de al doilea oară viețuirea cea liniștită a vienczilor,
frumusețea a multelor plimbări de prinprejurul Vienii,
și cea de pururea luminație, de cu sara pînă în zio,
ce este în toată grădina ce împrejură cetatea Viena.

Și căci nădejdea este nedespărțită de tot omul ce
să află încă pre pămînt, aceasta nădejde avînd și eu,
mă bucur nădăjduind că, negreșit, va veni vreme
întru care patria mea, nu zic în puțini ani, să se
sămuiască întocmai cu orașele cele mari ce am văzut ;
că măcar pasul cel dintîi să se facă, ce aduce toate
noroadele spre fericire, carele pas este unul și numai
unirea spre folosul obștii, ce de multe ori am
cuvîntat.

academie = instituție de învățămînt superior ; universitate (p. 16, 55).

amesteca (a se ~) = a se dezorganiza (p. 47).

amestecătură = încurcătură (p. 86) ; „*amestecătură de metale*” = aliaj (p. 106).

antică = operă de artă produsă în antichitate sau foarte veche (p. 40, 63, 104).

anaforă = referat ; raport scris (p. 80, 81).

apă — „*ape metalicești*” = ape minerale (p. 21, 73) ; „*ape metalicești firești fierbinte*” = ape minerale termale (p. 127).

aramă = bronz (p. 37).

arăta (a se ~) — *a se arăta cu slujbă către cineva* = a simula zelul (pentru cineva), a simula devotamentul (pentru cineva) (p. 76).

arătare = spectacol (teatral) (p. 111) ; *a face arătare* = a expune (p. 27).

armaș = (în organizarea feudală a Țării Românești) slujbaş cu însărcinări judiciare și administrative.

ascultare = instruire specială, pregătire metodică (p. 10).

baie = mină (p. 21) ; „*băi metalicești firești fierbinți*” = stațiuni balneare cu ape minerale termale (p. 27) ; vezi supra „*ape metalicești firești fierbinte*”.

balcon = grilaj (p. 114).

ban = (în orînduirea feudală a Țării Românești) titlu purtat de marele dregător însărcinat cu administrarea Olteniei ; primul boier al țării (p. 65).

barbun = pește mic, roșiatic, de apă marină, comestibil (*Mullus barbatus*) (p. 102).

băgare — „*băgare de seamă*” = observație ; curiozitate (p. 71, 99, 101) ; analiză critică (p. 131).

bălăbăui (a se ~) — *a se bălăbăui în lume* = a trăi de azi pe mâine, a se strecura cu greu printre dificultățile traiului zilnic (p. 78).

bez = în afară de, lăsînd la o parte, cu excepția.

bir = impozit ; „*birul cel drept*” = impozitul legal (p. 79).

broșbă = nap (*Brassica napus esculenta*).

calamar = specie de sepie.

calemgie = cancelarie ; serviciu al administrației publice.

calemgiu = funcționar administrativ ; copist.

carte = scriere (p. 11, 80).

casă — „*casa științei pentru aceia care să nasc, mor și se însoară*” = oficiu de stare civilă (p. 49) ; „*casă de economie*” = fermă agrozootehnică (p. 30).

casnic = căsean, gospodar.

cavalerie = decorație.

căiță = bonetă.

cărindă = specie de crustaceu marin comestibil : crevete (*Palaeomon squilla*).

ceaușie = (în organizarea feudală a Țării Românești) funcția de comandant, de șef al unei instituții publice sau militare.

chiriaș = cărăuș (p. 164) ; vezi și *chirigiu*.

chirigiu = cărăuș ; vezi și *chiriaș*.

ciubuc = pipă (orientală) cu țeava lungă ; „*ciubucile slobode*” = fumatul este permis ; „*ciubucile nu sînt slobode*” = fumatul nu este permis.

cudi (a se ~) = a se mira.
cînd = încît (p. 118).
coajă = cochilie (p. 39).
condei = nărav, obicei rău (p. 82) ; *a pune condei asupra
cuiva* = a scrie împotriva cuiva (p. 51).
contractu = concesionar.
croază = stofă țesută des, în patru ite, de tipul serjului,
lustrinului, repsului.
crona! = taler (monetă) imperial austriac.
ctenie = specie de crap.
cumbara = ghiulea, bombă.
cuvînt = cauză, motiv (p. 132) ; „*cu cuvînt*” — logic,
rațional (p. 129).

dar = binefacere (p. 33).
dijmărit = (în orînduirea feudală din Țara Românească)
impozit în bani pentru stupi și pentru porci.
diplomatică = ipocrizie, nesinceritate ; lingușcală (p. 54) ;
vezi și *politică*.

Divan = (în organizarea politică feudală a Țării Românești)
consiliu cu atribuții politice, administrative și juridice, alcătuit
din boieri numiți de domnitor.

dorobonția = (în organizarea feudală a Țării Românești)
instituție militară însărcinată cu menținerea ordinii interne și
executarea hotărîrilor domnești ; jandarmerie.

elc = ambasador ; reprezentant diplomatic.
estim — vezi *estimp*.
estimp = în acest an.

față = culoare.
făptură = formă (p. 59).

figură — „*figuri prin copaci formalisite*” = forme obținute prin dispunerea copacilor în spațiu sau prin tunderea coroanelor (p. 146).

fildeș = elefant.

fir = șuviță subțire de aur sau de argint, folosită odinioară în țesăturile de podoabă.

florărie = seră (p. 17); vezi și *orangerie*.

fosează = canat (de poartă, de ușă, de fereastră).

forșpan = corvoadă cu caii, la care erau obligați țăranii, în folosul armatei imperiale austro-ungare.

funt = măsură de greutate egală cu aproximativ 0,5 kg.

gazda = țăran înstărit.

gerah = chirurg.

gloabă = amendă.

graf = conte.

haină — „*haine de fer din creștetul capului și pînă în degetele picioarelor, care se îndoiesc numai la încheieturi*” = armuri.

hărăzit = dăruit; acordat (p. 129).

hel = pește migrator, serpentiform, comestibil; țipar (*Anguilla vulgaris*).

hotărît = hotărnicit (p. 109).

hrisov = (în orînduirea feudală din Țara Românească) act domnesc care servea drept act de proprietate.

husmet = (în orînduirea feudală din Țara Românească) slujbă, funcție și venitul rezultat din impozitele aferente.

i = și.

icoană = tablou; portret; bust (p. 40).

iconom = administrator.

ipat - - de asemenea.

irat = venit (al domnitorului).

ispravnic = (în organizarea politică feudală a Țării Românești) șef al administrației și poliției dintr-un județ.

isprăvnicat — vezi *isprăvnicie*.

isprăvnicie = instituția condusă de ispravnic și funcția acestuia.

izvod — *izvod de zidire* = model de construcție, de arhitectură (p. 103).

izvodi (a ~) = a invenia ; a crea.

izvoditor = autor.

împietrit, ă — „*bucăți împietrite de lemn*” = mostre de cărbuni de pământ (p. 24) ; „*bucăți împietrite [...] de pământ*” = mostre de roci (p. 24, 39) ; „*bucăți [...] împietrite [...] din picătura apii carele să fac cu înmulțirea anilor*” = stalactite și stalagmite.

împotrivă = în față (p. 29).

începere — „*începerea a sieșcăruia lucru este înjumătățirea isprăvitului*” = un lucru început este pe jumătate făcut.

încercat = verificat.

închipui (a ~) = a redacta (p. 81).

închipuit, ă = proiectat (p. 56) ; amenajat (p. 38, 109).

închisoare = împrejmuire (p. 152).

înclinare = șubrezenie ; dependență (p. 139).

înclinat, ă = șubred, fără bază solidă ; interdependent (p. 133).

îndreptare = dreptate (p. 86).

înfățișare = reprezentatie (teatrală) (p. 101) ; vezi și *arătare*.

întemeiat, ă = sprijinit (p. 16) ; ȧemeinic (p. 125) ; confirmat (p. 129).

întîire = înfîietate.

întrebuințat = (probabil) cel care are o trebuință ; (probabil) petiționar ; (probabil) funcționar („ampliat”) (p. 27).

ialogie = oblon (de lemn).

jăluitor (*jeluitor*) = reclamant (p. 13, 81, 86).

joc = dans (p. 48).

juca (a ~) = a dansa (p. 48).

județ = comitat, împărțire administrativă ; vezi și *varmedic*.

laviță — „laviță de ședere” = bancă (de grădină publică) (p. 57, 144).

lăcaș = temp'iu (p. 59).

legătură = convenție, înțelegere (p. 22) ; conventie, tratat diplomatic (p. 24).

lege = religie (p. 48).

licurin = varietate de chefal (sărat și afumat).

logofăt — *logofătul cel mare* = (în organizarea politică feudală a Țării Românești) primul secretar al cancelariei domnești.

logofeșel = (în organizarea feudală a Țării Românești) copist în cancelaria domnească.

lostărie = bodegă, ospătărie.

lua (a ~) — *a lua vorbă* = a discuta.

lude = (în organizarea feudală din Țara Românească) unitate de contribuabili, alcătuită dintr-un număr variabil de birnici.

lume — „lume deșteptată” = lume civilizată (p. 44).

lună — „lună luminoasă” = lună plină (p. 175).

maghistrat = instanță de judecată (p. 13).

maghistratură — vezi *maghistrat*.

mai = aproape (p. 70).

maldebi = tafta.

măruntaie = obiecte (de podoabă) mărunte (p. 147).

membrană = pergament.

mertic = cantitate fixă (1--2 ocale) de hrană.

metal — „bucăți de metaluri cu pământul lor netucrat“ (p. 18), „metaluri cu pământul lor“ (p. 24), „bucăți de pământ cu metalurile lor“ (p. 62) = mostre de minereuri; „metalul pământului“ (p. 82) = aur.

mezat = licitație.

midie = moluscă de mare, cu corpul închis între două scoici ovale, aproape triunghiulare, comestibilă (*Mytilus edulus*).

mil = blană de oaie.

miliord = (probabil) nobil englez, lord (din engl. *my lord*).

moșmulă = fructul comestibil — moaie, succulent și cu gust dulce-acrișor — al „moșmonului“, arbust din familia rozaceelor (*Mespilus germanica*).

moșluzi (a se ~) = a da faliment.

mumbașir = (în organizarea feudală din Țara Românească) slujbaş însărcinat cu strângerea birurilor și cu execuțiile silite

muștră = exercițiu militar.

namestie = clădire.

năstrapă = cană.

nepotrivit, ă = inechitabil, nedrept (p. 89).

neprăvilnicit, ă = ilegal.

nezmintit, ă = nevătămat (p. 24).

numai = unic (p. 111).

nume = renume (p. 90).

numit, ă = renumit (p. 38, 63).

obraz — *obraz*e = persoane (din clasa feudală), boieri, nobili (p. 83).

ocîrmuitor = conducător ; „*ocîrmuitor politicesc*“ = conducător al administrației civile.

odaie — „*odăi cu bucați despărțite din trupul omului, în multe felurimi tăiate, și acestea toate făcute de ceară, întotdeauna și fără de nici o deosebire din cele adevărate*“ = laborator de anatomie înzestrat cu mulaje (p. 23).

odihnă = liniște ; confort.

ogor — „*vremea ogorului*“ = vremea aratului (p. 95).

oierit = impozit perceput pentru pășunatul oilor.

olan = ulan — militar din cavaleria ușoară.

orangerie = seră ; vezi și *florărie*.

orînduit — „*orînduitul om*“ = ghid (p. 141).

organ = instrument muzical.

osîrdie = străduință, sîrguință.

ostrov = continent (p. 9).

palatin = (în orînduirea feudală apuseană) înalt demnitar, guvernator militar și civil al unei provincii (cu rang de vice-rege al Ungariei, în Imperiul austro-ungar).

papuc = încălțăminte.

paradie = festivitate (p. 31, 59) ; cortegiu, alai (p. 32, 33).

pat = podium (p. 106) ; „*pat cu meșteșug, pe care șezînd omul, cu răpezițiune îl suie deasupra învălișului*“ = ascensor.

pază = normă, regulă (p. 88).

pămînt — „*pămînt alb*“ = porțelan (p. 151).

păradie — vezi *paradie*.

pătimaș = bolnav, suferind.

pepene — „*pepeni negri*“ = pepeni roșii (p. 21).

percal = pînză fină de bumbac cu țesătura deasă.

persoană = personalitate (politică) (p. 135) ; „*persoanele cele pămîntești*“ = personalitățile autohtone (p. 135).

pervaz = ramă (de tablou).

pește roșu = dorada (*Sparus aurata*).

pine = scoici (*Pinus nobilis*) .

pivă = tun mare, primitiv, care se încălzea pe gura țevii ;
mortier.

plăcere — „*bună plăcere*“ = bun-gust (p. 56).

plug — „*pluguri meșteșugarițe spre ușurință*“ = pluguri
meșteșugite, prevăzute cu mecanisme spre înlesnirea aratului
(p. 139).

pocit = infirm.

poftori (a ~) = a adăuga.

polcovic = colonel, comandant al unei unități militare
repressive, grad care, pe vremea lui Dinicu Golescu, se vindea
„sub cuvânt de iraturi“ (vezi supra), de către spătar (vezi intra)
(p. 77, 78, 80, 82).

poleit = strălucitor (p. 39) ; aurit (p. 41).

politefsit = politicos, cuviincios.

politică — „*politica cea multă și mincinoasă*“ = politici
protocolară, afectată (p. 20) ; vezi și *diplomatică*.

politicesc, ească = civil (p. 25, 33) ; „*ocîrmuitori politi-
cesc*“ = conducător al administrației civile (p. 25).

politicos = funcționar în administrația civilă a unui oraș
(p. 169).

poliție = administrația civilă (a unui oraș) (p. 41, 42,
116) ; „*poliția universitate*“ = (probabil) dieta provincială ;
administrația civilă supremă a unei regiuni (p. 18).

pout = ordonanță, instrucțiune, regulament (p. 70)

popor = populație locuind în același cartier (p. 41).

portar = (în orînduirea feudală din Țara Românească)
slujbaş cu atribuții de secretar (p. 86).

poslujnic = (în orînduirea feudală din Țara Românească)
slujitor boieresc sau mănăstiresc scutit de plata impozitelor.

poștă = loc (localitate) de popas, han pe parcursul unui
drum, unde călătorii găseau cai și vehicule de schimb : „*supt-
poliție-poștă*“ = poștă orășenească (p. 43).

potrivire = echitate ; armonie (p. 89).

praviliuș = jurist.

prăvilnicit = legiuit, legiferat.

procopsit = învățat, doct.

prost = de rînd ; sărac, mizer (p. 22).

preface (a se ~) = a repara (p. 108).

prescrie (a ~) = a prelucra, a adapta (p. 85).

răboj — *a lua pe răboj* = a cumpăra pe datorie ; *a trăi pe răboj* = a trăi din împrumuturi.

răspunde (a ~) = a plăti (p. 35, 92).

rișcă = hrișcă.

roman = cavaler al Sfîntului imperiu roman de națiune germană, întemeiat în 962 de Otto I (p. 38, 67)

romanesco, ească — „*limba [...] romanească*” = limba latină medievală (p. 24) ; „*haine romanești*” (p. 37), „*haine de her [ca] cele vechi romanești*” (p. 161), „*haine de her romanești*” (p. 163) = armuri medievale purtate de cavalerii Sfîntului imperiu roman de națiune germană ; „*au biruit [...] numai cu numele romanesco*” (p. 90) = a biruit numai cu faima de roman.

rumân = țăran dependent de stăpînul feudal (p. 36).

sameș = (în orînduirea feudală din Țara Românească) funcționar administrativ însărcinat cu strîngerea „samei”, dare în bani trimestrială care îngloba toate obligațiile financiare ale birului.

sameșie = funcția sameșului.

samur = mamifer carnivor, din familia mustelidelor (nevăstuica, viezurele, vidra etc.), cu blana sură, foarte apreciată.

săpat — „*săpatul pietrelor*” = sculptura (p. 147).

scann = capitală, oraș rezidențial.

scăpătat = sărăcit.

scăpătațiune = sărăcit.

schela = târg, piață de mărfuri.

scorbură = grotă, peșteră.

scorușă = fruct comestibil al scorușului -- arbore fructifer din familia rozaceelor (*Sorbus domestica*).

scos = ornament arhitectural în relief pe suprafața unei construcții.

scudă = giuvaer, bijuterie.

scutelnic = (în orînduirea feudală din Țara Românească) țăran scutit de plata birului domnesc, fiindcă se afla în serviciul domnitorului sau al unui mare boier.

sinițitor = impresionant.

sinet = act, document, hrisov.

sirimani = orfani.

sistem — „sistemă neguțetorească” = categoria socială a negustorilor, tagma negustorilor ; „sisteme de oameni” = categorii sociale.

sîrman — vezi *sirimani*.

slobod = neprotocolar (20, 122).

slobozenie = permisiune.

slutit = rănit, infirm (p. 25, 128).

sminti (a ~) = a vătăma, a răni (p. 68).

spătar = (în orînduirea feudală din Țara Românească) înalt demnitar al curții domnești, care în vremurile vechi avea sarcina de a purta spata și buzduganul voievodului, iar mai târziu, în sec. 19, îndeplinea slujba de șef al armatei și al poliției.

spătărie (în orînduirea feudală din Țara românească) denumirea rangului de spătar și a instituției condusă de acesta.

stacoj = homar, crustaceu de mare, comestibil (*Homarus vulgaris*).

stînjien = veche unitate de lungime, variind între 1,96 m și 2,23 m.

stînjiu — vezi *stînjien*.

strînsoare — „*strînsoare de arme*” = muzeu militar (p. 19); „*strînsoane de cadre*” = colecție de tablouri, pinacotecă (p. 18); „*strînsoare de mulțime și felurimi monede*” = colecție numismatică (p. 40).

șălar — vezi *șelar*

școală — „*școală a multora meșteșuguri*” = școală politehnică (p. 41); „*școală de învățătură în parte*” = școală particulară (p. 148); „*școală unde să învață cum să să tămăduiască boalele vitelor*” = școală de medicină veterinară (p. 49); „*școală unde învață iubirea de omenire*” = (probabil) institut de studii „umanioare” (p. 48).

ședere — „*șăderi ascunse*” = boschete.

șelar = meseriaș care confecționa și vindea șei și alte obiecte de larnă ament.

ștengar = meseriaș care confecționa frînghii și ștreanguri.

tarsană = șantier naval.

temei = soclu (p. 37).

ticălos = sărman, nenorocit (p. 53, 70).

ticăloșie = decădere morală (p. 34).

treti = (în orînduirea feudală din Țara Românească) demnitar de rangul al treilea.

trup = trupă teatrală, companie dramatică (p. 111).

tui = insignă militară otomană, alcătuită din una, două sau trei cozi de cal, ațîrnate în vârful unei lănci cu semilună, cu

care sultanul distingea pe înalții demnitari ai Imperiului și pe principii străini vasali.

tutunărit = (în orînduirea feudală din Țara Românească) impozit plătit domniei de către cultivatorii de tutun.

țidulă = chitanță.

uliță — „*uliță slobodă de picior*” = trotuar (p. 104).

umilință = sfială, bună-cuviință (p. 94).

umplut — „*dobitoace frumos umplute*” = animale frumos împăiate (p. 24).

ușurare = naștere.

varmedie = prefectură ; județ, împărțire administrativă.

vătaș de plai = (în orînduirea feudală a Țării Românești) comandant al plăieșilor, paznicii unui plai (diviziune administrativă a unui județ de munte).

vinărici = (în orînduirea feudală din Țara Românească) dijmă în vin, reprezentînd a zecea parte din recolta anuală, pe care producătorul trebuia să o dea domniei.

vistier = (în orînduirea feudală din Țara Românească) înalt demnitar care administra tezaurul țării și încasarea impozitelor.

vornic = (în orînduirea feudală din Țara Românească) demnitar al curții domnești, avînd funcția de înalt judecător.

vornicel = (în orînduirea feudală din Țara Românească) slujbaș cu atribuții judecătorești la nivelul isprăvniciei.

xifii = pești-spadă (*Xipias gadius*).

zaherea = denumire generală a proviziilor (făină, unt, iniere etc.)

zapcilic = (în orînduirea feudală din Țara Românească) funcția zapciului.

zapeiu (în orînduirea feudală din Țara Românească) slujbaş isprăvnicesc, însărcinat cu strîngerea impozitelor dintr-o plasă — subdiviziune administrativă a unui județ.

zugrav = pictor.

G. PIENESCU

▲

Aar (r.), vezi *Aare*
Aarau (loc) : 172
Aarberg (loc) : 171
Aare (r.) : 161, 171, 172, 173
Aargau (c.) : 160
Abony (loc.) : 22
Absburg (loc.), vezi *Habsburg*
Acs (loc.) : 29
Ada (r.) ; vezi *Adda*
Adda (r.) : 115
Adelsberg (loc.), vezi *Postojna*
Adelzberg (loc), vezi *Adelsberg*
Adige (r.) : 114
Adriatică (Marea ~) : 97

¹ Numele culese cu caractere drepte indică formele din textul original, caracterele cursive — corectările și identificările editorului ; numele neidentificate sînt marcate cu semnul *. Pentru această nouă imprimare indicele a fost în întregime revizuit, eliminîndu-se greșelile de tipar și identificările eronate din prima ediție (1963).

Abrevieri : (c.) = canton elvețian ; (duc.) = ducat ; (ins.) = insulă ; (l.) = lac ; (loc.) = localitate ; (m.) = munte ; (p.) = parc ; (princ.) = principat ; (r.) rîu, fluviu ; (reg.) = regiune, ținut.

* Aelighecraiz [*Heiligekreuz?*] (loc.) : 178
 Aghenburg (loc.), vezi *Altenburg*
 Agrau (loc.), vezi *Aarau*
 Ainburg (loc.), vezi *Hainburg*
 Aintiren (loc.), vezi *Eintürnen*
Aitrach (loc.) : 178
Aiud (loc.) 19
Alba Iulia (loc.) : 19
Aleşd (loc.) : 21
Almaşu (loc.) : 21
 Alpar (loc.), vezi *Alpár*
Alpár (loc.) : 123
 Alpi (m.) : 153
 Alsteten (loc.), vezi *Altstetten*
 Altausen (loc.), vezi *Althausen*
 Altdorf (loc.) : 178
 Altenburg (loc.), vezi *Magyaróvár*
 Altenting (loc.), vezi *Altötting*
Althausen (loc.) : 176
Altötting (loc.) : 138
Altstetten (loc.) : 159
 Ambon (loc.), vezi *Abony*
 America : 51, 170
 Amfing (loc.), vezi *Ampfing*
Ammersee (1.) : 149
 Ammerzee (1.), vezi *Ammersee*
Ampfing (loc.) : 138
Amstetten (loc.) : 135
 Amşteten (loc.), vezi *Amstetten*
 Anadol (reg.), vezi *Anatolia*
Anatolia (reg.) : 51
Andrásháza (loc.), vezi *Rădaia*
 Andraş-haza (loc.), vezi *Andrásháza*
Anglia : 170
 Antrah (loc.), vezi *Aitrach*

Arad (reg.) : 122
 Arad (loc.) : 122, 123, 126
 Arberg (loc.), vezi *Aarberg*
 Ardeal (reg.), vezi Transilvania
 Argau (c.), vezi *Aargau*
Arnach (loc.) : 178
 Arnah (loc.), vezi *Arnach*
 Aroshaza (loc.), vezi *Orosháza*
Äschach (loc.) : 152
 * Au-Garten (p.) : 70
 Austria : 21, 24, 31, 33, 38, 60, 69, 74, 101, 110, 115, 119,
 128, 129, 136, 151, 170
 Austriia, vezi Austria
 Avang[e] (loc.), vezi *Avenche*
Avenche (loc.) : 165
 Avric (loc.), vezi *Avrig*
Avrig (loc.) : 16

B

Baden (duc.) : 152, 153, 171, 173, 176, 177, 178
 Baden (loc. în Austria) : 73, 74, 75
 Baden (loc. în Elveția) : 160, 173
Bagdad (loc.) : 151
 Bagdat (loc.), vezi *Bagdad*
Baiensfurt (loc.) : 178
 Baierbah (loc.), vezi *Peuerbach*
 Baiers (loc.), vezi *Baiierz*
Baiierz (loc.) : 178
 Balenți (loc.), vezi *Velenče*
Banabic (loc.) : 19
 Banat (reg.) : 122, 124, 125, 126,
 Banefurt (loc.), vezi *Baiensfurt*
 Banghei (loc.), vezi *Wangen*

Banjska Bistrica (loc.) : 96
Banuabic (loc.), vezi *Bányabükk*
Bányabiikk (loc.), vezi *Banabic*
Barad (loc.), vezi *Báránd*
Baránd (loc.) : 22
Barot (loc.), vezi *Nagybáród*
Batani (loc.), vezi *Battonya*
Battonya (loc.) : 123
Bavaria (duc.) : 136, 139, 142, 144, 149, 152, 164, 170, 177, 178
Băgara (loc.) : 21
Bănat (reg.), vezi *Banat*
Becicherec (loc.), vezi *Becicherecu Mic*
Becicherecu Mic (loc.) : 125
Beciul (loc.), vezi *Becs*
Becs (loc.), vezi *Viena*
Bega (r.) : 124
Belgrad (loc.) : 119
Beligrad (loc.), vezi *Alba Iulia*
Beligrad (loc.), vezi *Belgrad*
Belvedere (p.) : 61, 69, 144
Berettyóúifalu (loc.) : 22
Bergatreute (loc.) : 178
Bern (c.), vezi *Berna*
Bern (loc.), vezi *Berna*
Berna (c.) : 153, 160, 165, 171
Berna (loc.) : 156, 160, 161, 163, 165, 167
Bertraite (loc.), vezi *Bergatreute*
Betznau (loc.) : 152
Beznau (loc.), vezi *Betznau*
Bibere (loc.), vezi *Bibern*
Bibern (loc.) : 165
Bioren (loc.), vezi *Büren an Aare*
Bisenghen (loc.), vezi *Büsingen*

Bîrsa (r.) : 15

Bîrsa (reg.) : 13, 15

Boden (l.), vezi *Bodensee*

Bodensee (l.) : 149, 152, 176

Bogart (loc.), vezi *Bogártelke*

Bogártelke (loc.) *Băgara*

Bologna (loc.) : 142

Bolonia (loc.), vezi *Bologna*

Borod (loc.) : 21

Boşur (loc.), vezi *Bozsúr*

Bozsúr (loc.), vezi *Bujor*

Bradu (loc.) : 16

Braşov (loc.) : 6, 13, 15, 20, 84, 87, 122, 126, 128, 134,
159, 170

Bratislava (loc.) : 30, 33, 61, 72

Brescia (loc.) : 114

Breşia (loc.), vezi *Brescia*

Broie (r.), vezi *Broye*

Broye (r.) : 165

Bruc (loc.), vezi *Brugg*

Bruch (loc.), vezi *Bruck an der Mur*

Bruck an der Mur (loc.) : 95

Brugg (loc.) : 173

Buchloe (loc.) : 149, 178

Bucureşti (loc.) : 111, 112

Buda (loc.), vezi *Budapest*

Budapest (loc.) : 22, 23, 25, 27, 28, 55, 119, 122, 123, 126,
134, 160, 170

Buhloe (loc.), vezi *Buchloe*

Bujor (loc.), vezi *Traian Vuia*

Burchersdorf (loc.), vezi *Purkersdorf*

Büren an Aare (loc.) : 171

Burţah (loc.), vezi *Wurzach*

Büdingen (loc.) : 176

- Caiserstul (loc.), vezi *Kaiserstuhl*
 Calchberg (loc.), vezi *Kaltenherberg*
 Calenberg (loc.), vezi *Kahlenberg*
 Caltdorf (loc.), vezi *Kalsdorf*
 Caniza (loc.), vezi *Kanjiža*
 Caransebeş (loc.) : 126
 Carlsburg (loc.), vezi *Karlsburg*
 Carţog (loc.), vezi *Karcag*
 Castelnuovo (loc.) : 114
 Cautberen (loc.), vezi *Kaufbeuren*
 Cegléd (loc.) : 22, 123
 Celje (loc.) : 96
 Cernet (loc.), vezi *Cerneţi*
 Cerneţi (loc.) : 80
 Checchemet (loc.), vezi *Kecskemét*
 Chemelbah (loc.), vezi *Kemmelbach*
 Chemene (loc.), vezi *Gummenen*
 Chempten (loc.), vezi *Kempten*
 Chereti (loc.), vezi *Mezőkeresztes*
 China : 9, 63, 114
 Chiorioş (r.), vezi *Körös*
 Chipru (ins.), vezi *Cipru*
 Chirhdorf (loc.), vezi *Kirchdorf*
 Chispetri (loc.), vezi *Kispetri*
 Chisuisal (loc.), vezi *Kisújszállás*
 Chiştelec (loc.), vezi *Kistelek*
 Chittes (loc.), vezi *Kittsee*
 Chitţetău (loc.), vezi *Chizătău*
 Chizătău (loc.) : 124
 Cibir (r.) : 18
 Cilli (loc.), vezi *Celje*
 Ciongrad (loc.), vezi *Csongrád*
 Cipru (ins.) : 105

Cîineni (loc.) : 18
 Clasi (p.) : 41, 57
 Clauzenburg (loc.), vezi *Klausenburg*
 Cluj (loc.) : 13, 19, 20, 21, 123, 126, 160
 Comlos (loc.), vezi *Comloşu Mare*
Comloşu Mare (loc.) : 125
 Constant (loc.), vezi *Konstanz*
 Copet (loc.) vezi *Coppet*
 Coplend (loc.), vezi *Koblenz*
Coppet (loc.) : 166
Cornea (loc.) : 126
 Corniia (loc.), vezi *Cornea*
 Cosova (loc.), vezi *Coşova*
Coşova (loc.) : 124
 Craiova (loc.) : 23, 55, 80,
 Crasna (reg.) : 124
 Cremona (loc.) : 120
Creta (ins.) : 105
 Crezbor (loc.), vezi *Kressbronn*
 Criencalg (loc.), vezi *Krieglach*
Criş (r.) : 22
 Crişu (r.), vezi *Criş*
 Criti (ins.), vezi *Creta*
 Cronştadt (loc.), vezi *Kronstadt*
 Cronştat (loc.), vezi *Kronstadt*
 Cronştat (loc. în Rusia) vezi *Kronstadt*
Csongrád (loc.) : 123
 Cumorin (loc.), vezi *Komárom*

D

* Darfinghen (loc.) : 176
 * Dermuhle (loc.) : 172
 Deva (loc.) : 122, 123, 126

Dieticon (loc.), vezi *Dictikon*
Dietikon (loc.) : 160
 Dîmbovița (r.) : 119
 Dobra (loc.) : 122, 123, 126
Dornbach (loc.) : 71
 Dornbah (loc.), vezi *Dornbach*
 Dorog (loc.) : 28
 Drau (r.), vezi *Drava*
Drava (r.) : 96
 Dreherg (loc.), vezi *Treherz*
 Duli (loc.), vezi *Dully*
Dully (loc.) : 166
Dumbrăveni (loc.) 128
Dumitrești (loc.) 128
 Dunărea (r.) : 26, 28, 29, 30, 38, 61, 72, 120, 128, 136, 178

E

Ebah (loc.), vezi *Hepbach*
 Eferding (loc.) : 136
 Eghipt, vezi *Egipt*
Egipt : 10
Ehrenhausen (loc.) : 96
Eitürnen (loc.) : 178
 Elenatal (loc.) vezi *Helenental*
Élesd (loc.), vezi *Aleşd*
 Elești (loc.), vezi *Élesd*
Elisabethstadt (loc.), vezi *Dumbrăveni*
 Elisabetstadt (loc.), vezi *Elisabethstadt*
 Elveția : 134, 149, 152, 153, 154, 157, 159, 161, 163, 170,
 171, 173, 177
 Englitera, vezi *Anglia*
 Enniet (loc.), vezi *Henniez-les-Bains*

Ens (loc.), vezi *Enns*
 Ens (r.), vezi *Enns*
Enns (loc.) : 135
Enns (r.) : 135
 Enzesvailer (loc.), vezi *Enzisweiler*
Enzisweiler (loc.) : 152
 Erchaim (loc.), vezi *Erkeheim*
 Erischirhen (loc.), vezi *Eriskirch*
Eriskirch (loc.) : 153
Erkeheim (loc.) : 178
Erlauf (r.) : 135
 Erlav (r.), vezi *Erlauf*
 Ermanştad (loc.), vezi *Hermanstadt*
 Eşa (loc.), vezi *Äschach*
 Eşi (loc.), vezi *Acs*
 Europa : 10, 11, 59, 80, 83, 97, 103, 117, 129, 130, 147, 155,
 Evropa, vezi Europa.

F

Faistriţi (loc.), vezi *Windisch-Feistritz*
 Făgăraş (loc.) : 15, 16
 Făgăraş (r.) : 16
 Făgăraş (reg.) : 16
 Făged (loc.), vezi *Făget*
Făget (loc.) : 124
 Fehete-to (loc.), vezi *Feketetó*
Feketetó (loc.), vezi *Negreni*
 Felega (loc.), vezi *Kiskúnfelegyháza*
Felvincz (loc.), vezi *Vinţu de Sus*
 Felvinţ (loc.), vezi *Felvincz*
 Fermodon (r.), vezi *Thermodon*
Ferthofen (loc.) : 178

Fertofen (loc.), vezi *Ferthofen*
Fischamend (loc.) : 33
Fischbach (loc.) : 153
 Fişamend (loc.), vezi *Fischamend*
 Fişbah (loc.), vezi *Fischbach*
 Florentia (loc.), vezi *Florența*
Florența (loc.) : 11
 Folcherhofen (loc.), vezi *Volkeratzhofen*
 Folx-Garten (p.), vezi *Volksgarten*
 Forst (loc.), vezi *Vogt*
 Franț (loc.), vezi *Vransko*
Franța : 153, 170, 178
 Franția, vezi *Franța*
 Frauenfeld (loc.) : 154, 155
 Frauenlot (loc.) : 178
 Freiburg (c.) : 165
Friedrichshafen (loc.) : 153
 Friedrichşafen (loc.), vezi *Friedrichshafen*
Fusina (loc.) : 108, 109
 Fuzina (loc.), vezi *Fusina*

G

Galați (loc.) : 119
 Ganovici (loc.), vezi *Gonobitz*
 Garda (l.) : 114
 Geele (r.), vezi *Sihl*
 Geneva (c.) : 166,
 Geneva (l.) : 165
 Geneva (loc.) : 153, 156, 165, 166, 167, 170, 171
 * Gesmar (loc.) : 126
 Gheniu (loc.), vezi *Gönyü*
 Gheregova (loc.), vezi *Teregova*
Ghimbaru (r.) : 15

Ghimbășălu (r.), vezi *Ghimbauri*
 Ghirezau (loc.), vezi *Gierslau*
 Ghizenvailer (loc.), vezi *Giessenweiler*
Gierslau (loc.), vezi *Bradu*
Giessenweiler (loc.) : 152
Glatt (r.) : 158
Gonobitz (loc.), vezi *Konjice*
Gönyü (loc.) : 29
Gotnatinghen (loc.), vezi *Gottmadingen*
Gottmadingen (loc.) : 176
Graț (loc.), vezi *Graz*
Graz (loc.) : 95, 96
 * *Grihdorf* (loc.) : 156
 * *Gros* (r.) : 160
Grosvardain (loc.), vezi *Grosswardein*
Grosswardein (loc.), vezi *Oradea*
Gümnenen (loc.) : 165
Günselsdorf (loc.) : 94
Gusendorf (loc.), vezi *Günselsdorf*
Györ (loc.) : 29

H

Haag (loc.) : 138
Haagnau (loc.), vezi *Hagnau*
Habsburg (loc.) : 173
Hagnau (loc.) : 153
Hainburg (loc.) : 33
Háromrósza (loc.) : 123
Haromroza (loc.), vezi *Háromrósza*
Helenental (p.) : 73
Hennez-les-Bains (loc.) : 165
Hepbach (loc.) : 176
Herculanum (loc.) : 141

Herenhauzen (loc.), vezi *Ehrenhausen*
Hermanstadt (loc.), vezi Sibiu
Hîrsova (loc.), vezi *Hîrşova*
Hîrşova (loc.) 119
Hohenlinden (loc.) : 138
Hohenlinghen (loc.), vezi *Hohenlinden*
Hohstras (loc.), vezi *Öttevény*
Horgos (loc.) : 125

I

Iberlinghen (loc.), vezi *Überlingen*
Iernut (loc.) : 128
* Ilerfeld (loc.) : 178
Iliria (reg. în Banat) : 124
Iliria (reg. în Slovenia și Croația) : 96
Iller (r.) : 149
Imanstat (loc.), vezi *Immenstadt*
Immenstadt (loc.) : 153
Imperiul otoman : 26
Inarcs (loc.) : 126
Inas (loc), vezi *Inarcs*
India : 9, 68
Indiia, vezi India
Ining (loc.), vezi *Inning*
Inn (r.) : 136, 138
Inning (loc.) : 149
Iraclia (loc.), vezi *Herculanum*
Islicon (loc.), vezi *Islikon*
Islikon (loc.) : 155
Isni (loc.), vezi *Isny*
Isny (loc.) : 149

Isparia, vezi Spania

Istanbul (loc.) : 111

Italia : 103, 108, 109, 110, 114, 119, 120, 121, 122, 142, 166

K

Kahlenberg (loc.) : 72

Kaisersthal (loc.) : 173

Kalsdorf (loc.) : 96

Kaltenherberg (loc.) : 160

Kanjiža (loc.) : 125

Karcag (loc.) : 22

Karlsburg (loc.), vezi *Alba Iulia*

Kaufbeuren (loc.) : 149

Kecskemét (loc.) : 126

Kemmelbach (loc.) : 135

Kempten (loc.) : 149

Kippenhausen (loc.) : 153

Kirchdorf (loc.) : 178

Kiskúnfélegyháza (loc.) : 126

Kispetri (loc.), vezi *Petrindu Mic*

Kistelek (loc.) : 126

Kisújszállás (loc.) : 22

Kittsee (loc.), vezi *Köpcsény*

Klausenburg (loc.), vezi *Cluj*

Koblenz (loc.) : 173

Komárom (loc.) : 29

Konjice (loc.) : 96

Konstanz (loc.) : 152, 153, 154

Köpcsény (loc.) : 30

Körös (r.), vezi *Crîș*

Kressbrunn (loc.) : 152

Krieglach (loc.) : 94
Kronstadt (loc.), vezi Braşov
Kronstadt (loc. în Rusia) : 159

L

Ladis (r.), vezi *Adige*
Lai (r.), vezi *Ljubljana*
Laibach (loc.), vezi *Ljubljana*
Laibach (loc.), vezi *Laibach*
Laius (loc.), vezi *Lajosmizse*
Lajosmizse (loc.) : 126
Landberg (loc.), vezi *Landsberg*
Landsberg (loc.) : 149
Lausanne (loc.) : 156, 165, 166
Laxenburg (loc.) : 69
Leah (r.), vezi *Lech*
Lebring (loc.) : 96
Lech (r.) : 149
Leipzig (loc.) : 26, 172,
Leman (1.), vezi *Léman*
Léman (1.) : 165
Lembrih (loc.), vezi *Lebring*
* *Lendorf* (loc.) : 138
Lenzburg (loc.) : 160
Leopoldberg (loc.), vezi *Leopoldsberg*
Leopoldsberg (loc.) : 72
Lepanto (strâmtoare) : 107
Leşinic (loc.) vezi *Leşnic*
Leşnic (loc.) : 122
Limat (r.), vezi *Limmat*
Limmat (r.) : 158, 160, 173
Lindau (loc.) : 149, 152
Linț (loc.), vezi *Linz*

Lințburg (loc.), vezi *Lenzburg*

Linz (loc.) : 135, 136

Lipsia (loc.), vezi *Leipzig*

Ljubljana (loc.) : 96

Ljubljana (r.) : 96

Ločica (loc.) : 97

Loitsch (loc.), vezi *Ločica*

Loiște (loc.), vezi *Loitsch*

Lombardia (reg.) : 119

Lombardo-Veneția (reg.) : 109, 110, 114, 115, 119, 121

Losana (loc.), vezi *Lausanne*

Lozana (loc.), vezi *Lausanne*

Lucens (loc.) : 165

Lugoj (loc.) : 124, 126

Lugoș (loc.), vezi *Lugoj*

Lusenț (loc.), vezi *Lucens*

M

Magyaróvár (loc.) : 30

Malching (loc.) : 138

Malctle (loc.), vezi *Marktl*

Malhing (loc.), vezi *Malching*

Mantua (loc.) : 120

Manțel (loc.), vezi *Manzell*

Manzell (loc.) : 153

Marburg (loc.), vezi *Maribor*

Mardorf (loc.), vezi *Markdorf*

Marea Adriatică : 97

Maribor (loc.) : 96

Markdorf (loc.) : 176

Marktl (loc.) : 138

Maroș (r.), vezi *Mureș*

Maroșvașarhely (loc.), vezi *Marosvásárhely*

Marosvásárhely (loc.), vezi *Tîrgu-Mureş*
Martonfalva (loc.), vezi *Mártonfalva*
Mártonfalva (loc.), vezi *Mateiaş*
Marţscalg (loc.), vezi *Mürzzuschlag*
Mateiaş (loc.) : 128
Mărţov (loc.), vezi *Mürzhofen*
Mediaş (loc.) : 16, 129
Mediiaş (loc.), vezi *Mediaş*
Mediolanum (loc.), vezi *Milano*
Meersburg (loc.) : 153, 176
Mehadia (loc.) : 125, 126, 127, 160
Melinghen (loc.), vezi *Mellingen*
Mellingen (loc.) : 160
Melk (loc.) : 135
Memmingen (loc.) : 178
Menipghen (loc.), vezi *Memmingen*
Merburg (loc.), vezi *Meersburg*
Merc (loc.), vezi *Melk*
Mertzburg (loc.), vezi *Meersburg*
Mező-Hegheş (loc.), vezi *Mezőhegyes*
Mezőhegyes (loc.) : 123
Mezőkesztes (loc.) : 22
Mezo-Telec (loc.), vezi *Mezőtelegd*
Mezőtelegd (loc.), vezi *Tileagd*
Micloşoara (loc.) 128
Micloşvar (loc.), vezi *Miklosvár*
Miercurea (Sibiului) (loc.) : 18
Miklosvár (loc.), vezi *Micloşoara*
Milan (loc.), vezi *Milano*
Milano (loc.) : 37, 114, 115, 117, 118, 119, 141
Milanu (loc.) vezi *Milano*
Mildorf (loc.), vezi *Mühldorf*
Milenbali (loc.), vezi *Mühlbach*
Militärgrenze (reg.) : 124, 126
Mindelheim (loc.), vezi *Mindelheim*

Mindelheim (loc.) : 178
Minhen (loc.), vezi *München*
Mocrin (loc.), vezi *Mokrin*
Mokrin (loc.) : 125
Moldavia (reg.), vezi *Moldova*
Moldova (reg.) : 21, 26, 120
Morat (l.) : 165
Morat (loc.) : 165, 171
Moreea (reg.), vezi *Pelopones*
Morges (loc.) : 166
Morghes (loc.), vezi *Morges*
Moson (loc.) : 29
Moudon (loc.) : 165
Mudon (loc.), vezi *Moudon*
Mühlbach (loc.), vezi *Sebeş Alba*
Muhlendorf (loc.) : 138
München (loc.) : 134, 138, 139, 145, 149, 178
Mur (r.) : 95
Murăş (r.), vezi *Mureş*
Mureş (r.) : 19, 122, 123, 128
Mureş-Vaşarhei (loc.), vezi *Marosvásárhely*
Murzhofen (loc.) : 94
Murzzuschlag (loc.) : 94

N

Naestadt (loc.), vezi *Wiener Neustadt*
Naesteten (loc.), vezi *Neuhausen*
Nafpactu (strâmtoare), vezi *Lepanto*
Nagybáród (loc.), vezi *Borod*
Nagyenyed (loc.), vezi *Aiud*
Naichirhen (loc.), vezi *Neunkirchen*
Naidorf (loc. în Austria), vezi *Neudorf*
Naidorf (loc. în Ungaria), vezi *Nyergesújfalu*

Natenet (loc.), vezi *Nagyenyed*
Naxos (ins.) : 142
Naxu (ins.), vezi *Naxos*
Negreni (loc.) : 21
Nentighen (loc.), vezi *Neuzingen*
Neuzingen (loc.) : 176
Nermeli (loc.), vezi *Neszmély*
Neszmély (loc.) : 29
Neudorf (loc.) : 94
Neuhausen (loc.) : 173
Neunkirchen (loc.) : 94
Nicopol (loc.) : 119
Nicopoli (loc.), vezi *Nicopol*
Nieder-Wehingen (loc.) : 173
Niereş (loc.), vezi *Nyíres*
Nimfenburg (p.), vezi *Nymphenburg*
Nion (loc.), vezi *Nyon*
Nireş (loc.), vezi *Nyíres*
Nollenbach (loc.) : 152
Nollenbarc (loc.), vezi *Nollenbach*
Nyergesújfalu (loc.) : 28, 29
Nymphenburg (p.) : 145, 165
Nyíres (loc.), vezi *Almaşu*
Nyon (loc.) : 166

O

Oberauerbach (loc.) : 178
Oberauerbah (loc.), vezi *Oberauerbach*
Obercamlah (loc.), vezi *Oberkammlach*
Oberdorf (loc.) : 153
Obergingburg (loc.), vezi *Obergünzburg*
Obergünzburg (loc.) : 149
Oberkammlach (loc.) 178

Oberlaibach (loc.), vezi *Vrhnika*
Oberlaibah (loc.), vezi *Oberlaibach*
Oberzel (loc.), vezi *Oberzell*
Oberzell (loc.) : 178
Ocsa (loc.), vezi *Őcsa*
Őcsa (loc.) : 126
Ofen (loc.) : 153
Ofen (loc.), vezi *Budapesta*
Oiștea (loc.) vezi *Orăștie*
Oladifalu (loc.), vezi *Vlădeni*
Olt (r.) : 16, 17, 96, 176
Olten (loc.) : 172
Oradea (loc.) : 21, 22, 123
Oradiia-Mare (loc.), vezi *Oradea*
Orăștie (loc.) : 122
Orcheni (loc.), vezi *Őrkény*
Orgaci (loc.), vezi *Horgos*
Őrkény (loc.) : 126
Orosháza (loc.) : 123
Orsova (loc.) vezi *Orșova*
Orșova (loc.) : 119, 128
 * *Oterloh* (loc.) : 178
Otteveny (loc.) : 29
 * *Ozvad* (loc.) : 96

P

Paca (loc.), vezi *Pókapusztá*
Padova (loc.) : 109, 110, 170
Papiermühle (loc.) : 160
Papirmile (loc.), vezi *Papiermühle*
 * *Paradais- Garten* (p.) : 59
Paris (loc.) : 114, 170, 172
Pasdorf (loc.), vezi *Passdorf*

Passau (loc.) : 178
Passdorf (loc.) : 138
 Pavia (loc.) : 119
 Păuliș (loc.) : 122
 Pegau (loc.), vezi *Peggau*
Peggau (loc.) : 95
Pelopones (reg.) : 105, 107
Perschling (loc.) : 135
 Peršling (loc.), vezi *Perschling*
 Pešta (loc.), vezi *Budapesta*
 Peter (loc.), vezi *Pusztapéter*
Petrindu Mic (loc.) : 21
Peuerbach (loc.) : 136
Pfaffenhofen (loc.) : 149
 Pfaißenhofen (loc.), vezi *Pfaffenhofen*
 Pileș (loc.), vezi *Pilis*
 Pilet (loc.), vezi *Pilis*
Pilis (loc.) : 22, 123
 Plamina (loc.), vezi *Planina*
Planina (loc.) : 97
 Po (r.) : 120
Podpeč (loc.) : 96
 Podpest (loc.) vezi *Podpeč*
Pókapszta (loc.) : 126
 Pojonu (loc.), vezi *Pozsony*
 Pojun (loc.), vezi *Pozsony*
 Pombia (loc.), vezi *Pompei*
Pompei (loc.) : 141
Postojna (loc.) : 97
Pozsony (loc.), vezi *Bratislava*
 Praghins (loc.), vezi *Pragins*
Pragins (loc.) : 166
 Prater (p.) : 60, 115.
Präwald (loc.) : 97
Pressburg (loc.), vezi *Bratislava*

Prevald (loc.), vezi *Präwald*
Prevereghe (loc.), vezi *Préverenge*
Préverenge (loc.) : 166
Prezburg (loc.), vezi *Pressburg*
Prințipatul Valahiei (princ.), vezi *Tara Românească*
Purkersdorf (loc.) : 135
Pusztapéteri (loc.) : 126

R

Raab (loc.), vezi *Győr*
Raab (r.), vezi *Rába*
Raba (r.) ; 29
Radna (loc.) : 122
Radnot (loc), vezi *Radnót*
Radnót (loc.), vezi *Iernut*
Ragendorf (loc.), vezi *Rajka*
Raghendorf (loc.), vezi *Ragendorf*
Raismarc (loc.), vezi *Reussmarkt*
Raika (loc.) : 30
Randec (loc.), vezi *Randegg*
Randegg (loc.) : 176
Ravensburg (loc.), vezi *Ravensburg*
Ravensburg (loc.) : 178
Rădaia (loc.) : 21
Recaș (loc.) : 124
Regelsbrunn (loc.) : 33
Reius (r.), vezi *Reuss*
Ren (r.), vezi *Rin*
Renoe (r.) : 166
Reppisch (r.) : 160
Retelștain (loc.), vezi *Rötelsstein*
Retenbah (loc.), vezi *Röthenbach*
Reuss (r.) : 160, 173
Reussmarkt (loc.), vezi *Miercurea (Sibiului)*

Riedern (loc.) : 176
 Riegelzburg (loc.), vezi *Regelsbrunn*
 Rin (r.) : 153, 171, 173, 174, 178
 * Rineldingen (loc.) : 178
 Ripen (loc.) ; vezi *Kippenhausen*
 Riten (r.), vezi *Reppisch*
 Roma (loc.) : 27, 120, 123, 143
 Ron (r.) : 166
 Rosia, vezi *Rusia*
 Rosiia, vezi *Rusia*
 Roşava (loc.), vezi *Orşova*
Rötelstein (loc.) : 95
Röthenbach (loc.) : 149
Rusia : 27, 159

S

Saane (r.) : 165
 Sacol (loc.), vezi *Sacu*
Sacu (loc.) : 126
Sankt-Peter (loc.), vezi *Sempeter*
Sankt-Pölten (loc.) : 135
Sann (r.), vezi *Savinje*
 Sant-Pelten (loc.), vezi *Sankt-Pölten*
 Santpeter (loc.), vezi *Sankt-Peter*
 Sas-Sebeş (loc.), vezi *Sebeş Alba*
 Sava (r.) : 96, 119
Savinje (r.) : 96
 Saxen (reg.) : 128
 Saxonia (reg.) : 40
 Săcele (loc.), vezi *Săcelul Sibinului*
Săcelul Sibinului (loc.) : 18
Săvîrşin (loc.) : 122
Schaffhausen (c.) : 176

Schaffhausen (loc.) : 176
Scärding (loc.) : 136, 138
Schässburg (loc.), vezi *Sighișoara*
Schönbrunn (p.) : 65, 70, 145
Schottwien (loc.) : 94
Schwechat (loc.) : 33
Scoltvien (loc.), vezi *Schottwien*
Sebeș Alba (loc.) : 18, 19, 122, 123, 126
Secler (reg.), vezi *Szekler*
Seghedin (loc.), vezi *Szeged*
Seghedin (r.), vezi *Szeged*
Seghedin (reg.), vezi *Szeged*
Sighișoara (loc.), vezi *Sighișoara*
Sempeter (loc.) : 96
Sent-Demeter (loc.), vezi și *Szentdemeter*
Senteș (loc.), vezi *Szentes*
Serbia (princ.) : 124, 128
Servia (princ.), vezi *Serbia*
Sessana (loc.), vezi *Sežana*
Sessena (loc.), vezi *Sessana*
Sežana (loc.) : 97
* *Sfinghen* (loc.) : 178
Sibenbirghen (reg.), vezi *Siebenbürgen*
Sibii (loc.), vezi *Sibiu*
Sibiu (loc.) : 13, 16, 17, 18, 20, 112, 122, 123, 126
Sibiu (r.), vezi *Cibin*
Siebenbürgen (reg.) : 13, 17, 19, 20, 21, 128
Sieghartskirchen (loc.) : 135
Sigartschirhen (loc.), vezi *Sieghartschirchen*
Sighardin (loc.), vezi *Sigharting*
Sigharting (loc.) : 136
Sighișoara (loc.) : 128
Sihl (r.) : 159
Sil (loc.), vezi *Cilli*
Silistra (loc.) : 119

Singen (loc.) : 176
Singhen (loc.), vezi *Singen*
Slatina (loc.), vezi *Slatina-Timiş*
Slatina-Timiş (loc.) : 126, 128
Solnou (loc.), vezi *Szolnok*
Solothurn (c.) : 171
Solothurn (loc.) : 171
Solotur (c.), vezi *Solothurn*
Solotur (loc.), vezi *Solothurn*
Someş (r.) : 21
Son (r.), vezi *Sann*
Sorocsar (loc.), vezi *Soroksár*
Soroksár (loc.) : 126
Sovîrşita (loc.), vezi *Săvîrşin*
Spania : 143
** Stadel* (loc.) : 176
** Steclin* (loc.) : 178
Steisslingen (loc.) : 176
Steten (loc.), vezi *Stetten*
Stetighen (loc.), vezi *Steisslingen*
Stetten (loc.) : 153
Stiria (reg.) : 94, 95
Stiriia (reg.), vezi *Stiria*
Stocau (loc.), vezi *Stockach*
Stockach (loc.) : 176
Sirasburg (loc.) *Strassburg*
Strassburg (loc.) : 178
Stremberg (loc.) *Strenberg*
Strenberg (loc.) : 135
Svištov (loc.) : 119
Szeged (loc.) : 126
Szeged (r.) : 125
Szeged (reg.) : 124
Szekler (reg.) : 128

Szentdemeter (loc.), vezi *Dumitreşti*

Szentes (loc.) : 123

Szolnok (loc.) : 22

Ş

Şafhausen (c.), vezi *Schaffhausen*

Şafhausen (loc.), vezi *Schaffhausen*

Şarding (loc.), vezi *Schärding*

Şărcaia (loc.), vezi *Şercaia*

Şenbrun (p.), vezi *Schönbrunn*

Şeenbrun (p.), vezi *Scönbrunn*

Şercaia (loc.) ; 15

Şezburg (loc.), vezi *Schessburg*

Şistov (loc.), vezi *Svištov*

Şvehat (loc.), vezi *Schwechat*

T

Taldorf (loc.) : 178

Teiuş (loc.) : 19

Temeş (r.), vezi *Timiş*

Temeşvar (loc.), vezi *Temesvár*

Temesvár (loc.), vezi *Timişoara*

Teregova (loc.) : 126

Terimsamicloş (loc.), vezi *Törökszentmiklós*

Tess (loc.), vezi *Töss*

Tess (r.), vezi *Töss*

Teviuş (loc.), vezi *Tövis*

Termodon (r.) ; 143

Thurgau (c.) : 154, 155

Tileagd (loc.) : 21

Timiş (r.) : 124

Timișoara (loc.) : 124, 134
Timișvar (loc.), vezi *Temesvár*
Tirol (reg.) : 152
Tirs (r.) : 138
Tisa (r.) : 22, 123, 125
Tiurgau (c.), vezi *Thurgau*
Tîrgu-Mureș (loc.) : 16, 128
Tlat (r.), vezi *Glatt*
Toc (loc.) : 122
Torda (loc.), vezi *Turda*
Törökszentmiklós (loc.) : 22
Töss (loc.) : 156, 158
Töss (r.) : 156
Tövis (loc.), vezi *Teiuș*
Traian Vuia (loc.) : 124
Traisen (r.) : 135
Transilvania (reg.) : 21, 122, 123, 159, 160
Trasin (r.), vezi *Traisen*
Traun (r.), vezi *Traun*
Traun (r.) : 135
Treherz (loc.) : 178
Triest (loc.) : 91, 94, 97, 99, 101, 102, 108, 118, 119
Triești (loc.), vezi *Triest*
Turda (loc.) : 19

T

Țara Românească (princ.) : 10, 18, 26, 33, 55, 65, 75, 80,
 81, 96, 111, 112, 124, 128, 155, 157, 159, 160, 176
Țara Rumânească (princ.), vezi *Țara Românească*
Țara Turcească, vezi *Imperiul otoman*
Țarigrad (loc.), vezi *Istanbul*
Țigled (loc.), vezi *Cegléd*
 * Țoțed [magh. *Csohesd* = rom. *Tohești*?] (loc.) : 124

U

Uerlingen (loc.) : 176

Ucea (loc.) : 16

Uifalu (loc.), vezi *Berettyóúifalu*

Uliu (loc.), vezi *Üllő*

Üllő (loc.) : 22, 123

Ulu (loc.), vezi *Üllő*

Ungaria : 21, 22, 23, 24, 25, 27, 29, 30, 32, 33, 55, 74, 122, 125, 126, 164

Ungerhausen (loc.) : 178

Ungherausen (loc.), vezi *Ungerhausen*

Uța (loc.), vezi *Ucea*

V

Vadi (loc.), vezi *Vidy*

Vaingarten (loc.), vezi *Weingarten*

Valahia (princ.), vezi *Țara Românească*

Valizelee (loc.), vezi *Walisellen*

Varadia (loc.), *Vărădia*

Vaud (c.) : 165, 166

Vărădia (loc.) : 122

Velencze (loc.), vezi *Velența*

Velența (loc.) : 21

Veneția (loc.) : 52, 53, 99, 101, 103, 106, 107, 108, 110, 120,

Veneția (loc.), vezi *Veneția*

Venning (loc.), vezi *Nieder-Weningen*

Vereşvar (loc.), vezi *Vörösvár*

Vergon (loc.), vezi *Versoix*

Verona (loc.) : 112

Versoix (loc.) : 166

Vicenza (loc.) : 110

* *Viderghetighen* [*Wiedergöttlingen* ?] (loc.) : 178

Vidin (loc.) : 119
Vidy (loc.) 166
 Viena (loc.) : 13, 26, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 41, 52, 57, 58, 60, 65, 67, 71, 72, 74, 75, 91, 94, 103, 108, 111, 115, 116, 119, 120, 134, 142, 148, 177, 178, 179
 Vildeg (loc.), vezi *Wildeg*
 Vintetur (loc.), vezi *Winterthur*
Vințul de Sus (loc.) : 19
 Virtenberg (duc.), vezi *Württemberg*
 Virtemberg (duc.), vezi *Württemberg*
 Viselburg (loc.), vezi *Wieselburg*
 Vitlisba (loc.), vezi *Wiedlisbach*
 Vițenția (loc.), vezi *Vicenza*
 Vlădeni (loc.) : 15, 128
 Vod (c.), vezi *Vaud*
Vogt (loc.) ; 178
Volkeratshofen (loc.) : 178
Volksgarten (p.) : 59
Vörösvár (loc.) : 28
Vransko (loc.) : 96
Vrhnika (loc.) : 97

W

Wallisellen (loc.) : 158
Wangen (loc.) : 149
Weingarten (loc.) : 178
Wiedlisbach (loc.) : 172
Wiener-Neustadt (loc.) : 94
Wildeg (loc.) : 172, 173
Windisch-Feistritz (loc.), vezi *Banjska Bistrica*
Winterthur (loc.) : 156

Wieselburg (loc.), vezi *Moson*

Württemberg (duc.) : 152, 153, 171, 176, 177, 178

Wurzach (loc.) : 178

Z

Zam (r.), vezi *Saane*

Zam (loc.) : 122

Zama (loc.), vezi *Zam*

Zürich (c.) : 156, 160

Zürich (loc.) : 158

Züricher See (l.) : 158

Zurih (c.), vezi *Zürich*

Zurih (l.), vezi *Zürich*

Zurih (loc.), vezi *Zürich*

G. PIENESCU

CONSTANTIN (DINICU) GOLESCU SAU
FIRESUL CA EXCEPȚIE

Cînd, către sfîrșitul anului 1826, marele logofăt Constantin Golescu revenea în patrie după un exil de aproape șase ani, el ar fi trebuit să apară cunoscuților mult schimbat, un „om nou“, altul, oricum, decît cel pe care îl știau: un om care, sufletește și spiritual, se transformase într-un chip spectaculos.

Aceasta e, cel puțin, reprezentarea curentă în istoria noastră literară. „Pînă către cincizeci de ani Dinicu Golescu arată a fi fost un boier ca toți boierii, smerit în fața mărimilor și luind bani de la cei nevoiași, precum mărturisește, trăind o viață trîndavă care pînă la sfîrșit îl face căutător de tihne și văităreț la oboseli. [...] Cînd din 1824 începe să treacă granița spre a-și așeza copiii la școli străine, Golescu, mai cu judecată acum și într-o vreme de repezi prefaceri, rămîne zguduit“¹; „contactul cu moravurile și administrația Apusului avea să-l zguduie cu violență și să-l lămurească asupra întunericului și racilelor din țară“². Se vorbește, de asemenea, despre „metamorfoza sa completă, rapidă și definitivă“³, ca și despre

¹ G. Călinescu: *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, București, Fundația pentru literatură și artă, 1941, p. 85.

² Perpessicius: *Mențiuni de istoriografie literară și folclor (1948—1956)*, București, Editura de Stat pentru literatură și artă, 1957, p. 167.

³ Pompiliu Eliade: *Histoire de l'esprit public en Roumanie au dix-neuvième siècle*. Tome premier, L'occupation turque et

o „adîncă metamorfoză psihologică”¹. Pentru a se întări imaginea unei bruște schimbări se fac uneori asociații cu împrejurări mitologice. Pentru N. Iorga situația lui Constantin Goleșcu e analogă aceleia „cînd unul din acei păgîni cari se uită la cer numai de vreme bună ori rea se trezește, prin voia lui Dumnezeu care l-a pornit pe drumul Damascului și l-a fulgerat cu mila sa, *astfel*, cînd el, cel aspru și crud, tăgăduitorul și batjocoritorul, cînd el ridică mîinile lui încă pline de sînge spre înălțimile unde nu ajunge omul și pleacă genunchii lui dîrji de luptător și se roagă avînd în glas nevinovăția copilului”², în vreme ce lui Perpessicius marele logofăt îi apare ca „unul din cei mai patetici convertiți ai noului Damasc politic și social, ce-și trimitea luminile din Apus”³, ori, încă mai limpede, ca „un alt Pavel fulgerat pe drumul Damascului”⁴.

Documentul probînd această radicală prefacere, de nimeni pusă la îndoială, se consideră a fi cunoscuta *Insemnare a călătoriei mele Constandin Radovici din Golești făcută în anul 1824, 1825, 1826*, tipărită „la Buda” în toamna anului 1826, scriere despre care s-a spus că aduce „mărturia celei mai puternice crize de conștiință pe care o prezintă cultura română în timpurile ei moderne”⁵.

Se pare totuși că în epocă felul de a gîndi și acțiunile autorului *Insemnării...* nu erau socotite chiar extraordinare, din moment ce, de pildă, la 7 august 1830 *Curierul românesc* arăta „neconținutele și obicînuitele ostenele ale D. M. Logofăt C. Goleșcu asupra întinderii cunoștințelor între compatrioții săi...”, anunțînd un nou „product al ostenelelor sale”. Obişnuita neputință

les premiers princes indigènes (1821—1828). Paris, Société nouvelle de librairie et d'édition, 1905, p. 176.

¹ Perpessicius, *op. cit.*, p. 191.

² N. Iorga, *Oameni cari au fost*, I. Editura pentru literatură, col. B.P.T., 1967, p. 266.

³ Perpessicius, *op. cit.*, p. 175.

⁴ Perpessicius, *idem.*, p. 199.

⁵ D. Popovici, *Studii literare. I. Literatură română în epoca „luminilor”*, Editura Dacia, Cluj, 1967, p. 349.

de apreciere a contemporanilor? De bună seamă; dar și obișnuita confuzie dintre „comun” și „normal”, dintre ceea ce este mediu, general, curent, ordinar, standardizat și ceea ce este firesc. Nu e nimic „anormal” ca un boier din Valahia începutului de secol al XIX-lea, călătorind în Occident, să vadă în ce stare de înapoiere se găsea țara lui și să dorească a o schimba: într-adevăr anormal ar fi fost să nu vadă ori, văzînd, să rămînă indiferent, apatic, orb. Contrastul, așa de puternic pentru posteritate, dintre ideile, faptele și sentimentele lui Constantin Golescu și ideile, faptele și sentimentele curente în epoca lui este un contrast între „normal” și „obișnuit”, în virtutea căruia firescul apare ca excepție. Acceptînd afirmația, deloc paradoxală, după care „culmea normalității e geniul”¹, se poate spune despre marele logofăt că a fost un geniu al normalității într-o vreme cînd anormalitatea instituită devenise împrejurare curentă a vieții. Venit dintr-o lume aberantă, cum era aceea constituită în Principate după îndelunga dominație otomană și după un secol de fanarionism, Constantin Golescu descoperă, călătorind în Apus, o lume firească în care spiritul său, amorțit poate pînă atunci dar nu și deformat, se trezește și se integrează într-un chip cît se poate de normal: cu adevărat „uimit” se arată a fi marele logofăt nu de ceea ce vede în voiajul său, ci de ceea ce-și amintește despre țara lui. Permanentă comparație pe care o face de-a lungul *Insemnării*... între „cele bune ce am văzut” și „cele ce rău s-au urma în patriia noastră” situează în extraordinar trecutul amintirii, nu prezentul călătoriei: „Fericirea oamenilor celor proști, aceștea mă silesc să arăt pricinile pentru care *birnicul Țării Românești, care lăcuiește într-acel bogat și frumos pămînt, este într-o sărăcie și într-o ticăloșie atît de mare, încît un strein este peste putință să crează această proastă stare. [...]* O! Să cutremurăm mintea omului cînd îi va aduce *aminte* că (s.n.) făptura dumnezeirii, omenirea, frații noștri, au

¹ Alexandru Paleologu, *Bunul simț ca paradox*, Editura Cartea românească, 1972, p. 17.

fost cîte 10 aşternuţi pe pămînt cu ochii în soare, şi o bîrnă mare şi grea pusă pe pîtecile lor, ca muşcîndu-i muştele şi ţînţarii, nici să poată a să feri." În realitate, aşadar, Constantin Golescu este „zguduit” nu *de* contactul cu Occidentul : ci *prin* contactul cu Occidentul. Abia acum, cînd are un termen de comparaţie, descoperă el anomalia lumii din care venea, caracterul ei straniu şi teribil ; călător în Apus, marele logofăt îşi descoperă de fapt ţara lui. Unde se petrec lucruri de neînchipuit : „Aceste nedrepte urmări şi *nepomenite peste tot pămîntul* (s.n.) i-au adus pe ticăloşii lăcuatori întru aşa stare, încît intrînd cinevaş într-acele locuri unde să numesc sate nu va vedea nici biserică, nici casă, nici gard împrejurul casii, nici car, nici bou, nici vacă, nici oaie, nici pasăre, nici pătul cu sămănăturile omului pentru hrana familiei lui, şi în scurt : nimică, ci numai nişte odăi în pămînt, ce le zic bordeie, unde intrînd cinevaş nu are a vedea alt decît o gaură numai în pămînt, încît poate încăpea cu nevasta şi cu copiii împrejurul vetrii, şi un coş de nuiele scos afară din faţa pămîntului şi lipit cu balegă. Şi după sobă, încă o altă gaură, prin care trebuie el să scape fugînd cum va simţi că au venit cinevaş la uşă-i ; căci ştie că nu poate fi alt decît un trimis spre împlinire de bani. Şi el neavînd să dea, ori o să-l bată, ori o să-l lege şi o să-l ducă să-l vînză, pentru un an, doi şi mai mulţi, sau la un boerenaş sau la un arendaş, sau la oricine să va găsi, ca el să-i slujească acei ani, şi banii ce să dau pentru slujba acelor ani să ia pentru birul lui (iarăş zic că, adevărat, milostivul Dumnezeu este foarte răbdător). Ce era dator această făptură dumnezeiască, să şi robească ca să dea şi ce nu are domnului ?” Un adăpost mizerabil şi o ieşire secretă, prin care se poate fugi oricînd : sărăcie şi mefienţă — problema eternă a vieţii ţăranului român, constrîns „să şi robească ca să dea şi ce nu are domnului”, mereu altul şi mereu acelaşi „domn” necruţător, despot, străin sau înstrăinat de „norod” ; iar această problemă transpare cu un memorabil relief în tabloul de o exactitate halucinantă descris de Golescu fără nimic „artistic”, fără la-

mentații de prisos, doar cu o uimire vag „filosofică”, abstrasă în planul superior al unei presimțite meditații despre condiția umană („Ce era dator această făptură...?”).

Nu se poate ști dacă, redactându-și *Insemnarea...*, Constantin Golescu a avut intenția de a face literatură ori conștiința faptului artistic; mai degrabă este de presupus că nu. Spre deosebire de fratele său Gheorghe (Iordache), și el un cunoscut cărturar, spirit înclinat spre sedentarism, se zice, marele logofăt este mai mult un om al faptei decât al condeiului, activ, slujindu-se de scris mai mult decât slujind scrisul, răbdător, insistent, tenace, avînd o mare vocație a devotamentului față de tot ce întreprinde. Nu renunță și pune în orice acțiune o convingere care însuflețește și dă încredere; este capabil să se consacre unei idei care ajunge să-i determine și să-i organizeze întreaga existență. Viața lui Constantin Golescu, atîta cît se cunoaște, pare construită cu o mîină sigură și este azi uimitor să vedem că silueta personalității lui se detașează puternic abia în ultimii cinci ani de viață: după întoarcerea din emigrație și, mai ales, după ce concomitent își tipărise memorialul de călătorie. De aceea s-a dat voiajului său în Europa, înfățișat în *Insemnare...*, importanța unui eveniment capital. Dar *Insemnarea...* nu este nici singura și nici toată *opera* marelui logofăt; este doar o parte componentă a activității lui, un element care a fost însă arbitrar extras din context sau căruia, alteleori, i s-a arătat o prețuire nu exagerată ci rezultată din subordonarea celorlalte.

S-a spus, despre *Insemnare...*, că ar conține întreg programul activității de „luminare” culturală și de trezire a patriotismului pe care a susținut-o, din 1826 pînă la moarte (1830), Constantin Golescu; mai exact este însă a se spune că atît scrierea cît și tipărirea acestei cărți se integrează unui program, unui „plan” mai cuprinzător. *Insemnarea...* încă nu apăruse în primăvara anului 1826, cînd însă ieșea o „Înștiințare pentru școala din satul Golești, ce să află în județul Mușcelului, către părinții cei

ce vor voi să învețe copiii dumnealor limba românească, nemțească, grecească, latinească și italienească : și mai vîrtos să învețe cel dintîi temei al omului, — pentru care învățatură să și tipăresc cărțile cele trebuincioase” și în care se anunța că „fieșcare părinte, de orice treaptă va fi, sau neguțătoriu, sau boiaru, sau birnic, sau măcar și rob, poate a-și trimite copiii la această școală, spre aceste învățături, fără de nici o plată, la leat 1826, Mai întîi”¹. De asemenea, antologia *Adunare de folositoare învățături*, întocmită și tradusă de marele logofăt, tipărită în același an 1826 — probabil una dintre „cărțile cele trebuincioase” despre care e vorba în *Înștiințare* — conține într-o notă despre nedreptul regim fiscal din Valahia și o referire la apropiata apariție a *Insemnării...* : „Apoi lasă, zic, toate celelalte împliniri ale huzmeturilor, cu care nedrept mijloc să vînd, să primesc de la lăcuiitori, pentru cari toate mai pe larg să vor arăta în altă cărticică ce în urma aceștii va veni (s.n.), unde mă spovedesc chiar eu în ce chip am urmat pe acele vreme, din cari judec că un norod ocîrmuit cu acest felu de mijloace nu poate fi fericit, și nici cei mari, nici cei de mijloc, nici cei mici nu pot fi fericiți...”². În sfîrșit, la 20 noiembrie 1826, după cum aflăm chiar din cuprinsul *Insemnării...*, Constantin Golescu se afla încă la Viena : așadar înființarea școlii din Golești și începerea „tipăriturilor”, cum zice N. Iorga³, sînt acțiuni anterioare apariției memorialului de călătorie, în care s-a văzut totuși un program de lucru pe care marele logofăt l-ar fi urmat după revenirea în țară. Mai potrivit este de aceea

¹ Apud Nerva Hodoș : Constantin (Dinicu) Golescu, *Insemnare...*, tipărită din nou și însoțită de o introducere de... București, 1910, Tipografia „Cooperativa”, p. XL—XLIV.

² Apud Petre V. Haneș : Constantin Golescu, *Insemnare...*, cu o prefață, indice de lucruri și de cuvinte de..., București, Minerva, 1915, p. XVIII.

³ N. Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, de la 1821 înainte, în legătură cu dezvoltarea culturală a neamului, vol. I, Epoca lui Asachi și Eliad (1821—1842), București, Minerva, 1907, p. 97.

să presupunem că redactarea *Insemnării...* (operă de reînmemorare, cum vom vedea, și nu relatare directă, imediată, constituită pe măsură ce se desfășoară călătoria) a făcut parte dintr-un „program” mai larg. Este astfel evident că în latura sa „teoretică” *Insemnarea...* pare a fi mai mult un manifest politic, social și cultural prin care se preconiza o reformă radicală, după „modelul” Europei occidentale, a „ocîrmuirii”, a „pravilelor” și a „năravurilor” din Valahia deceniului 1820—1830. Este fapt curent, de altminteri, că după 1821 „în Principate primele manifestări culturale devin mijloace de exprimare a curenților opoziționiste”¹ și că „oamenii luminați stabileau o indisolubilă legătură între ideea emancipării politice și aceea a dezvoltării culturale. Aceasta din urmă trebuia să pregătească pe cea dintîi. În ordinea posibilităților de înlăptuire, opera culturală venea pe primul plan”². Chiar lungimea exilului, mai întîi impus de împrejurări dar pe urmă se pare că și voluntar, arată la Golescu existența unei nemulțumiri nu numai față de stările anterioare anului 1821, dar și față de situația prezentă, cu toate că țara avea, după 1822, un domn pămîntean, pe Grigore Ghica. Nu e însă fără interes a reaminti că, deși instalarea lui, după un veac de fanarionism, stîrnise un mare entuziasm patriotic, bine înrădăcinatele rele deprinderi aduse din Fanar nu încetaseră să fie o sumbră realitate. Noul domn era „om fără instrucțiune”³ și „se dovedi nepotist”⁴, instalîndu-și multe rubedenii pretutindeni în administrația țării (Pompiliu Eliade face o lungă listă a acestora și a posturilor pe care le ocu-

¹ Lucrețiu Pătrășcanu, *Un veac de frămîntări sociale 1821—1907*, ediția a II-a, Editura Cartea rusă, 1947, p. 117.

² Ioan C. Filitti, *Frămîntările politice și sociale în Principatele Române de la 1821 la 1828*, Cartea românească, 1932, p. 16.

³ C. D. Aricescu, *Istoria revoluțiunii române de la 1821*, Craiova, 1874, p. 341.

⁴ Ioan C. Filitti, *op. cit.*, p. 128.

pau¹⁾; era „încrezător în câțiva favoriți”²⁾, dar își dizgrația miniștrii cu ușurință, fiind excesiv de bănuitor³⁾; nu iubea, se pare, cărțile și în palatul lui nu avea nici un volum și nici o hartă geografică⁴⁾; a interzis să se țină în cafenele gazete și să se dea la citit⁵⁾. În vremea lui „lipsa de bani era mare; prețurile urcate peste măsură, foametea bîntuia, haiduci cutreierau țara⁶⁾. „Toată lumea se îmbulzea la slujbe pentru «procopseală» și era aproape o necesitate ca slujbașii să se reînnoiască în fiecare an, pentru ca să se poată «pricopsi» cît mai mulți”⁷⁾, deoarece „funcțiunea trebuia să fie pentru titularul ei, schimbat anual, prilej de repede «chiverniseală», termen mărturisit în acte”⁸⁾. Marea instabilitate legislativă din vremea fanarioților se menținuse, și despre acest adevărat flagel social ne putem face o idee din *Raportul lui Barbu Știrbei către Kisseleff asupra stării Valachiei în anul 1832*: „Dar arma cea mai grozavă pe care o mînuia guvernul era dreptul ce și-l păstrase de-a se pronunța în ultimă instanță la toate judecățile și chiar de-a reveni asupra sentințelor pronunțate de Hospodarii precedenți și prevăzute cu toate formele legale, la modul acesta își rezervase dreptul de-a dispune de averea fiecărui particular și de a-și mulțumi urile sau cupiditatea: de aceea totul atîrna de la bunul plac al unui singur om, întrunind toate puterile: cea legislativă, cea executivă și cea judiciară. Toate se făceau prin intrigă, și lucrul cel mai greu pentru un om cinstit și liniștit, era să fie silit de-a face și el intrigi și de-a fi în continuă agitare pentru a se feri de-o mulțime de neajunsuri, cari cad totdeauna asupra unui om cinstit în

¹⁾ Pompiliu Eliade, *op. cit.*, p. 116—117.

²⁾ Ioan C. Filitti, *op. cit.*, p. 128.

³⁾ Pompiliu Eliade, *op. cit.* p. 103—112.

⁴⁾ *Idem.*

⁵⁾ *Ibidem.*

⁶⁾ Ioan C. Filitti, *op. cit.*, p. 128.

⁷⁾ *Idem*, p. 172.

⁸⁾ *Ibidem*, p. 29.

mijlocul corupțiunii generale” ; „pretutindeni puterea înlocuise dreptul, arbitrariul înlocuise legea, și din nenorocire abuzurile de tot soiul erau singurul mijloc de producție și de câștig”. Justiția devenise un instrument de represiune pus în slujba unui sistem politic viciat ; nu era laică și separată de celelalte puteri, ci „cu totul contopită în administrație ; perceptorul impozitelor era în același timp administrator și magistrat. [...] Legile rămâneau prin urmare fără putere, favoarea sau capriciul hotărau în toate ; dreptatea era de obicei sacrificată pasiunilor și interesului josnic”¹. Măsura luată de otomani după evenimentele anului 1821, de a renunța la fanarioți și de a numi domni pămînteni, nu era de ajuns pentru a se produce o schimbare în starea Principatelor : „Sistemul zis fanariot și care, în realitate, era mai vechi decît vremea fanarioților, n-ar fi fost posibil fără stăpînirea turcească și de aceea a continuat, vrînd nevrînd, și sub primele domnii pămîntene”². Totuși sistemul acesta intrase în criză : năzuințele reformatoare nu lipsesc și este vizibilă intensificarea lor rapidă, deși iau formele cele mai felurite. Este o epocă a societăților secrete și a comploturilor ; a pamfletelor politice, a satirelor și a manifestelor ; viața este nesigură, izbucnesc incendii devastatoare, epidemiile de ciumă se țin lanț, banditismul înflorește. Dezordinile vremii sînt evocate de Ion Ghica : „Tulburările de pe-mprejurul țării, precum răscularea lui Caragheorghe și a lui Pasvantoglu, incursiunile cîrjaliilor, Eteria grecească și revoluția de la 1821 făcuseră să zbîrnîie în tinerii români coarda vitejiei. Lor începu să le placă armele, vînătoarea și călăria ; feciorii de boieri luară un fel de aer de *cabadai*, termen adoptat de dînșii și care avea semnificarea de voinici. În timpul lui Grigorie vodă Ghica, pe la 1823—1824, cuconașii nu lăsau să

¹ *Raportul lui Barbu Știrbei către Kisseleff asupra stării Valachiei în a. 1832*, I, „Convorbiri literare”, an. XXII, nr. 9, 1 decembrie 1888.

² Ioan C. Filitti, *op. cit.*, p. 171.

le scape nici un prilej de a se îmbrăca cu poturi, cu mintean și cu cepchen; a se lega la cap cu *tarabolus* și a-și încărca *sileahul* de la brîu cu pistoale și cu iatagan, precum și a-și atârna pala de gît. Pentru cel mai mic lucru ei se serveau cu armele, încît, din pacinici ce erau mai înainte, deveniseră ar-țăgoși și tulburători. [...] Anarhia domnea în toate, și lesnirea de a da cu pistolul în oameni devenise la modă, astfel că ucisul fiind totdeauna presupus că s-ar fi împușcat la vînătoare, ucigașul rămînea nepedepsit¹.

Cu atît mai interesant este de aceea să vedem că în *Insemnare...* Constantin Goleșcu se arată a fi un adversar al agitațiilor politice, prezentate ca factor de nesiguranță și de sterilitate — „Poci zice că cei cu mai multe moșii că ar strînge și bogăție *lipsindu-ne acelea fumuri și politicești gîndiri cum să urmăm sau împotriva stăpînirii, sau spre folosu-i (iar acum, întru o amețeală de gînduri, cum toți să domnim)*” — s.n. — cîtă vreme nu sînt îndreptate spre scoaterea țării din starea în care o adusesese dominația otomană. Desele schimbări, tulburările de tot felul sînt, zice el, „obștești stingeri ale țării”, cerînd cu insistență solidarizarea în interesul patriei — „măcar pasul cel dintîi să se facă, ce aduce toate noroadele spre fericire, carele pas este unul și numai *unirea, spre folosul obștii*” (s.n.).

Totuși marele logofăt fusese, dacă nu de-a dreptul un „conspirator”, cel puțin bine amestecat în frămîntările politice din Țara Românească. Încă de prin 1801—1802, cînd era foarte tînăr (s-a născut la 7 februarie 1777), plecase într-o misiune secretă la Paris, unde trebuia să sondeze intențiile lui Napoleon, pe atunci prim-consul, în privința Principatelor și să vadă ce se întîmplase cu un alt trimis, logofătul „nebun” N. Dudescu, ce avusese o însărcinare identică și căruia i se pierduse urma.

¹ Ion Ghica, *Opere*, I, Editura de Stat pentru literatură și artă, 1956, p. 139.

La 1821 cînd murise, „Domnul știe cum”, zice Ion Ghica, se pare că otrăvit, voievodul Alexandru Șuțu, om în vîrstă și fricos, temător de avîntul Eterei, pe care, tot Ion Ghica spune, „căuta să-l împiedice, sau cel puțin să-i amîie izbucnirea prin oarecare măsuri de poliție”, marele logofăt Constantin Golescu era, se crede, inițiat în mișcarea eteristă¹ și nu pare să fi fost cu totul ostil față de revoluția lui Tudor Vladimirescu, dimpotrivă chiar. Pleacă totuși la Brașov, dar nu de frica „zaverci”, ci pentru a însoți familia fostului domnitor Alexandru Șuțu — prin a cărui neglorioasă moarte avea să se încheie lungul șir al celor 40 de domnii fanariote ce ocupaseră timp de un secol tronul Țării Românești —, dovadă de omenie și de devotament, căci ai săi rămăseseră în țară, la Golești, de unde vor fi aduși, nu fără peripeții, de fratele său Gheorghe (Iordache). Mulți, dealtfel, emigraseră atunci, și din Muntenia și din Moldova, refugiindu-se în provinciile românești care se aflau sub altă stăpînire decît cea turcească : „Prădăciunile și jafurile oamenilor, cu care veneau și Tudor și Ipsilante spre București, speriasse într-atît pe bieții locuitori, încît fugeau toți în toate părțile dinaintea zavergiilor și a pandurilor, ca dinaintea unor inimi cruzi și barbari ; familiile avute treceau în Transilvania, în Bucovina și în Basarabia, iar săracii se ascundeau cum puteau la apropierea lor și așteptau pe turci ca pe niște salvatori”². La Brașov și la Sibiu emigranții făceau planuri de schimbări politice, sperînd înlăturarea stăpînirii otomane ; ei căutau de aceea să se folosească de cronicile neînțelegeri ale vremii dintre cele trei mari puteri de atunci, imperiile austriac, rus și otoman. Nădejtile celor mai mulți se îndreptau către ruși, a căror putere era în necontenită creștere : țarul Alexandru I, zice Ghica, „era eroul timpului, era iubit și măgulit de toți suveranii și de toate guvernele, pentru concursul său în

¹ Ioan C. Filitti, *op. cit.*, p. 26.

² Ion Ghica, *op. cit.*, p. 160.

contra lui Napoleon ; era temut pentru numeroasele sale oștiri din Europa și din Asia¹. După numirea, în 1822, a domnului pămîntean Grigore Ghica, numeroși boieri, între care și Gheorghe (Iordache), fratele mai mare al lui Constantin Golescu, se întorc în țară ; alții rămîn însă mai departe în exil, nemulțumiți de continuarea dominației turcești și lucrînd, după puterile lor, pentru a o îndepărta cu totul din Principate. Marele logofăt este unul dintre aceștia ; gîndea, este de presupus, că un eventual război ruso-turc ar crea probabil bune condiții pentru obținerea independenței naționale. Face, în 1823, o călătorie în Rusia, la Petersburg, avînd, este de închipuit, o misiune politică, iar în 1826 se află printre semnatarii unei scrisori de condoleanțe trimisă contelui de Nesselrode cu ocazia morții țarului Alexandru I. Tot în anii de emigrație îl vedem luînd obiceiul de a se semna Constantin „Radovici“, adică „fiul lui Radu“, în același chip scriînd, în apelul despre înființarea școlii din Golești, și numele tatălui său („Radu Nicolaiivici Golescu“). În sfîrșit, marele logofăt revine în patrie după încheierea, la 25 septembrie (7 octombrie) 1826 a Convenției ruso-turce de la Akkerman (Cetatea-Albă), prin care se confirmă tratatul de pace de la București din 1812, hotărîndu-se, între altele, și „alcătuirea unui regulament pentru îndreptarea stării Principatelor : e punctul de plecare al viitorului *Reglement organic*“². O posibilă aluzie la aceste împrejurări găsim în *Insemnare...*, într-un pasaj vibrînd de încordarea exprimării figurate : „O ! pre(a) puternice părinte al tuturor noroadelor ! *Niciodată nu o să se ridice deasupra neamului românesc acest nor întunecos, plin de răutăți și de chinuri ? (s.n.) O ! preabunule stăpîne ! Nu o să fim izbăviți odată de toate nevoile ? Nu o să ne învrednicim să vedem o rază de lumină care să se*

¹ Ion Ghica, *op. cit.*, p. 155.

² Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri pînă astăzi*, Editura Albatros, 1971., p. 503.

îndrepteze spre obșteasca fericire? Dar ce zic? Rază? Iată, întreagă lumină s-au arătat, de cătră preaîndurătorul Dumnezeu trimisă, prin preaputernicul protector și apărător al patriii noastre, carele așteaptă de la noi numai o mică și ușoară urmare — unirea, zic — cea spre fericirea obștii, căci după aceasta vin toate fericirile; iar fără de aceasta, nici un bine în lume nu să întemeiază; și căci în obșteasca fericire va găsi fieșcare și pe a sa, iar în parte numai străduindu-ne, avem destule pilde; că ne-am pierdut slava, starea și cinstea, ajungînd și în hula lumii.“ De bună seamă, prin „norul cel întunecos, plin de răutăți și de chinuri“ marele logofăt înțelegea apăsătoarea siăpînire otomană.

Toate acestea îl arată pe Constantin Golescu altfel decît „un boier ca toți boierii“, „naiv“, „trîndav“ ori „fulgerat“ de revelații în plină maturitate (avea, la data plecării din țară, 44 de ani); el este mai degrabă un spirit lucid și profund echilibrat, înțelegînd mult mai bine decît alții mișcarea politică a vremii și mersul istoriei, foarte priceput în evaluarea raporturilor dintre marile puteri de atunci, dar nu pentru a trage foloase proprii ci pentru a face bine țării sale, contribuind, în măsura forțelor lui și dînd un mare exemplu, la scoaterea ei din starea cumplită în care o aduseseră îndelungata dominație turcească și coruptul regim fanariot. Aflat, s-ar putea spune, între două lumi, între apaticul Orient vicios, ritualic, fatalist, „atemporal“, unde fastul orbitor, „luxul“, stătea alături cu mizeria cea mai cruntă și cu stricăciunea morală produsă de „scîrboasa diplomatică“, adică de intrigi și de corupție, și între, de partea cealaltă, Occidentul energic, rațional, activ, „logic“, „individualist“ și constructiv, Constantin Golescu aderă la valorile vieții europene fără rezerve dar și fără „uimiri“, fără „încîntări“ copilărești, de „primiiv“¹ ce descoperă, buimăcit,

¹ Pompiliu Constantinescu, *Scrieri*, 2, Ediura pentru literatură, 1967, p. 313.

„civilizația“. El nu *devine* european ; ci *este*, în *Insemnare...* cel puțin, european. Călătorind în Europa, Constantin Goleescu se descoperă, mai mult decât descoperă ; și se descoperă nu ca „oriental“ în Europa, dar ca „european“ într-o prelungire artificială, determinată de vicisitudini istorice, a Orientului. „Europeanizarea“ pentru care militează este de aceea o *regenerare*, pe baze istorice determinate ; „*voi scrie* — mărturisește în *Insemnare...* — fiind încredințat că în anii cei mai vechi au fost în trupurile moșilor noștri sînge romanesc, au avut șapte virtuoașă (s.n.) ; iar de la o vreme s-au așîțat luxul și scîrboasa diplomatică, care n-au fost spre vreun temei al nostru sau folos al patriii“. Conștiința latinității românilor apare la Constantin Goleescu în strînsă unire cu o vie conștiință morală a istoriei ; certitudinea trecutului face posibilă speranța nezdruincinată în viitor : „Binele l-au învățat oamenii întîi unii de la alții, neamurile mai pre urmă unul de la altul, precum vedem în istorii : că elinii prin călătorii la Eghipt au tras de acolo luminările știinților, multe din meșteșuguri, și romanilor, strămoșilor noștri, înmulțite le-au comunicat. Iar aceștia în toată Evropa cea luminată le-au revărsat, și aceasta, din zi în zi sporindu-le, însutit roditoare le-au făcut“ (s.n.). S-ar spune că pentru marele logofăt „europeanizarea“ este, în latura esențială, un proces de re-integrare în comunitatea „cea luminată“ a „Europei“, nu doar o „transformare“ determinată de simpla voință a progresului ; în genere de altfel reformele propuse de Constantin Goleescu au caracter „organic“, nu „forțază“ prezentul, socotit totuși ca fiind „ticălos“. Lipsește de aceea din *Insemnare...* „complexul de inferioritate“ atribuit adesea lui Goleescu. El are, de bună seamă, conștiința, uneori dureroasă, a diferențelor dintre țara și statele europene pe care le descrie ; nici nu putea să n-o aibă ; dar, mai presus de aceasta, are conștiința nevoii și a posibilității de a fi înlăturate. Marele logofăt nu-și pune problema de a fi „*pentru* sau *contra* Euro-

pei" ¹ ; această „polaritate funestă" ² care a divizat, risipindu-le, multe energii creatoare, își face apariția mai târziu, către sfârșitul veacului al XIX-lea. N-o găsim la Constantin Golescu și nici în scrierile revoluționarilor de la 1848 ; iar o reacțiune puternică împotriva acestei simplificări se va înregistra abia în deceniul al patrulea al secolului nostru și, din nou, după 1964—1966, când atât imitația servilă cât și idiosincraziile sumare vor fi deopotrivă respinse, ca atitudini sterile și chiar dăunătoare prin extremismul lor, înțelegându-se adevărul „firesc", „normal", după care spiritul creator național „se manifestă rezistînd, opunîndu-se, alegînd și respingînd" ³.

Dar aceasta e, în formele și la proporțiile vremii sale, chiar atitudinea lui Constantin Golescu. Vădită nu doar în activitatea lui de „luminare" — înființarea școlii din Golești, tipărirea de cărți „trebuincioase", organizarea unei Societăți literare, scoaterea de publicații periodice —, dar și în caracterul „exemplar" al scrierilor proprii : atât în *Insemnare...*, cât și în bogatele note adăugate volumelor traduse și antologiilor pe care le întocmește, marele logofăt face operă de selecție și discernămint, reținînd cu precădere ceea ce i se pare pilduitor, „vrednic de scris", util a fi cunoscut. Scopurile sale sînt „pedagogice" ; el dorește să informeze, să convingă și să influențeze.

După ce, în prealabil, se informase, se convinsese și fusese influențat el însuși. Il vedem, în *Insemnare...*, în două situații caracteristice pentru alcătuirea lui spirituală. Dînd explicații în legătură cu vehiculul folosit în călătorie, rapida trăsură „care zioa, noaptea, neconținut umblă", romanticul „ailvagen", Golescu mărturisește că „mai bucuros" stătea în față, alături „cu

¹ Mircea Eliade, *Introducere* la Bogdan Petriceicu-Hasdeu, *Scrieri literare, morale și politice*, ediție critică cu note și variante de..., București, Fundația pentru literatură și artă, 1937, p. XXXIX.

² *Idem*.

³ Mircea Eliade, *op. cit.*, p. XL

conductorul", numindu-se pe sine „băgătorul de samă"; descriind mai apoi și vaporul („este o corabie care merge pe mare cu un meșteșug de foc..."), notează că nu se permite vizitarea sălii mașinilor („înăuntru, unde este acel meșteșug, nu lasă pe nimeni să bage sama"), interdicție peste care însă a trecut („dar după oareșce băgare de samă ce am putut face..."), edificându-se asupra „meșteșugului" și înfățișându-l în detalii, ba chiar făcând o comparație menită să ajute înțelegerea cititorului autohton („întocmai ca la cazanul care scoate rachiul, la care la fund îi arde focul, și capacul strânge lacrămă de abureală"). Curiozitate stăruitoare, activă, dorință neobosită de înțelegere, vie capacitate de percepere și de asimilare a noului, deschidere a spiritului cu o „mirare" interioară, „filosofică", în fața lumii („iar băgătorul de samă, ca un mai neînvățat decât toți, mirându-să"); această dispoziție „cercetătoare" este pe cât de firească pe atât totuși de puțin curentă. Există la Constantin Golescu o *aviditate a privirii* — cele două episoade o conțin într-o formă oarecum epică — prin care lumea este luată în posesiune și „raționalizată" (acesta este dealtfel și sensul numeroaselor indicații dimensionale, date în unitatea de măsură a epocii — „stînjenu") cu o energie ce pare nepuizabilă. În chip obișnuit, la nivelul comun, curiozitatea este limitată și nu se manifestă continuu, fie întorcîndu-se, în momentele de scădere a intensității, asupra reacțiunilor proprii (realitatea eu-lui este cea mai apropiată), fie distribuindu-se intermitent și selectiv, după dispoziție ori după voință; dar la Golescu este o stare permanentă și „naturală", lipsită de umbra oricărui efort. A băga de samă este pentru el, în ipostaza de călător, un mod de existență; singurul mod de existență.

În principiu, acesta este de fapt chiar modul de existență al călătorului; dar al unui călător abstract, al „ideii" de călător mai precis, rareori sau niciodată existînd în stare pură. Constantin Golescu pare însă a fi o întrupare aproape perfectă a acestei „idei" și este, de aceea, un călător fără chip. S-a observat de altminteri că „în aceste «însemnări» de călătorie,

notă personală este ascunsă aproape cu totul, și chiar când apare, este totdeauna foarte discretă”¹. El face figură de raportor obiectiv și exact, jurnalul său este „funcțional” și răspunde unui scop determinat. Departe de a înfățișa o „convertire”, o evoluție sufletească și spirituală, *Insemnarea...* este o scriere concepută și redactată în intenția de a converti, de a influența, de a îndemna, chiar, la o schimbare. De necesitatea căreia autorul este convins: „Deci dar, luînd toți sama osîndii întru care ne aflăm, trebuie să ne împuternicim și să judecăm care sînt datoriile unui bun patriot, vrednic de laudă oroșan, iubitor de fii părinte, și care sînt acele urmări ce înstatornicează temeiurile caselor noastre, cum și care sînt acele ce dezrădăcinează toate fericirile noastre; și așa toți de obște, depărtînd de la noi cele rele fapte și îmbrățișînd pe cele bune (a căroră cel dintîi pas este unirea spre obștescul folos), să ridicăm mîini rugătoare către milostivul părintele ceresc, să ne îndrepteze spre drumul fericirilor, și să cerem tot chipul de ajutor de la preaînălțatul nostru domn, ca de la un părinte și ca de la un mădular neamului rumânesc, ca să putem urma cele mai nainte zisă foloase către nație, căci, cum am mai zis: în fericirea obștii ne vom găsi fieșcare în parte și pre a sa”.

S-ar putea spune că, adept al unor adînci reforme, Constantin Goleșcu propune aici efectuarea unei analize teineinice a stării în care se afla țara și întocmirea unui curat „program” de acțiuni vizînd îndreptarea ei: „vorbesc — zice el — pentru folosul patriii mele, pentru deșteptarea, pentru luinarea, pentru înfrumusețarea, și în scurt: pentru fericirea ei”. Însă atît „analiza” cît și „programul” sînt în bună parte conținute în *Insemnare...*; relatarea călătoriei îi dă lui Constantin Goleșcu prilejul de a le expune oarecum indirect, sub forma, atît de caracteristică pentru el, a unei „pilde”. Voiajul în Europa, descris în *Insemnare...*, este real; dar capătă înfățișarea unei fabule ce permite autorului să-și avanseze și să-și insinueze

¹ Nerva Hodoș, *op. cit.*, p. XLVIII.

ideile. Suportul acestora îl constituie aspectele vieții europene zugrăvite în *Insemnare...*, puse într-o elocventă antiteză cu amintirea unor situații similare din Valahia; iar Constantin Golescu folosește o remarcabilă strategie a convingerii, lăsînd discursul ideologic într-un plan aparent secundar și adoptînd atitudinea unui observator „neutru”, „obiectiv”, preocupat exclusiv de înregistrarea exactă a celor văzute. Forța evidenței slujește astfel intențiile autorului și, totodată, le „ascunde”, întrucît vederile reformatoare apar nu numai ca nefiînd premeditate, dar și ca involuntare, spontane, „naive”. Considerațiile lui Constantin Golescu se nasc, s-ar zice, în chip reflex; par consecințe firești ale priveliștilor și împrejurărilor descrise, notația cea mai sec informativă fiind condusă cu abilitate către adevăratul conținut, cel „ideologic”. Iată chiar începutul *Insemnării...*, unde sînt prezentate orașul „Kronstadt, ce-i zic în românește Brașov” și județul Bîrsei, într-un stil rece și abstract, de dicționar: „Acest oraș este în ținutul Sibenbirgen, în județul Bîrsii, mic și cetățuit, dar îndestul lăcuit, avînd peste doaăzeci de mii lăcuiitori, căci este aproape de hotarale prințipatului Valahiii, și negoțul se află în mare lucrare. Acesta să otcîrmuiește, cu ale sale deosibite pravile și obiceiuri, supt stăpînirea austriecească. Și cînd jăluitorii nu să odihnesc după hotărîrile maghi[s]tratului alcătuit de nația săsească, pornesc jalba lor la Sibii, și de acolo, nemulțumindu-să, la Cluj, și de acolo, iarăș de nu să vor odihni, la Viena, de unde să dă cea de săvârșit hotărîre” (s.n.). Bruscă, alunecarea de la sumarele informații privind situarea geografică, demografică, economică, politică și administrativă a orașului la enumerarea posibilităților (foarte numeroase) de a-și căuta dreptatea pe care le au locuitorii de aici, ei putînd apela, în caz de nemulțumire, la mai multe instanțe, dezvăluie o intenție deloc „inocentă”: cititorul valah, se presupune, va face automat comparație cu sistemul juridic arbitrar existent în țara lui. Iată, în continuare, și descrierea județului: „Pămîntul acestui județ este cel mai mult cam pietros, de aceia sînt siliți a-l îngrășa cu gunoi

în toți anii, și în cele mai multe părți a nu semăna locul de estim și la anu viitor. Dar această pagubă ce le aduce acest pământ o împlinesc cu vredniciia lor; fiindcă această nație săsească este foarte muncitoare, căci bez munca cîmpului, care o fac la vreme și cu multă sîrguință și buna chibzuire, cîte lucruri sînt a le săvîrși în curțile lor, cum melițatul, bătutul snopilor de grîu, orz, ovăz, și alte asemenea lucruri, să scoală noaptea cu lumină, de le săvîrșesc. Și, în scurt, un strein, cum va intra în satele lor, numai după cele ce vede cunoaște a lor vrednicie și că au pravili drepte, spre fericirea națiunii." Găsim aici, schițate doar, alte două „teme” ale *Insemnării...* lui Constantin Golescu: elogiul efortului uman, al „vredniciei” în stare să biruie o natură mai puțin darnică, și sublinierea rolului stimulator al întocmirii sociale („au pravili drepte”). Două decenii mai tîrziu, un alt călător român va stabili în „jurnalul” său o identică relație între interesul pentru o activitate utilă, pentru muncă, și între sistemul social: „...toți omoară vremea sau joacă cărți sau dorm sau mănîncă sau bîrfesc. Cum să cunoaște că sînt pînă locuri unde este robie. Dacă aș fi în Franța sau în Inglitera, aș fi văzut mulți citind, scriind ceva” — observă, în autenticul spirit al *Insemnării...* lui Constantin Golescu, C. A. Rosetti¹. Pretutinden marele logofăt insistă asupra hărniciei oamenilor, „caută să descopere în orice înfățișare a vieții europene munca stăruitoare”², comparînd-o cu delăsarea și cu dezinteresul din orientalizata, „turcică” Valahie, ai cărei locuitori sînt preocupați exclusiv de evitarea, prin toate mijloacele, a distrugătorului regim fiscal fanariot, ce-i adusesese într-o jalnică stare subumană: „Și apoi intrînd cinevaș întru acele bordeie ale lor, peste puțină era de a găsi pe trupurile lor și în casă lucru de zece lei; căci și căldarea cu care o să-și facă mămăliga nu o are fieșcine, ci sînt 5—6 to-

¹ C. A. Rosetti, *Jurnalul meu*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1974, p. 204.

² N. Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, p. 89

varăși pe una. Și când aceștea din norocire prindea de veste când vinea în satul lor zapciu, po[l]covnicu căpitanu, mumbașir isprăvnicesc, mumbașir domnesc, fugea aiut ei cât și muierile lor, și copiii care putea fugi, prin păduri și pe munți, întocmai ca dobitoacele cele sălbatice când le gonesc cîntorii cu cîinii. Căci știa că prinzîndu-i nu mai este altă vorbă decît cerere de bani, și ei neavînd bani vor lua gîrbaciuri pe spinare.” Orientată spre acele aspecte ale vieții de dincolo de hotarele Valahiei care puteau deveni elemente de contrast într-o comparație directă sau indirectă, *privirea* lui Constantin Golescu este neîndoios tendențioasă; dar sub aparența unei depline normalități. Descrierea împrejurimilor Brașovului, pentru a reveni la primele pagini ale *Insemnării...*, este minuțios pedestră dacă o considerăm în sine; așezată însă în perspectiva întregii scrieri capătă valoarea unui puternic termen antitetic, fiindcă aici, spune marele logofăt, „streinul”, venit desigur din Valahia, „va vedea în toate satele case de zid cu cîte trei și patru odăi, geamuri pe la ferestre, jalogii văpsite, și într-însele paturi, lăviți, mese, lăzi, scaune, toate văpsite, oglinzi, chipuri, ceasornice, rînduri de așternute destule, și de masă cu prisos, și oricîte vase spre gătirea bucatelor și întrebuințarea mesii, toate le au cu prisos, pã cît socotesc că le-ar trebui peste tot anul. Și în veci îmbrăcați curat; iar sas cu picior gol nu să vă învrednici nimeni să vază.” Evidentă la nivelul întregului memorial și în comentarii, tendențiozitatea autorului *Insemnării...* se vădește nu mai puțin în selecția evenimentelor și situațiilor descrise: Constantin Golescu este interesat pînă la obsesie de mereu aceleași aspecte ale vieții europene, fiind unul dintre primii scriitori români care utilizează, poate involuntar, marea forță a repetiției. S-a observat dealtfel că autorul *Insemnării...* este mai puțin atras de omul „individual” și în primul rînd de omul „considerat în societate”: este unul dintre efectele repetiției. Cauzalitatea evenimentelor (desfășurarea călătoriei în spațiu și în timp) este înfrîntă de ordinea ideologică, de urmărirea unor „teme” impuse de personalitatea nara-

torului ; iar acestea sînt în chip manifest de factură politică, socială și culturală, obligînd astfel la reducere, la generalizare și la sistematizare.

Făcînd parte dintr-un întreg „program” de acțiuni practice, *Insemnarea...* a fost redactată în 1826 și este în cea mai mare parte o relatare cu caracter retrospectiv ; descriînd, spre exemplu, muzeul militar din Viena, unde văzuse o stemă a imperiului austriac făcută „numai de arme, cu așa meșteșug așăzate, încît pînă a nu veni cinevaș tocmai supt el crede că este zugrăvit”, Constantin Golescu precizează că „din cele ce țin minte (s.n.), penile aripilor sînt alcătuite din săbii, iar fulgii pieptului — din cuțite mai mici”, așadar imaginea pajurei bicefale, a „zgripsorului cu doao capete”, este înfățișată din amintire. Hotărîrea de a scrie *Insemnarea...* și de a o tipări o luase probabil marele logofăt în vederea întoarcerii în țară, unde influența turcă începuse a fi amenințată ; însuși domnitorul Grigore Ghica își schimbă, dealtfel, în cursul anului 1826 și în special după încheierea Convenției ruso-turce de la Akkerman, atitudinea față de cele două mari puteri semnatare și față de reprezentanții lor. Momentul era deci cît se poate de favorabil pentru Constantin Golescu și el începe să-și pună în aplicare ideile cu o vigoare ce a părut neobișnuită dar care nu era decît expresia unei îndelungate așteptări și a clarificării interioare pe care i-o va fi adus marelui logofăt exilul și cunoașterea vieții din țările europene avansate. Nu este de aceea întîmplător că în memorialul său nu relatează decît călătoriile în Occident, deși făcuse și altele și nu prea multă vreme în urmă, ci tot în perioada emigrației ; însă intenția lui Constantin Golescu fiind să dea compatrioților săi o carte „de învățătură”, informativă și stimulatorie, el „alege”, pentru a-l descrie în *Insemnare...*, itinerariul care îi oferea cele mai multe posibilități de a scoate în evidență foloasele unei bune administrații, ale stabilității politice și legislative, ale culturii, ale

învățămintului, ale respectării normelor de conduită socială indiferent de apartenența la o categorie ori clasă sau alta. Determinate de gândul scoaterii țării de sub dominația otomană, simpatiile politice ale marelui logofăt se despart totuși hotărât ca direcție de preferințele sale în planul întocmirii sociale, acestea mergînd exclusiv către organizarea de tip occidental. Principala „temă” a *Insemnării...* este „ocîrmuirea” și îl vedem pe Constantin Goleșcu firesc interesat de raporturile dintre „ocîrmuitor” și „norod”. Avînd prilejul de a asista la „încoronarea” de la Bratislava („Prezburg-Pojonu”) a „măririi-sale împărătesii” a împăratului Austriei Franțisc al doilea, el descrie mai puțin evenimentul propriu-zis, care capătă din această cauză, aspectul unei „pilde”, făcînd în schimb reflecții în legătură cu natura relațiilor dintre împărăteasă și supuși, de îndată puse într-un elocvent contrast cu situația din Valahia: „pe la noi, la acest fel de paradie, unii înjură, alții scupă, și muierile blestemă; căci nu numai nu au pricină pentru care din tot sufletul să ureze bine stăpînitorilor, ci împotriva”. Urmează, prin acea tipică stilului său generalizare, o observație ce depășește cadrul concret al relatării: „Foarte mic lucru este și făr’ de mulțumire sufletească, făr’ de laudă și cinste, de a stăpîni un om măcar multe împărății cu a sa numai tiranicească putere și prăpădenia norodului. Și iarăși mare fericire, mulțumire sufletească, laudă și cinste este cînd un stăpînitor este încredințat că acel puțin norod pe care el îl ocîrmuiește, că îl iubește, și de aceia nu are nici pricină a să teme de al său norod, ci în veci este pîntre ei, făr’ de nici o pază.” Aceste reflecții sînt reluate de mai multe ori în cuprinsul *Insemnării...*, fiind posibil a se scoate de aici un curat „manual al bunului ocîrmuitor”, conținînd drepturile și îndatoririle acestuia, fără a lipsi ideea, cu totul revoluționară pentru acea vreme, după care un „norod” nemulțumit are puterea, dacă vrea, să-și înlăture „stăpînitorul”, insinuată în descrierea „lăcașului împărătesc” din Viena, a cărui curte este „ca o piață slobodă”, „căci (împăratul — n.n.) nu are trebuință de a să împrejura cu zi-

duri, nici cînd să culcă a să închide cu lacăte multe, fiindcă cunoaște întru adevăr iubirea norodului și a tuturilor celor de-obște pămînteni și streini, căci singur să simpte că-i sînt urmările către norod, întocmai ca ale unui părinte către fii. Și mai vîrtos, că cînd norodul nu-l va iubi, acele lăcate să pot socoti ca niște nodăiuri de panglice." Locuitorii care au „dreaptă și dulce oblăduire", cum consideră Golescu a fi fost în Bavaria vremii lui, „au firească slöbozenie și îndrăsneală fără de obrăsnicie", ei fiind „politefsiți", adică politicoși, „și luminați prin învățătură, știindu-și fieșcare datoriia sa, și de aceia de bunăvoie să poartă bine cu fieșcine", în vreme ce „la noi, lăcuiorii, din multa juguire ce au avut și neluminare, nu-și cunoaște nici datoria cătră altul; aducînd închinăciune numai aceluia de care se teme". O nouă sentință extrage de aici marele logofăt, exemplificată apoi prin evocarea situației din Valahia; notînd că „neînvățătura și înjuguirea prostește pre om, făcîndu-l și rău", el își explică relele moravuri din țara lui prin *ignoranță* și prin *lipsa de libertate*: „Și de aceia cu dreptate să uită asupra fieșcăruia cu vrăjmășie, socotind că poate și acesta va veni vreme să-i facă vreun rău — căci bine n-au văzut de la mine — sau că și acela îi va cere cevaș, căci lui nime nu-i dă nimic, nici măcar o învățătură, nici un ajutor, nici o îndreptare în datoriile lui, ci trăiește ca un dobitoc sălbatic". Raporturile sociale sînt viciate din aceeași pricină: „Cum și cei ce sînt oareșce de mai înaltă treaptă decît proștii țerani obicinuiesc către treapta cea mai mare să se arate cu o nespusă și necuviincioasă lingușire, iar către cel mai mic — răstit și îngîmfat, vrînd numaidecît să-i arate că este mai mare decît acela". În deprinderile curențe din țara lui Golescu vede, întemeiat, o expresie a oprimării: „O! Cît ne-am folosi toți de obște cînd și lingușirea cătră cei mai mari măcar oareșce s-ar mai împuțina, de nu va fi mijloc cu totul să lipsească! Și răsteala cătră cei mai mici, măcar de s-ar înjumătăți, căci atunci s-ar mai cunoaște bunul din rău, prie-

tenul din vrășmaș și curatul din prefăcut. Care toate aceste prefaceri să vădese când vreunul ce este în naltă treaptă scade din putere-i, fiindcă atunci acea mincinoasă plecăciune și prefăcut prieteșug și, în scurt, lingușirea ce să arăta cătră cel mai mare sau bogat, și numai în vremea ce avea trebuință de acela, să prefacă în răutate, obrăsnicie și nerecunoștință. *Acestea toate nu fac mărturie de om slobod, luminat și cinstit, căci aceia să poartă cu acea firească slobozenie* (s.n.), ce mai sus am cuvîntat, să arată în toată vremea tot cu un mijloc cătră toți, cinstind pe fieșcare pe cît să cuvine." Teama de propriul „norod" e, după Golescu, semnul unei stăpîniri cu „tiranicească putere"; de aceea marele logofăt notează cu discretă satisfacție că regele Bavariei „umblă prin norodul său, prin oraș, prin grădini și la teatru, întocmai ca fieșcare oroșan, și îmbrăcat cu nici un chip de lux, ci cu foarte obișnuite haine, ca să dea bună pildă la ceialanți", mergînd „în mijlocul norodului pe jos, iar nu în carîță cu 6 telegari, împresurat de întrarmați".

La fel de aspru cum este cu „înjuguirea" se arată Golescu și față de „neînvățătură"; el descoperă strînsa relație dintre lipsa de libertate și înapoierea spirituală, avînd chiar intuiția că menținerea poporului său în ignoranță este deliberată și nu se datorează doar factorilor externi, otomanilor mai precis, ci și interesului unor „pămînteni". În concepția autorului *Insemnării...* progresul social este irealizabil fără cultură: „...cu neștiința vom și intra în pămînt. Și copiii noștri, neavînd de la cine să înveță și a să îndrepta, asemenea ca noi vor și urma, de nu și mai rău; căci învederat lucru este că noi am rămas în urma tuturilor neamurilor, în vreme ce în anii cei vechi au fost începere de deșteptare prin mulți care au dus la lumină, alții tălmăcind cărți, cum și grămatica, tipografia, școale, spitaturi, care să coprind la întîiaș cuvîntare. Și în loc să să înmulțească cu cursul anilor, nu numai că nu s-au înmulțit, ci nici acelea nu au stat în ființa lor, și mai vîrtos cea spre mai mare pagubă și rușine este, căci s-au și împuținat, cum școalele, care, *sub cuvînt de mai bună prefacere, s-au stricat în anii*

trecuți, spre a nu să lumina neamul. Pentru care aş fi pus condei asupra streinilor, de nu aş şti că aceia au avut ajutoare de la pămînteni" (s.n.).

O mare încredere în cuvîntul tipărit, în învăţătură şi în cultură îl susţine dealtfel pe Constantin Golescu în însăşi scrierea *Insemnării...*; scrisul, pentru el, este o formă de acţiune, idee care înseamnă o ruptură faţă de mentalitatea curentă, anunţînd intrarea într-o epocă nouă: „condeile nu vor mai fi uscate, şi asemenea urmări nu vor mai fi cunoscute numai duhovnicilor şi suferite de pătimişi, ci condeiul va da în veleagul obştii atît urmările cele spre folosul neamului, cît şi cele spre prăpădenia lui" (s.n.). La scurtă vreme după întoarcerea în ţară, el organizează o Societate literară ce-şi are sediul în marea casă de pe Podul Mogoşoaiei pe care o cumpărase încă din 1812; aici îşi citeşte fratele său Gheorghe (Iordache) gramatica pe care o întocmise, şi tot aici îşi citeşte şi Heliade Rădulescu gramatica lui şi traducерile din Lamartine; aici se plănuieşte scoaterea unei gazete, dar, „fiindcă guvernul de atunci, deşi naţional, de la 1822, nu îndrăzni să-i dea voie"¹, marele logofăt trimite pe I. M. C. Rosetti în străinătate şi acesta tipăreşte efemera publicaţie *Fama Lipscăi*; mai tîrziu, în vremea ocupaţiei ruseşti din 1828, Constantin Golescu obţine de la Kisseleff încuviinţarea de apariţie a unui periodic şi-l însărcinează pe Heliade să scoată *Curierul românesc*. În aceeaşi casă — situată pe locul unde astăzi se află Palatul Republicii — se va deschide o librărie şi se va înfiinţa, de către neamţul Walbaum, un cabinet de lectură, „un ce cu totul nou pînă atunci la noi — unde se primeau gazete franţuzeşti şi nemeţeşti, reviste şi diferite cărţi franţuzeşti. Prin instalarea acestui cabinet de citire şi librărie, Walbaum şi Winterhalder (asociatul mai tînăr al celui dintîi — n.n.) nu făcuseră decît să răspundă la trebuinţa ce se simţi în societatea bucureşteană... În adevăr, era un ce extraordinar să fi văzut mulţimea per-

¹ Nerva Hodoş, *op. cit.*, p. XXXIX.

soanelor ce se aduna în acel local și setea cu care se arunca asupra gazetelor streine în dorința ce se deșteptă atunci de a se ține în curentul politicei din afară. Nu mai puțin se introduse gustul citirei, și se văzu o mulțime de persoane de ambele sexe, care alergau să cumpere sau să se aboneze la diferite cărți ce aducea Walbaum* (N. Kretzulescu : *Amintiri istorice*, București, 1894, p. 35). La 7 august 1830 *Curierul românesc* anunța apropiata apariție a unei noi lucrări a marelui logofăt : o „hartă statistică” a Țării Românești însoțită de o „prescurtare a Istoriei patriii, începînd cu 200 de ani înaintea Mîntuitorului pînă în zilele noastre” ; dar la 5 octombrie, în același an, gazeta ce-și datora apariția „ostenelilor” autorului *Insemnării...* vestește „moartea păgubitoare” a lui Constantin Golescu, răpus de epidemia de ciumă și holeră care bîntuia atunci, „adusă din Asia de armata rusă” (Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 504), la numai 53 de ani.

Posteritatea îl va redescoperi tîrziu ; prima retipărire a *Insemnării...* s-a făcut abia în 1910, după ce însă Pompiliu Eliade și N. Iorga îl numiseră „primul român modern”, unul, și „un mare boier reformator”, celălalt ; pentru noi, din perspectiva realizării „programului” său, Constantin Golescu — mai cunoscut sub numele de „Dinu” sau „Dinicu”, diminutive de la „Constantin” — este o figură luminoasă a începuturilor culturii și literaturii moderne românești, în a căror istorie a intrat prin marea putere a personalității lui de a fi, de a acționa, de a gândi și de a scrie „firesc” într-o lume și într-o epocă pentru el, ca și pentru cei de azi, stînd sub semnul nefirescului.

MIRCEA IORGULESCU

I. *EDIȚII*

INSEMNARE A CALĂTORIII MELE CONSTANDIN RADOVICI DIN GOLEȘTI FĂCUTĂ ÎN ANUL 1824, 1825, 1826, Buda, 1826.

INSEMNARE A CALĂTORIEI MELE..., tipărită din nou și însoțită de o introducere de Nerva Hodoș. București, 1910, Tipografia „Cooperativa”.

INSEMNARE A CALĂTORIEI MELE..., cu o prefață, indice de lucruri și de cuvinte de Petre V. Haneș. București, „Minerva”, Institut de arte grafice și editură, 1915.

INSEMNARE A CALĂTORIEI MELE... Ediție îngrijită de Panaitescu-Perpessicius. Editura de Stat pentru literatură și artă (B.P.T.), 1952.

INSEMNARE A CALĂTORIII MELE, CONSTANDIN RADOVICI DIN GOLEȘTI, FĂCUTĂ ÎN ANUL 1824, 1825, 1826. Ediție îngrijită și prefătată de G. Pienescu. București, Editura Tineretului (Biblioteca Școlarului), 1963.

INSEMNARE A CALĂTORIII MELE... Ediție îngrijită, prefăță, tabel cronologic de Gheorghe Popp. Editura pentru literatură (B.P.T.), 1964.

Pompiliu Eliade: *Le premier Roumain moderne: le logophète Constantin Goleescu en Europe*, în *Histoire de l'esprit public en Roumanie au dix-neuvième siècle*, tome premier, *L'occupation turque et les premiers princes indigènes (1821-1828)*, Paris, Société nouvelle de librairie et d'édition, 1905.

N. Iorga: *Un mare boier reformator: Dinicu Goleescu și Ideile și planurile lui Dinu Goleescu*, în *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, de la 1821 înainte, în legătură cu dezvoltarea culturală a neamului, vol. I, *Epoca lui Asachi și Eliad (1821-1840)*. București, „Minerva”, Institut de arte grafice și editură, 1907, p. 79—86, 87—100.

Perpessicius: *La centenarul călătoriei lui Dinicu Goleescu*, în *Mențiuni critice*, seria I, 1928; reprodus în *Opere*, vol. II, Editura pentru literatură, București, 1967; *Ailvagen și vapor la Dinicu Goleescu*, în *Mențiuni critice*, seria a III-a, 1936; reprodus în *Opere*, vol. IV, Editura Minerva, București, 1971; *Insemnarea călătoriei lui Dinicu Goleescu* (proiect de prefață), în *Mențiuni de istoriografie literară și folclor (1948-1956)*, Editura de Stat pentru literatură și artă, 1957.

G. Călinescu: *Dinicu Goleescu*, în *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, Fundația pentru literatură și artă, 1941; *Dinicu Goleescu* în „*Studii și cercetări de istorie literară și folclor*”, IX, 1960, nr. 4.

Pompiliu Constantinescu: *Dinicu Goleescu*. Conferință radiodifuzată în 1942. Tipărită postum, în *Scrieri*, vol. 3. Ediție îngrijită de Constanța Constantinescu. București, Editura pentru literatură, 1969, p. 89—94.

D. Popovici: *Dinicu Goleescu*. *Societatea literară de la Brașov și București*. *Înștiințarea lui Goleescu la înființa-*

rea școlii de la Golești. Opera literară. O criză puternică de conștiință și o izbucnire a sentimentelor demoșile : „Insemnare a călătoriei”, în *La littérature roumaine à l'époque des lumières*. Sibiu, 1945. Reprodus în *Studii literare*, I, Editura Dacia, Cluj, 1972.

G h. P o p p : *Dinicu Golescu*, Editura Tineretului, 1968.

I. N e g o i ț e s c u : *Dinicu Golescu*, în *Analize și sinteze*, București, Editura Albatros, 1976.

M. N. R u s u : *Revelațiile unor documente inedite la 200 de ani de la naștere — Dinicu Golescu*, în „România literară”, an. X, nr. 6, 10 februarie 1977.

M. I.

<i>Cătră cititor</i>	9
Cronştad, ce-i zic româneşte Braşov	13
Făgăraş	16
Avric	16
Ermanştad — Sibiul	17
Milembah — Sas-Sebeş	19
Carlsburg — Beligrad	19
Torda	19
Clauzenburg — Clujul	20
Grosvardain — Oradia-Mare	21
Peşta	23
Ofen — Buda	27
Naidorf	29
Raab	29
Viselburg	30
Ainburg	30
Prezburg — Pojunu	30
<i>Cuvîntări deosebite</i>	31
Viena — Beciul	33
<i>Cuvîntări deosebite</i>	35
<i>Cuvîntări deosebite</i>	43
Faceri de bine	44

Spitaluri	46
Școale	48
<i>Cuvîntări deosebite</i>	49
<i>Cuvîntări deosebite</i>	50
<i>Cuvîntări deosebite</i>	56
Clasi	57
<i>Cuvîntări deosebite</i>	58
Folx-Garten	59
Paradais-Garten	59
Prater	60
Belvedere	61
Șenbrun	65
Laxenburg	69
Au-Garten	70
Dornbah	71
Calenberg și Leopoldberg	72
Baden	73
Elenatal	73
<i>Cuvîntări deosebite</i>	75
Ailvagen	91
Graț	95
<i>Cuvîntări deosebite</i>	95
Laibah	96
Triești	97
Vaporul	99
Veneția	103
Padua	109
Vițenția	110
<i>Cuvîntări deosebite</i>	111
Verona	112
Breștia	114
Milanu	114
<i>Cuvîntare deosebită</i>	116
Pavia	119
Cremona	120

Mantua	120
<i>Cuvîntare deosebită</i>	125
Seghedin	125
Mehadia	127
<i>Cuvîntare deosebită</i>	127
<i>Cuvîntare deosebită</i>	129
Linț	136
<i>Cuvîntări deosebite</i>	136
Minhen	139
Biblioteca	140
Cabinet firesc	142
Icoane și cadre	142
Grădiniile	144
Școale, spitale și altele	147
<i>Cuvîntare deosebită</i>	151
<i>Cuvîntări deosebite</i>	155
<i>Cuvîntare deosebită</i>	156
<i>Cuvîntări deosebite</i>	159
Bern	160
Birturile	163
Losana	165
Geneva	166
Universitate	168
<i>Cuvîntare deosebită</i>	172
Cataractul Rinului	174
Glosar	181
<i>Indice de nume geografice</i>	195
<i>Postfață</i>	225
<i>Bibliografie selectivă</i>	251